

TAALGEOGRAFIESE STUDIES I

**Die Ontwikkeling van Vormvastheid
in enkele Afrikaanse Woorde met
'n a/e-Wisseling**

deur

PROFESSOR ABEL COETZEE
Universiteit van die Witwatersrand

1951

TAAALGEOGRAFIESE STUDIES I

*Die Ontwikkeling van Vormvastheid in enkele
Afrikaanse Woorde met 'n a/e-Wisseling*

deur

PROFESSOR ABEL COETZEE
Universiteit van die Witwatersrand

1951

Uitgee vir die

UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND

deur

IMPALA OPVOEDKUNDIGE DIENS

Posbus 8822

Johannesburg

Opgedra aan Mnr. R. K. Fraay

I N H O U D

Bls.

I. Die Belangstelling in Gewestelike Verskille in Afrikaans : 'n Historiese Oorsig	1
II. Die <i>a/e</i> -Wisseling in Afrikaans belig uit Geskiedkundige Bronne	29
III. Die Huidige Geografiese Verspreiding van <i>a/e</i> -Wisselinge	55
IV. Faktore wat die Ontwikkeling van Vormvastheid beïnvloed	85
V. <i>Aanhangsel</i> : Grondkaart en Waarnemingsposte van die Bureau vir Taal- en Volkskundige Navorsing ...	89

Taalkaarte :

Laagte/leegte (No. 4A)	57
Laagte/leegte (No. 4B—Graadkaart van Departement van Besproeiing)	59
Laag/leeg (No. 6)	61
Laag/leeg (No. 7)	62
Laer/leër (No. 8)	63
Laagwater (No. 5)	65
Aars/ners/maars (No. 14)	69
Aartappel/ertappel (No. 2)	71
Knars/kners (No. 9)	75
Marmot/meermot (No. 1)	77
Parsie/persie (No. 11)	79
Halfte/helfte (No. 15)	81
Kan/ken (No. 13)	83

HOOFSTUK I

BELANGSTELLING IN GEOGRAFIESE VERSKILLE IN AFRIKAANS

A. Voorlopers

§ 1. As Wenker in 1878 met erns die geografiese verspreiding van taalverskynsels begin navors met die doel om die grondstelling van die *Jung Grammatiker* te bewys, t.w. dat taalwette sonder uitsonderings werk, en toe onverwags die teenoorgestelde waarheid ontdek, het ons die eintlike aanvang van taalgeografie of dialekgeografie as 'n selfstandige vertakking van die taalwetenskap¹.

Maar dan sal dit nog betreklik lank duur voordat taalgeografie in alle erns die aandag van vorsers in Suid-Afrika geniet². Tog het ons al taamlik vroeg aantekeninge van geskoolde manne oor taalaangeleenthede m.b.t. Afrikaans, wat ons in staat stel om gewestelike groeperinge aan te dui.

§ 2. Een van die eerste taalkundige werke van belang in hierdie opsig, is die bekende *De Nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld* deur A. N. E. Changuion, Kaapstad 1844. Changuion het aan die einde van 1831 uit Nederland vertrek na Kaapstad om klas te gee aan die Athenaeum. Hier het hy volgehou in sy pogings om Nederlands te herstel; in 1842 begin hy sy eie Instituut en bly tot 1860³ sterk weerstand bied teen die algehele verengelsing van die Kaapse samelewing.

Changuion se uitgangspunt is nie suiwer taalbeskrywing nie, maar lering, taalsuiwering, die herstel van Nederlands in sy Nederlandse gedaante. In bogenoemde hoofwerk is dit ook sy uitgangspunt, maar vir sy Hollandse lesers voeg hy as toegif by 'n PROEVE VAN KAAPSCHE TAALEIGEN, waarvan in die inleidende aanmerkinge die volgende belangwekkende sinsnedes voorkom: „Het hoofdoel van die volgende verzameling, gelijk men al dadelijk uit den titel van ons werk kan afleiden, was om het Nederduitsch, voor zoo

¹ Meer besonderhede by S. A. Louw: *Taalgeografie*, hfst. 2; vgl. ook E. Blancquaert: *Taalgeografie (Methodologische Beschouwing)*, in: *Album Grootaers*, 1950, bls. 71 e.v.

² Vgl. S. A. Louw: *Taalgeografie*, hfst. 3.

³ Besonderhede by El. Conradie: *Hollandse Skrywers uit Suid-Afrika I*, bl. 276 e.v.

ver de taal, die in deze Kolonie gesproken wordt, dien naam dragen mag, van deels geheel vreemde, deels verminkte woorden en spreekwijzen te zuiveren, of althans den weg daartoe aan te wijzen. . . . Maar behalve de bedoelde nuttigheid, hebben wij, als bijkomend oogmerk, ons voorgesteld, onzen landgenooten een proeve te geven van het KAAPSCHE TAALEIGEN."

Dan maak hy 'n opmerking wat vir die taalgeograaf van die grootste betekenis is : „Voorts moet ik nog opmerken, dat mijne proeve *in de Kaapstad* (kurs. van Chang.) is opgezameld, daar ik zeer zelden, en dan nog zeer kort, buiten de stad vertoefd heb. Had ik meer onder de landlieden of, gelijk men hier zegt, de buitenmensen verkeer, dan zou ik nog veel naïfs en veel plomps bijéén gebragt hebben; dan had ik misschien gewaagd van zekere meelspijs, die *slinger-om-den-smoel* genoemd wordt, en van andere aardigheidjes, die de lezer missen kan" (bl. v).

Dis belangrik om dan deurgaans te onthou dat Changuion sy PROEVE VAN KAAPSCHE TAALEIGEN letterlik bedoel as 'n voorbeeld van die taal in Kaapstad self. Tog het dit bepaalde beperkinge as gevolg daarvan : sy gebrek aan kennis van Afrikaans buitekant Kaapstad stel hom nie in staat om 'n vergelyking te maak tussen *Kaaps* en *Ondervelds* nie; hy weet nie watter taaleienskappe beperk is tot Kaapstad en watter ook elders voorkom nie; hy weet nie wat *suiwer Kaaps* en wat *algemeen Afrikaans* is nie; hy kan nie onderskei tussen Algemene Afrikaans en Hottentots-Afrikaans nie. Al die genoemde beperkinge voel ons aan uit die toon van die opmerkinge wat hy maak—nie net in die PROEVE nie, maar oral versprei in die werk. Sy lerende, en bygevolg sy enigszins afkeurende houding t.o.v. Afrikaans spreek uit die volgende : „Wij hebben onnoodig geoordeeld om in alle voorbb. de platte Kaapsche spraak na te bootsen, deels omdat dit tot opheldering van het woord waar het om te doen was niets bijbrengt, en deels omdat die taal *in hare zuiverheid* (kurs. van Chang.) alleen door Hottentotten en ander gepeupel gesproken word; eindelijk ook, omdat we onze onbedrevenheid daarin gaarne erkennen" (Proeve, bl. v).

Die volgende kenmerke wat hy aandui as spesifiek Kaaps, ken ons vandag as algemene Afrikaans :

- i. *vrouvens* en *goeters* as meervoudsvorms;
- ii. *eijer* en *hoender* as enkelvoud;
- iii. die gebruik van *ge-* in die verl. deelw. van wwe. met die onbetoonde voorvoegsel *be-*, *ge-*, *er-*, *her-*, *ont-* en *ver-*;

- iv. die gebruik van die volt. verl. t. in die betekenis van die onvolt. verl. t.: *ek was siek gewees* ;
- v. een vorm van die ww. vir alle persone ; *ek, jy, hy, ons, julle, hulle kom* ;
- vi. die kenmerkende gebruik van die voorsetsel *vir* : *ek sê vir jou, ek gee vir jou iets moois, ek sal vir jou kry, jy slaan vir die kind* ;
- vii. die uitdrukkings : *hy is sleg van goedheid* ; *geëet* i.p.v. *gegeten* ; *ek sal vir hom gaan haal* ; *geweeftde kouse* i.p.v. *geweven* ;
- viii. die oorfloedige aanwending van *-lik* om die byw. te onderskei van die bnw ;
- ix. die assimilasië van *wat, dat, stoot* en *moet* in die sinsverband tot *wa, da, sto, moe (wajy, dajy)* ; die uitspraak van *sch(r)-* as *sk(r)-(skreeu, skaap)* ; die assimilasië van *-nd-* en *-ld-* tot *-n-* en *-l-* ;
- x. die verdubbeling van *nie*, asook van *al* en ander bywoorde.

Ook wat hy aandui as Hottentots ken ons as Algemeen Afrikaans :

- i. „Tegen de Hottentotsche spreekwijzen : *ek is, ek heef, ons het*, in plaas van *ik ben, ik heb, wij hebben* behoeven wij beschaafde sprekers wel niet te waarschuwen” (§222, bl. 100) ;
- ii. „Het gebruik van *gaat* voor *gaan*, bv. *ik zal hem gaat halen*. Dit laatste is een *hottentotisme*” (§225, bl. 121c).

Mens mis egter die Algemeen Afrikaanse iteratief-kompositum, die verval van die sterk ww., en kenmerkende Bolandse vorms soos die geslote uitspraak van *o* en *e*, wat tog seker ook kenmerkend Kaaps is.

Andersyds verstrek hy Kaapse (Bolandse) vorms wat tans nog nie kenmerkend is van noordeliker Afrikaans nie : *mêe zaam* (d.i. *met saam*) ; die assimilering van *as* tot *a (ajy)* in die sinsverband, van *weet nie* tot *wee nie*, van *loop je* tot *loo je* ; die vorms *le-er* (*lekker*), *skreef* (*schreeuwt*), *zonnig* (*sondig*), *skullig* (*skuldig*), *aarrige* (*aardige*), en *lammer* as enkelvoud is my ook nie in die noorde bekend nie, terwyl *vrieg* as verl. t. van *vragen* (§224, bl. 114, 2), en *rapen* (het afkrabben van een muur, dien men witten wil —§297, bl. 144, 2) seker al in Changuion se tyd argaïsmes moes

gewees het aan die Kaap, alhoewel *vrieg* nog 'n paar keer voorkom in die dagboek van Louis Trigardt.

Uit so'n opsomming blyk dat Changuion skerp waargeneem het in sy omgewing, wat mens dit laat betreur dat hy so „honkvas” was in die Kaap. Maar, by alles wat aan sy waarnemings en opmerkings kortskiet, mag mens hom nie onbillik beoordeel nie. Taalgeografie het destyds nog nie bestaan nie, en Changuion se taak was die herstel van Nederlands, nie die bestudering van Afrikaans nie, al het hy dan, op voorbeeld van die verskillende jaargange van die Taalkundig Magazijn, 'n poging aangewend om sy Nederlandse lesers te laat sien hoe „Kaaps HOLLANDS” lyk—'n poging wat hy nogal redelik bevredigend uitvoer.

Omdat Changuion se gegewens nie dialektgeografies ingestel of bedoel was nie, laat dit ons wel sien hoe die mense aan die Kaap gepraat het, maar die afbakening van die spesifiek Kaapse is nie moontlik nie.

§ 3. Dr. N. Mansvelt laat in 1884 in sy *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon* wel blyk dat hy bewus is van dialektiese verskille in Afrikaans; hy gaan daar egter nie verder op in nie. In sy voorberig vermeld hy: „Ten slotte zij nog opgemerkt, dat er, ofschoon 't volkomen waar is, dat men van die Kaap tot de Limpopo dezelfde taal spreekt, toch ook hier kleine dialectische verschillen voorkomen, zoodat zelfs de geboren Afrikaner in dit boekje wel een enkel woord kan ontmoeten dat hem onbekend is” (bl. vi). Mansvelt bied dus wel 'n lys „idiotica” aan, maar oor die geografiese verspreiding daarvan lig hy ons nie in nie.

Ook as W. J. Viljoen in 1896 sy akademiese proefskrif, *Beitrag zur Geschichte der Cap-Holländischen Sprache*, die lig laat sien, is sy doel om te bewys dat die Afrikaanse klankstelsel gegrond is op die dialek van Noord-Holland—algemeen Afrikaans dus, en geensins dialekt- of taalgeografies nie. En tog maak hy enige hoogs belangwekkende opmerkings met betrekking tot die gewestelike en geografiese verspreiding van bepaalde taalbestanddele. Die betrokke gedeelte word in sy eie woorde aangehaal: „§91. Ganz unmöglich wäre in dessen eine phonetische Orthographie für das Afrikanische nicht, erstens, weil die Schriftsprache noch ganz jung, ja noch im Werden ist, zweitens, wegen der grossen Einheit der gesprochenen Sprache. Dialektische Eigenthümlichkeiten in Wahl, Anwendung und Aussprache der Wörter und Wortformen,

wie im Gebrauch von Redewendungen aller Art, gibt es ja in dem ganzen grossen Sprachgebiet kaum.

Natürlich besteht auch hier keine absolute Spracheinheit, und es lässt sich nicht leugnen, dass man hie und da kleine Unterschiede finden kann. So wird z.B. das dem Ndl. *-tje* entsprechende Deminutivsuffix in der Kolonie gewöhnlich wie *-tji*, mehr nordwärts, namentlich in den beiden Republiken meistens wie *-ki* gesprochen: *bitji* und *biki*, Nnl. *beetje* ‚bischen‘; *kintji* und *kinki*, Nnl. *kindje* ‚Kindchen‘; *kleintji* und *kleinki*, Nnl. *kleintje* ‚Kleinchchen‘; *boontji* und *boonki*, Nnl. *boontje* ‚Böhnchen‘; *ertji* und *erki*, Nnl. *erwtje* ‚Erbschen‘ u.s.w.

So ist die Form *oek* (spr. *uk*) auf die Westliche Provinz des Caplandes beschränkt, während *ok*, Nnl. *ook* ‚auch‘ weiter verbreitet ist. Eine weitere Eigenthümlichkeit eines Theils des westlichen Caplandes ist die Assibilation des anlautenden *j* und die dort nicht seltene uvulare Artikulation des *r* u.s.w.

Aber diese geringen Abweichungen fallen neben der grossen Einförmigkeit fast gar nicht ins Gesicht und verdienen kaum den Namen dialektischer Eigenheiten¹.

By Viljoen is die uitgangspunt nog steeds nie taalgeografies nie, maar sy insig wat betref die gewestelike geleding van Afrikaans, veral t.o.v. die teenstelling „Bolands“ en die orige deel van die taalgebied, is verrassend grondiger as die van Changuion.

§ 4. Die beskouinge van W. S. Logeman in *How to Speak Dutch*, 1896, toon egter 'n agteruitgang op die insig van sy voorgangers². In §10 van die 3e dr. (1899, bl. 31-35) word Nnl. en „Cape-Dutch“ met mekaar vergelyk, en die opvallendste uitspraakverskille word aangedui: *sch > sk*; *aa > a*; *oo > oe*; *ee > ie*; *uu > ie*; *v, z > f, s*. Maar daar is geen aanduiding hoegenaamd van 'n gewestelike geleding van die „Kaapse Hollands“ nie; trouens, wat hierdie besondere aspek betref, kon die werk chronologies nog vóór die van Changuion geskryf gewees het.

§ 5. Met die wending van die eeu kry ons nog *Di Patriotwoordeboek*, 1902, wat uit die aard van sy samestelling en gerigtheid vir die taalgeograaf weinig lig bring.

¹ t.a.p. bl. 39-40.

² 2e dr. 1899, uitgebrei met die medewerking van J. F. van Oordt, wat die „Cape Dutch“ bygewerk het; 3e dr. 1899 word hier gebruik.

Heel vroeg in die nuwe eeu verskyn die akademiese proefskrif van T. H. le Roux : *Beschryvende Klankleer van het Afrikaansch*, Leiden 1910. Nog steeds is die uitgangspunt nie taalgeografies nie, maar vir die taalgeografiese beskouing van Afrikaans bevat die studie 'n hoofstuk, *Dialektiese Verschillen* (bl. 20-25), waaruit duidelik blyk hoeveel grondiger taalvorsers se kennis van gewestelike of streekverskille in die taal geword het.

Le Roux deel sy beskouings oor die klankwaarde van Afrikaans in volgens klinkers en medeklinkers. Onder die klinkers noem hy die volgende :

- y* naas *ie* (*ieder/yder* ; Worcester slegs *ie*¹) ;
- ou* naas *u* (*waarskou/sku* ; *waarskou* kom voor in Calvinia, Beaufort-Wes, Rouxville en Middelburg, Tvl.—soms egter meer onder gekleurdes) ; *roesie* (rusie) geld in Worcester as plat ;
- uu* > *ie* (Paarl, Graaff-Reinet, Rouxville ; dis egter nie algemeen Afrikaans nie) ;
- ee* > *ie* (Paarl, Stellenbosch ; die oorgang vind nie plaas voor *r* nie ; oorgang is nie bekend in Worcester nie) ;
- ee* > *eu* (Oudtshoorn, Riversdal, Willowmore, Rouxville ; nie in Worcester nie) ;
- ee* > *y* (Koffiefontein, Richmond, Rouxville, Middelburg, Tvl.—onbekend in Worcester) ;
- eu* > *ee* (Noordelike en Oostelike dele van die Kaapkolonie, in die Vrystaat en Transvaal) ;
- eu* > *ui* (vry algemeen) ;
- heuning* > *hunning* (N. en O. Kaapkolonie, Vrystaat en Transvaal) ;
- i* > *e* (*neggie, geseg*) (in 'n groot gedeelte van die Afrikaanse taalgebied, veral in die binneland) ;
- i* > *ee* (na palatale *g, sj—geef, geester*) (in 'n groot gedeelte van die binneland van die Kaapkolonie, Vrystaat en Transvaal, o.a. Willowmore, Strydenburg, Koffiefontein, Rouxville, Potchefstroom, Rustenburg ; in Worcester geld dit as plat, elders nie) ;
- perske, perskie* } (dieselfde as voorgaande gebied) ;
- onner, oener* }

¹ Le Roux is uit Worcester en dui telkens die spreektaalvorm uit daardie streek aan.

artappel, môre, nôi (Westelike Provinsie) > *ertappel, more, nooi* (orals elders);
oek (Westelike Provinsie) > *ok* (orals elders);
ken (kin) vir *kan* (Oostelike Provinsie, Vrystaat en Transvaal);
lae|laag|laagte (Westelike Provinsie) > *leë|leeg|leegte* (orals elders);
oo > *oe* (Paarl, Stellenbosch);
ui > *y* (sterk neiging : Paarl, die binneland o.a. Oudtshoorn, Rouxville, Potchefstroom);
skree, grawe (Westelike Provinsie) > *skreeu|skreeou|skrou, graau|graaou|grau|graou|grou* (gewoner vorms verder na die noorde en ooste).

Verskynsels met betrekking tot medeklinkers is die volgende :

die keel-*r* (sonder trilling van die huig) (Malmesbury);
t en *j* in *-tjie* word as afsonderlike klanke uitgespreek (in die Paarl en Stellenbosch; elders as palatale klapper of as *-kie*);
g en *k+i*, *ee* of *u* > palatale *g* en *k* (*ç*, *c*) (*geester, tjeent*) (in N. en O. dele van die Kaapkolonie, in die Vrystaat en Transvaal);
k voor *!* > *t* (*kluit* > *tluit*) (in baie dele van die land, veral noordelik en oostelik; in die Westelike Provinsie en Worcester nie waargeneem nie);
w, steeds labio-dentaal in die Westelike Provinsie en Worcester > *w labiaal* orals elders;
 sintakties verskil beskaafde Afrikaans van die Westelike Provinsie daarin van die res van die taalgebied dat, waar 'n tweede werkwoord in die sin afhang van die hoofwerkwoord en begelei word deur 'n voorwerp, volg die twee werkwoorde orals elders in die land regstreeks opmekaar, nie in die Westelike Provinsie nie, bv.:
 'n Paar dae daarna *gaan drink* Jakkals water;
 Oom Piet *gaan maak* toe die deur oop;
 Hasie *kom steel* snags water;
 Toe *kom kyk* die boer, ens.¹

Le Roux vat sy gevolgtrekkinge as volg saam²: „§38. Wanneer wij de verschillen, in de voorafgaande paragrafen vermeld, nagaan, volgt daaruit onder meer het volgende :

¹ Mens dink hier aan die gebrek aan insig wat in die afgelope aantal jaar in hierdie strydpunt aan die dag gelê het.

² bls. 32-33.

1. Dat 't over 't algemeen heel moeilik is grenzen aan te geven voor de waargenomen verschillen. Voor sommige afwijkingen, b.v. lange *ie*, lange *oe* voor *ee*, *oo*, *tj* gelijk aan *t + j* en niet gelijk aan de palatale klapper, de keel-*r*, kunnen wij meer bepaalde streken aanwijzen; meestal gaat dit echter bezwaarlik. Toch heb ik gemeend deze proeve van dialektiese eigenaardigheden te mogen geven, en ik houd mij er van overtuigd, dat, wanneer een uitgebreid onderzoek op de plaatsen zelf ingesteld wordt, er nog veel meer aan 't licht zal komen, waarmee de Afrikaanse taalwetenschap haar voordeel sal kunnen doen.

2. Dat de verschillen voor 'n aanzienlik deel hierop neerkomen, dat wat in sommige gedeelten voor onbeschaafd geldt, in andere streken als in alle opzichten beschaafd wordt beschouwd, en dat veel door goed opgevoeden. Ik zou hier naam en toenaam kunnen noemen van verschillende personen, die mij herhaaldelik de verzekering gaven dat zekere vormen van uitspraak alleen onder gekleurden, desnoods minder beschaafde blanken, worden gehoord, terwijl dezelfde zegslieden later, bij het onbewust spreken, dezelfde eigenaardigheden in hun taal lieten horen, hoewel ze reeds enkele jaren weg zijn uit de omgeving waar ze geboren en opgegroeid zijn.

3. Dat deze afwijkingen vóór de Grote Trek (—1834-1840) moeten bestaan hebben, doch dan niet omdat zij anders groter hadden moeten zijn, zoals Viljoen zegt, §69—daarvoor is sedert 1834 te weinig tijd verlopen—, maar omdat ongeveer dezelfde verschillen ook in een groot gedeelte van de Oude Kolonie bestaan, soms onder minderen, soms onder de beschaafden.

In verschillende opzichten kan men de Westelike Provinsie, met uitzondering vooral van de distrikten Paarl en Stellenbosch, van de rest van het taalgebied scheiden."

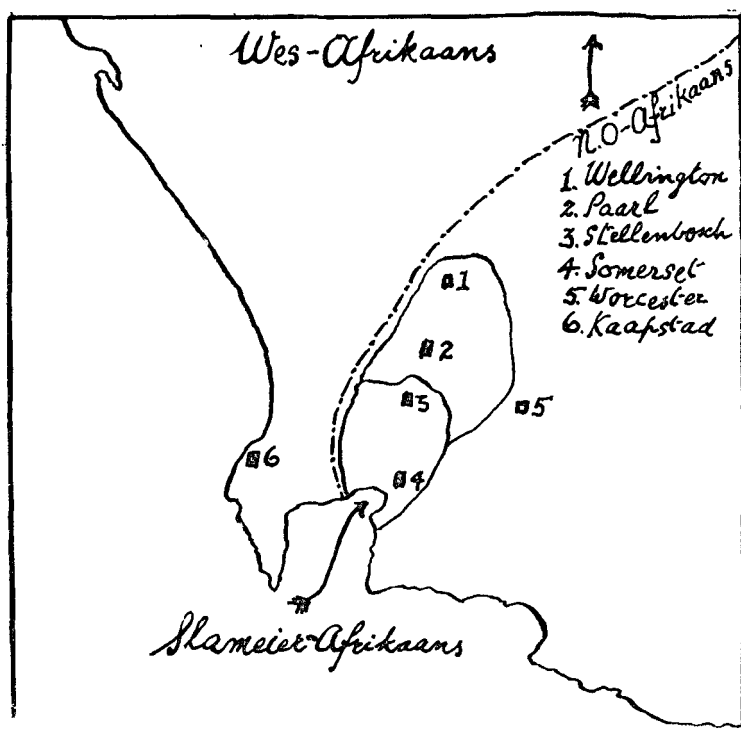
Dat Le Roux se opvatting intussen soveel uitgebreider is, die afbakening in menige opsig juister as die van sy voorgangers en in menige opsig verrassend bevestig word deur die kaarte van Louw en die wat in hierdie monografie aangebied word, is daaraan toe te skryf dat hy orals navraag gedoen het oor die taalvorms in die verskillende gebiede, soos blyk uit die opmerkings wat versprei is in die teks.

Tot 'n taalkaart kom dit egter nog nie.

§ 6. Die eerste taalgeografiese kaart van Afrikaans, in 'n gedrukte werk, word in 1913 geteken deur Jac. J. van Ginneken en dis opge-

neem in sy *Handboek der Nederlandsche Taal*, dl. I, teenoor bls. 206¹. Van Ginneken merk op : „Deze Afrikaansche Taal is nu evenwel over haar heele rijksg gebied volstrekt niet zoo eenzelvig als vroegere schrijvers ons hebben willen doen gelooven . . . het verder onderzoek vooral van P. J. du Toit en T. H. le Roux is dan ook in de laatste jaren mijne theoretische vermoedens ten volle komen bevestigen. De vroegere constateeringen berustten op gebrekkige kennis. Ook in Zuid-Afrika hebben wij weer een heele reeks van onderling verschillende taalgroepen te onderscheiden, die, zoover wij kunnen nagaan, reeds grootendeels vóór den Grooten Trek tusschen 1834 en '40 moeten bestaan hebben”². Ons herken Le Roux se opvatting bykans woordelik.

Dan bied Van Ginneken die bygaande kaart aan.

Vergroot volgens J. van Ginneken : *Handboek d. Nederlandsche Taal*, I, 206

¹ 1e dr. 1913; 2e dr. (hier aangewend) 1928.

² bls. 213.

Hier merk ons dadelik die grondslag van Le Roux se gegewens en gevolgtrekkings, maar Van Ginneken gaan veel verder en raak verdwaal, waarskynlik omdat hy nie goed begryp het dat die „Westelike Provinsie” nie Noordwes-Kaapland insluit nie! Waar Le Roux die Westelike Provinsie, met uitsluiting van die distrikte Paarl en Stellenbosch, afskei van die res van die taalgebied, skei Van Ginneken die hele Wes-Kaapland af—behalwe natuurlik die distrikte Paarl en Stellenbosch. Sy gebiedsindeling en dialektiese geleding omskryf hy dan soos volg¹:

„1°. *Het West-Afrikaansch*. Dit dialect wordt gesproken in de Westelijke Provincie (met uitzondering van de districten Paarl en Stellenbosch) en verder in alle streken, waar de Boeren in de 19e eeuw uit deze Westelijke Provincie zijn heengetrokken, dus tot in Angola toe . . . *Welnu, dit West-Afrikaansch is natuurlijk het oudste en meest onvervalschte* (! ek kurs. AJC), hoewel de Hottentottismen onmiskenbaar zijn . . .

2°. *Het Noordoost-Afrikaansch*. Hiertoe rekenen wij Transvaal, Oranje-Vrijstaat, het Midden en het Oosten der Kaapkolonie van Paarl en Stellenbosch af tot en met Natal. Dit dialect is veel meer afgeweken, vooral onder invloed der Malbaren, Masbikers, Slameiers en Kaffers het meest . . .”

Van Ginneken het enkele jare voor sy dood erken dat daardie kaart in sy veralgemening nie ’n ware taalbeeld was nie en dat ’n grondige hersiening daarvan nodig was.

Maar laat ons billik wees : hy het taaltoestande op ’n afstand beoordeel, met gebruikmaking van ontoereikende skriftelike bronne aangevul deur gegewens van Afrikaanse segsmanne wat indertyd, op enkele uitsonderings na, ook nie oor veel meer as veralgemenings kon beskik het nie—al was hulle insig in en werklike kennis van die Afrikaanse taalgeleding dan ook veel grondiger as van die meeste van hulle voorgangers. Dis trouens openbarend dat T. H. le Roux, seker die belangrikste segsman, self geen kaart oor die dialektiese geleding van Afrikaans openbaar gemaak het nie.

§ 7. Die eerste grootse poging om die Afrikaanse taalgebied in gewestelike streke af te baken, is nog ’n vrug van die opdrag van die G.R.A. aan sy lede om aantekeninge van Afrikaanse woorde en uitdrukkinge te maak. Een van die lede, G. R. von Wielligh,

¹ bls. 213-4.

was uit hoofde van sy landmetersamp in die besonder gunstige omstandigheid dat hy orals oor die land uit die eerste hand kon opteken. Hierdie aantekeninge van hom het egter tydens die Tweede Vryheidsoorlog verlore geraak¹. Ongeveer vyftien jaar later kondig die S.A. Akademie vir Taal, Lettere en Kuns 'n prysvraag aan oor *Dialektiese Afrikaans*; 'n jaar na die sluitingsdatum daarvan, kondig die sekretaris aan dat die prysvraag geen reaksie uitgelok het nie, wat vir Von Wielligh dien as prikkel om weer aan die werk te gaan om as leek die gewestelike beskrywing van Afrikaans aan te durf. Hy het toe lyste woorde en uitdrukkinge opgestel en aan medewerkers dwarsoor die land gestuur. Die inligting wat hy sodoende ontvang het, het hy verwerk, en 'n verkorte vorm van sy geskrif het hy toe in 1921-22 in Die Huisgenoot laat verskyn. Wyle Johannes J. Smith was destyds redakteur van die tydskrif, en hy het orals voetnote bygevoeg („Ter Aanvulling”—soos hy later verklaar het). Von Wielligh het nogeens medewerkers uitgenooi om gegewens aan hom te stuur en sy geskrif deeglik omgewerk, wat toe in 1925 gepubliseer is onder die opskrif: *Ons Geselstaal*. Maar dis vir die aandagtige leser, wat Von Wielligh se werk ken, duidelik dat Johannes Smith 'n ingrypende bydrae gelewer het nie net wat Von Wielligh se insig in taalsake betref nie, maar ook wat betref die uiteindelijke vorm van die geskrif. So is dit byvoorbeeld duidelik dat die berigte oor die werksaamhede van die Engelse taalgeografiese vereniging en die aandeel daaraan van Joseph Wright, afkomstig moes gewees het van Johannes Smith, asook die juiste beskouing telkens dat „dialekgrense” geen lyne is nie, maar gemengde oorgangsgebiede.

Nietemin bly *Ons Geselstaal* 'n wesenlike bydrae tot ons kennis betreffende die geografiese verspreiding van bestanddele van ons taal.

Von Wielligh verdeel die Afrikaanse taalgebied in tien *spraakafdelings*². Sy inleidende opmerkings is van werklike belang: „Wanneer ons die land van ent tot ent deurreis, tref dit ons dat Afrikaans haas orals so eenvormig gepraat word dat dit moeilik val om onderskeid in spreekwyse te ontdek. En tog sal die oplettende toehoorder opmerk dat daar wel klein verskille in manier van uitdrukking op onderskeidelike plekke voorkom. Een woord

¹ Besonderhede uit: *Ons Geselstaal*, bls. 210 e.v.

² t.a.p. bls. 121 e.v.

—ofskoon oor die hele land bekend—word soms onnodig baie op een plek gebruik, en ander weer op ander plekke; of die woorde van een plek is op 'n ander onbekend; of dit gebeur dat een voorwerp in een streek 'n ander naam dra as in 'n ander. Ten gevolge hiervan kan ons hoor dat die Bolanders hul anders uitdruk as Transvalers; of dat die spraak van Namakwaland verskil van die van die oostelike distrikte van Kaapland; of dat die spraak van Griekwaland-Wes afwyk van die van Natal. Almal verstaan mekaar, en almal voel dis een taal met sy plaaslike afwykings, wat nie buite die perke van verstaanbaarheid uitgesluit is nie.

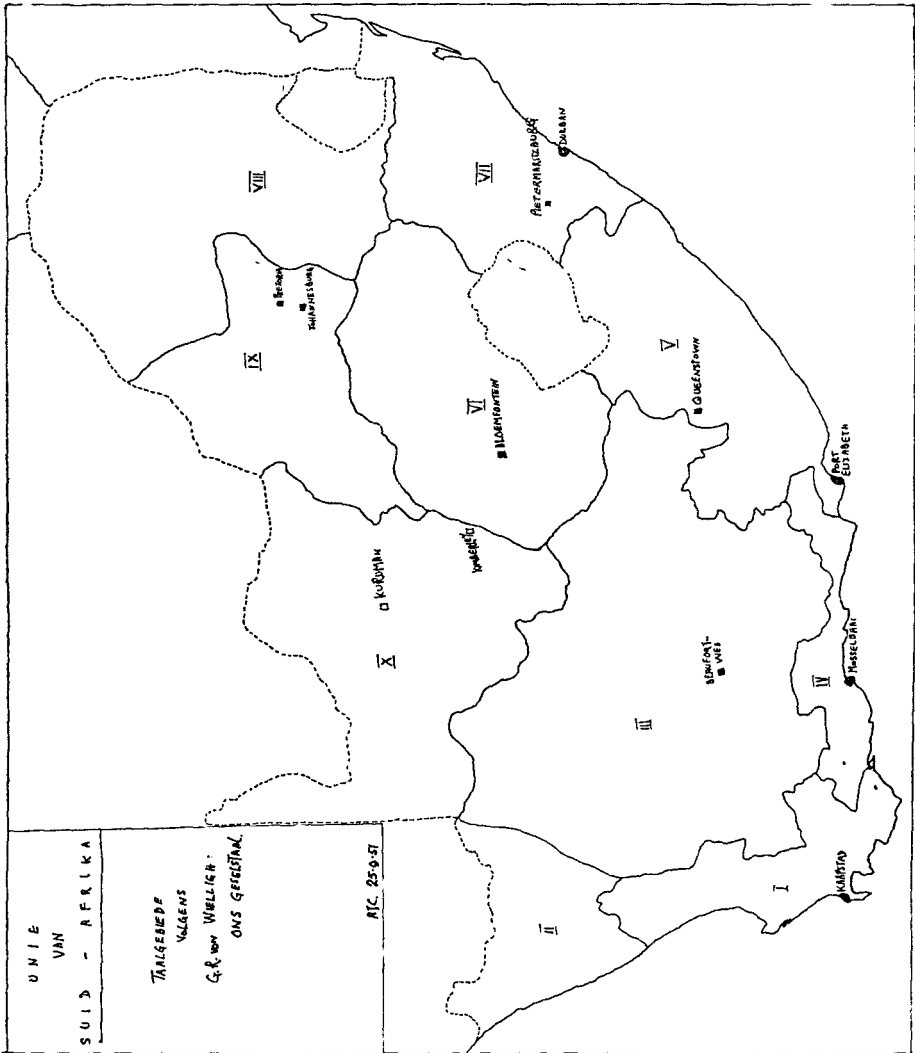
Maar is dit moontlik om die grense van ieder spraakafdeling met vaste bakens te bepaal? In 't geheel nie! Die een spraakafdeling beïnvloed die ander, en gevolglik ontstaan daar tussen die twee 'n strook wat aan albei behoort. En tog word gesê: Só praat die Bolander, só die Ondervelder, só die Namakwalander, ens.

Wanneer ons ondersoek instel, sal ons ongeveer tien sulke spraakafdelings aantref—elkeen met sy eienaardige spreekwyse, woordgebruik en manier van uitdrukking—sonder dat een presies kan afgebaken word . . . Ter wille van stelselmatigheid sal ons die hele Unie verdeel in tien Spraakafdelings, sonder om die grens daarvan te bepaal; hierdie verdeling is egter nie willekeurig uitgevoer nie.”

Die tien spraakafdelings is soos volg :

1. Die Boland (bakermat van Afrikaans);
2. Noordwestelike Distrikte (Kaapprovinsie);
3. Binnelandse en Karoo-streke (Kaapland);
4. Suidelike Distrikte van Swellendam tot Port-Elizabeth;
5. Oostelike Distrikte van Port-Elizabeth tot Basoetoland;
6. Die Vrystaat in sy geheel;
7. Natal in sy geheel;
8. Transvaal—oostelike deel;
9. Transvaal—westelike deel;
10. Griekwaland-Wes en Betsjoeanaland.

Aan die hand van Von Wielligh se aanduidings is bygaande taalkaart saamgestel, bloot met die doel om 'n totaalbeeld te verkry van sy opvatting betreffende die gewestelike geleding van Afrikaans.

Von Wielligh karakteriseer die taal van die verskeie spraakafdelings soos volg :

1. Die Boland. In hierdie afdeling is die bakermat van Afrikaans geleë, die eintlike Boland : Stellenbosch, Paarl, Malmesbury.

Taalkundige besonderhede :

- a. Die huisbediendes in die hele gebied is die Kleurlinge, wat 'n eie taal laat vaar het ten gunste van Afrikaans;
- b. Ou hofflike woorde en gesegdes is hier meer bewaar as elders : *haarlie, jullie en sullie* ;
- c. besondere woorde, woordvorms en betekenis : *gekeune (geken)* ; *bestole, ging, kwam* ; *vagebond, gewaad, boterham* ; *esel (muil), oulap (pennie)* ; *knoflook (knoffel)* ;
- d. name van visse, seediere ; uitdrukkinge i.v.m. die seevaart, vissery en die see ;
- e. boerderywoorde wat in die binneland onbekend gebly het : *wiesboom, voor- en agterleer, dolwe* ;
- f. name van blomme en plante eie aan die Boland ;
- g. klanke : *rient (reent), iet (eet), gewies (gewees)* ;
nôi (nooi), hor (hoor) ;
euntjie (uintjie) ;
arnoster (bos) (renoster) ;
- h. grammaties : *met . . . saam*.

Die belangrikste verskil tussen die eintlike Boland en Afrikaans in Kaapstad en voorstede is geleë in die taal van die Maleiers :
gasê (gesê), gawies (gewees) ;
krief (kreef) ;
ny (nee).

Afrikaans in Caledon en Bredașdorp is sowat dieselfde as die in die Boland. Die opvallendste *Oorbergse* kenmerk is die „skerp bry” ; kenmerkend is verder : *ertappel* (i.p.v. *artappel*), *parra (padda)*, *garing (gare)*, *goi (gooi)*, *ok naas oek (oek)*.

In die rigting van Robertson, Worcester, Tulbagh en Montagu is die taal nog Bolands, maar ons beweeg reeds in die rigting van die Karoo ; vermeldenswaardig is : *parra naas parrak (padda)*.

In Clanwilliam en Vanrhynsdorp het ons nog steeds Bolandse kenmerk, maar daar is reeds spore van Namakwalandse Afrikaans : *brûe, sôe* ; *piet-goed* ; *oek naas ook* ; *bojaan (bobbejaan)* ; *vloor (verloor)* ; hier is die huisbediendes Hottentotte.

2. Noordwestelike Kaapland (Namakwaland en Boesmanland). Kenmerkend van die Afrikaans van hierdie afdeling is :

- a. Name van bossies en (vet)plante eie aan die streek : *gannabos, brakslaai, ajoos, t'kooibos*, ens ;
- b. Hottentotse woorde ;
- c. Klanke :

- i. *veul* (*veel*), *speul* (*speel*) ;
 - ii. *fantein* (*fontein*) ;
 - iii. kenmerkende samettrekkings : *vloor* (*verloor*), *grus* (*gerus*), *bojane*, *tru*, *blo* (*beloof*), *kwalk* (-*lik*), *graamte*, *oktoor*, *geruit* ;
 - iv. uitbreidings : *tamentlik*, *geaardtenheid*, *gehoorsamig* ;
 - v. *waarmy* (-*mee*) ;
 - vi. palatalisering van *g* en *k* voor *e*, *ê*, *ee*, *ei*, *eu*, *i*, *ie*, *y*, *u* en *ui* ;
 - vii. *oener* (*onder*) ;
- d. Grammatikaal :
- i. *meneer-goed* (predikant) ;
 - ii. *hy*, *sy*, *hom* (vir die vroulike) ;
 - iii. ek loop *moet* die perd *saam* ;
 - iv. -*te*-meervoude : *patte*, *velte*, *winte*, *sante*, *liete* ;
 - v. dubbele meervoude : *waterse*, *vrouense*, *damese*, *kêrelmense* ;
 - vi. die gebruik van die volgende as werkwoorde : *jaloers*, *uier*, *storie*, *rede* ;
- e. Kenmerkende samestellings : *ontouwys*, *sitkend* (d.i. kind wat begin sit), *vuilskemer*, *vergesels*.

3. Kaapse Binnelande en Karoostreke.

Hierdie spraakafdeling is die grootste van al tien, en al is die Afrikaans hier grotendeels eenvormig, toon die aanrakingspunte met die aangrensende afdelings allerlei oorgange.

Kenmerkend van die taal hier is :

- a. Name van plante eie aan die streek : *kersbos*, *kakoer*, *wildepruim*, e.a. ;
- b. Name van diere en insekte van die streek : *etemago*, *ertmannetjie*, *koovoël*, e.a. ;
- c. 'n Groot aantal woorde en uitdrukkinge verbonde aan die hoofbedryf van die streek—veeteelt : *takkraal*, *muurkraal*, *gusooi*, *kween*, *tollie*, *miskoek*, *windpomp*, *draaihek*, *mal-kopsiekte*, *geilsiekte*, e.a. ;
- d. -*goed* as agtervoegsel van kollektief.

Von Wielligh maak die volgende onderafdelings, wat klein onderlinge verskilletjies toon :

- i. Sutherland, Prins Albert, Fraserburg (verwant aan suidelike afdeling) ;

- ii. Graaff-Reinet, Aberdeen (*stim, tint; kenners, provensie; oener; waarskou; siekerag*);
 - iii. Die Koup, Beaufort-Wes;
 - iv. Victoria-Wes, Carnarvon, Calvinia;
 - v. Prieska, Groot-Hantam;
 - vi. Colesberg, Aliwal-Noord, Burgersdorp, Dordrecht (*eelde; voorskooie; nege, oge*).
- In afdeling 3 is „die opregte Hottentot“ die bediendeklas.

4. Suidelike Distrikte : Swellendam tot Port-Elizabeth.

Die Afrikaans van hierdie afdeling staan, as gevolg van aansluiting by die Oorbergse spraak nader aan Bolands as wat die Karoo-spraak aan Bolands is. Dit was trouens tot aan die begin van die negentiende eeu dieselfde as Bolands as gevolg van immigrasie uit die streek. Hier is die bevolking nie meer so afhanklik van die Maleierbediendes nie en ons gaan die Bantoestreke binne; gevolglik raak heelwat Maleise woorde van die Boland hier verlore. Van hierdie afdeling af versprei Afrikaans na die noorde : Natal, Vrystaat en Transvaal.

Eensyds bly Bolandse taalbestanddele hier behoue : *hokmakierie, palmiet en papkuil, lunsriem*, e.a. Andersyds word Graaff-Reinsetse (afd. 3) vorms hier ingeburger : *ok, oener, teiken, bleik*. Kenmerkend is verder die groot aantal name van boom- en houtsoorte wat hier inheems is : *wit-els, rooi-els, kamassie, stinkhout, geelhout, rooipeer, olienhout, boerboon, keurhout, kruisbos, swartbas*, e.a.

In Swellendam tref ons verder nog die segswyse aan : wat is dit *met jou saam?* In Oudtshoorn, Riversdal, George en Knysna merk mens die volgende klankoorgange op : *kend, swim, regtag, biekie/bietjie*, terwyl bry algemeen is. In Humansdorp en Uitenhage is die binnelandse (afd. 3) invloed sterker, soos blyk uit die vorms *nooie, more*.

5. Oostelike Kaapland—Port-Elizabeth tot Basoetoland.

In hierdie afdeling woon Afrikaners en Engelse saam, terwyl die Hottentot verdwyn as bediende en vervang word deur Kaffers. Opvallend in die taal hier is dus :

- a. Anglismes : *dienar (dinner), porter, dit sal doen, job, boetse, mennejer, dankie* (i.p.v. *asseblief*);
- b. Kafferwoorde : *tollie* (jong bees), *koedoe*;
- c. Kenmerkende segswyses : *ken|kin (kan); onkerneut*.

In die verskillende distrikte merk ons nog die volgende op :
 Alexandrië : *juk* (*draaghout*, Eng. invloed); *trapmasien* (*dorsmasjien*); *brugge*; *grou* (*grawe*); *gôï*; *oek/ok*; *krokkedel*;

Somerset-Oos, Pearston, Cradock : Hierdie distrikte vertoon 'n sterk ooreenkoms met Afd. 3. Verder val op : *bees*, *skaaap* (versamelwoorde); *gehet* (*gehad*); *kos* (*kon*); *gesêg*, *distrêk*, *kenners*; *voels* (*voëls*), *skrou*; *siekerag*; *verlangste*, *gevoelte*, *goedte*.

Victoria-Oos, Peddie, Brits-Kafferland, Cathcart : Bepaalde Afrikaanse woorde is hier heeltemal verdring deur Engels—*piekel*, *gooseberry*, *guinea pig*. Verder val op : *g>gj* en *sj* (*gjeut*, *gjeel*, *gjek*, *gjinter*—Kafferinvloed); *vliege*, *egge*, *dage*; *kenners*, *geseg*; *mit*; *hys*; *nooie*; *trapseutjies*.

6. Vrystaat in sy geheel. Die spreektaal is baie eenvormig oor die hele gebied, alhoewel in die suide invloed uit die Kaapse binneland (afd. 3) en in die suidweste invloed uit Griekwaland-Wes (afd. 10) waar te neem is.

Verder val op :

- a. Intervokaliëse *g=gh*;
- b. *ken|kin* (*kan*);
- c. *ok*; *leegte*, *leeg*, *opstel* (*opstal*); *more*, *nooie*, *skierlik*;
- d. *trapmesien*; *gesout* (van siekte); *katel* (ledekant);
- e. *eelde*, *soldade*; *gevoelte*; *statte*.

7. Natal in sy geheel. Die spreektaal hier stem grotendeels ooreen met die in Oos-Transvaal (afd. 8), behalwe dat Engelse invloed baie sterk is, soos blyk uit die gebruik van Engelse woorde en die rekking van *a>aa* (kaalf).

Verder val op :

- a. *kloef* (*kloof*); *slout* (*sloot*); *huus* (*huis*); *oek/ook*; *ryge*, *dage*, *vermoge*, *oge*, *ploege*; *nooie*; *krokkedel*; *ken* (*kan*).

8. Oostelike Transvaal. Hier verkeer ons op die noordelike voorposte en die spreektaal moet nog na aan die van die einde van die Kompanjiestyd wees. Kenmerkend is :

- a. Nuwe name van plante, vrugte, grassoorte, kruipende diere, voëls en insekte wat hier tuis is : *apiësdoring*, *kameeldoring*,

- wag-'n-bietjie, koorsboom, swarthaak, blouhaak, wildeklapper, krimmetartboom, witgatboom, wildevy; buffelsgras, dekgras, steekgras, polgras; luislang, beesbyter, makoppa, trapsoetjies; kwêvoël, katlagter, mahem; kurkwortel; oupa-se-hoed, aasblom, olifantsoor;
- b. Kaffername en -woorde: *moepel, maroela, mopanie, tambotie, naboom; grammadoelas; auk;*
- c. *ken (kan), opstel (opstal);*
- d. *hoge, nege, lage, vliege, brugge; ogtend; skoerlapper;*
- e. *batte (bad), statte; jaste, boste; soldade, eelde;*
- f. *begos (begin), dors (durf), gesout (teen siekte), musiek (serfyr).*

9. Westelike Transvaal. In hierdie afdeling kry ons meer landbou as veeteelt. Anders is daar geen groot verskil waar te neem t.o.v. die orige dele van Transvaal nie, behalwe dat die invloed uit afd. 3 hier groter is. Kenmerkend is verder:

- a. *kan (selde ken); wildaad; gaat (gat);*
- b. *voorskooie, mierkaai;*
- c. *biekie/bietjie;*
- d. *oolfant.*

10. Griekwaland-Wes en Betsjoeanaland. In sy geheel is ons hier in 'n afdeling waar die taal van die Griekwas die blankes beïnvloed. Von Wielligh onderskei twee onderafdelings:

Griekwaland-Wes, waar die aanwesigheid van die diamantdelwerye bepaalde woorde in gebruik gebring het, asook die ontginning van ander delfstowwe: *garingklip, jomp, kleim, koekepan, karaat, eerste water.* Verder:

- a. *brulparra; puts;*
- b. *gewend (gewoond); ertappel, leeg, leegte, meermot; ok; môre, nôi, gôï; krokkedel, henner (hinder); oordentlik; sluitel; gaat, glaas, plaan; hys, tyn; skrou;*
- c. *hoeka se dae.*

Betsjoeanaland, waar kenmerkend is:

- a. *Jan-goed; staanmaak die emmer;*
- b. *goete, brugte; gevoelte;*
- c. *cener; kummelie (Kimberley); grou; nooie; oordentlik; ok;*

d. *puts* ;

e. *van der merwel*.

As mens nou Von Wielligh se uiteensetting in sy geheel oorskou, dan val naas onmiskenbare verdienstes tog ook ernstige tekortkomings op, t.w.: die stof is nie stelselmatig ingesamel nie; die geboekte verskille is hoofsaaklik verskille in woordgebruik; die klankwisselings in die lysie woorde wat rondgestuur is, kan nie die grondslag vorm van taalkaarte nie omdat daar te min medewerkers was. Die uitwerking hiervan is dat Von Wielligh uiteindelik nie veel meer as totaalindrukke kon gee nie—dikwels slegs vae gissings.

Maar, laat ons billik wees. Von Wielligh stel met nadruk voorop dat hy 'n leek is wat voel „dat pionierswerk nooit volmaak kan wees nie”¹. Hy het maar te goed besef dat allerlei leemtes in sy stof bestaan. Wat egter belangrik is, is dat hy die weg aanwys hoe om bruikbare gegewens oor gewestelike spraak in te samel : „ . . . die goedkoopste plan om aan die hand te neem is om gebruik te maak van die dienste van universiteite, universiteitskolleges, normaalskole en teologiese seminariums. Aan al die studente moet 'n lys van woorde gegee word om gedurende die lang vakansie te vergelyk met die spraak van die distrik waarheen hulle gaan. Wanneer al die lyste ingedien is, kan die verskillende inrigtings die inhandig aan 'n taalkundige kommissie deur 'n verantwoordelike liggaam benoem. Die nasien van al die lyste is 'n reusewerk; maar wanneer die gegewens stelselmatig neergeskrywe is, vergemaklik dit die werk baie. Die kommissie het dan meteens 'n grondslag om op te bou; want daardie werk van die studente kan nog nie as volledig beskou word nie : dit moet slegs dien as vingerwysing in watter rigting ondersoek ingestel moet word”². En dit is naasteby die weg wat ingeslaan word deur die volgende vorser waarvan ek kennis dra :

§ 8. *J. J. le Roux*, wat in 1923, ná voltooide studie in Nederland, lektor in Afrikaans en Nederlands word aan die Universiteit van die Witwatersrand.

Hy laat lyste druk en stel 'n grondkaart saam vir die Unie en Suidwes waarop aanvanklik 142 plekke aangedui staan, maar later 163. Op 18 Augustus 1924 het hy aan sy studente vraelyste uitgedeel wat in die klas ingevul is onder sy toesig, deur elke student

¹ t.a.p., bls. 120-1; vgl. ook S. A. Louw : *Taalgeografie*, bls. 38.

² t.a.p., bls. 17.

vir sy eie tuiste. Daardie gegewens en die kaarte wat daaruit ontstaan het, het in die Departement agtergebly by sy vertrek na Pietermaritzburg. Hieruit blyk dat gegewens gevra is oor die volgende wisselvorme :

I. Klanke :

a. Klinkers :

a-e—*artappel* (op die kaart is aangedui : *ertappel*, *ártappel*, *áartappel*, *aardappel*, *értappel*, *art-áppel*—versprei oor 23 plekke);

laagte (*laagte* en *leegte*—23 plekke op die kaart);

ee-ie—*meerkat* (*meerkat* en *mierkat*—22 plekke);

eeu-ou—*skreeu* (*skreeu*, *skree*, *skrie*, *skrou*—21 plekke);

u-ou—*waarsku* (*waarsku* en *waarskou*—18 plekke);

b. Medeklinkers :

dubbel(d) breed (*duwwel(d) breed*—7 plekke);

negentig (*neghentig*, *neëntig*, *negentig*, *negentag*, *neghentag*, *neentag*—8 plekke);

nege (*nege*, *neë*, *neghe*—10 plekke);

negentien (*neghentien*, *neentien*, *neëntien*, *negentien*—9 plekke);

agt (tydstip) (*agt*, *ag*—8 plekke);

agt (tydsduur) (*agt*, *ag*—8 plekke);

gister (*chister*, *tjister*, *sjeester*, *sjiester*, *giste*, *gist'r*, *geester*—18 plekke);

pampoen (*pampoen*, *pompoen*, *papoen*, *pappoen*, *pepoen*—15 plekke);

kind (*kind*, *kend*, *tjind*, *kjend*—7 plekke);

II. Woordvorme :

nooi (*nooi*, *noi*, *nôi*, *nooie*, *nôie*, *nui*—25 plekke);

baie (*baie*, *baja*, *baje*, *banje*, *baing*, *baije*, *bainhe*, *bainje*, *baia*, *baïing*—19 plekke);

wilkerboom (*willerboom*, *wilkerboom*, *wilgherboom*, *wilkeboom*, *wilgerboom*, *wilgheboom*—18 plekke);

waatlemoen (*waatlemoèn*, *waatlemoen*, *waatlemoen*, *waterlemoen*, *waartlemoèn*, *waartlemoen*, *wartlemoen*, *wartlemoen*, *wartelmoen*, *waterlamoen*,

waartelmoen, watelmoèn, wátelmoen, waatelmoen
—17 plekke);
tarrentaal (tarentáal, tarrentáal, tǝrentaal, trantaal,
tárentaal—22 plekke);

III. Aksent :

nabý—náby (17 plekke);

IV. Grammaties :

Meervoude :

rug (rugte, rughghe, rugge, rúe—26 plekke);
rand (met betekenisverskil : *rande, rante—28 plekke);*
koei (koeie, koeiens—27 plekke);
vark (varke, varkens—26 plekke);
bad (badde, baddens—25 plekke);
mied (miede, miete, miedes, miedens, miette, miedde
—28 plekke);
klas (klasse, klaste—26 plekke);
geweer (gewere, geweers—24 plekke);
skip (skippe, skepe—25 plekke);
vrou (vrouens, vroue, vrous—28 plekke).

Uit hierdie opsomming blyk dat Le Roux te min gegewens bymekaar kon kry, wat dan ook laat dink dat sy opname in 1924 waarskynlik in die aard van 'n proefneming was wat hy nie herhaal het nie, omdat die inrigting waaraan hy verbonde was hoofsaaklik Engelssprekende studente en stedelike Afrikaners getrek het. Dit moes derhalwe vir hom duidelik geword het dat die gegewens op 'n ander manier ingesamel sal moet word.

Van al die stof wat Le Roux versamel het, het hy slegs in die geval van die meervoude 'n samevattende ontleding gemaak, wat nog in sy handskrif aanwesig is en soos volg lui :

„Opgaaf van Meervoude.

Kaart 1. Rante (bord) = 6
rande (bord) = 37
rante (heuvel) = 26
rande (heuvel) = 29.

Indruk dat Engelse studente die voorkeur aan *d* in al twee gevalle gee.

Het 5 opgawes van *die os kom oor die rand*. Hiervan gebruik één *d* in al die gevalle, één *t* in geval van heuwels en drie maak

onderskeid tussen *rande van berge is hoog* en *die osse kom oor die rante*. Waarskynlik invloed van *s* in *osse* of *son* in één geval.

Op die Rand kom al die vorms voor. In die Kaap is *rante* sterker, in Vrystaat net gelykelyk verdeel.

Oorgrote meerderheid van opgawes uit Transvaal.

2. Rugte = 1
rughghe = 10
rugge = 25
rûe = 10.

Onder die wat *rugge* gee is daar seker 'n aantal wat *rughghe* bedoel, veral die Engelssprekende studente. *Rughghe* kom nie in Kaap voor nie. Die vorme *rugge*, *rughghe* is in Transvaal gelykelyk versprei.

3. Vrouens = 39
vroue = 8
vrous = 1.

Net op een plek in die Vrystaat kom die vorm *vroue* voor en gladnie in die Kaap nie. In Oostelike Vrystaat kom *vroue* nie voor nie.

Engelse student gee *vrous* op die Rand.

4. Koeie = 40
koeiens = 1.

koeiens deur mnr. Loubser, Malmesbury.

5. Varke = 36
varkens = 9.

Varke orals gebruiklik. *Varkens* deur twee Altmans en één Hogewind, dus direkte Nederlandse invloed. Een Solomon, dus ook boekwoord.

6. Badde = 13
baaie = 8
baddens = 13
baddes = 2.
batte = 6.

Groot aantal gee nie die vorm nie, veral Engelse studente. *Baddes* in Marico en Kimberley. *Baaie* is waarskynlik 'n verwarring in betekenis.

7. Miede = 14
 miedens = 4
 miete = 21
 miedes = 1
 miedde = 1
 miette = 1.

Meerderheid van Engelssprekende studente gee nie dié vorm nie. *Miette*, *miedde* blote spellingkwessie. *Miette*, *miedde* en *miedes* waarskynlik persoonlike uitspraak.

8. Klasse = 24
 klaste = 12.

In Vrystaat en Transvaal vorms met *t* meerderheid.

9. Gewere = 38
 geweurs = 13.
10. Skippe = 21
 skepe (?) = 20."

Dat Le Roux deurgaans belangstelling bly behou vir hierdie afdeling van die taalstudie, al het hy dan—sover my bekend—nie voortgebou op die proefneming van 1924 nie, blyk uit die gesonde insigte wat hy later (1939) aan die dag gelê het in die reeks *Praatjies oor ons Taal*, nrs. 7, 8, 9 : Verskeidenheid in ons Taal, I, II, III.

B. Georganiseerde Onderzoek

§ 9. Wat metode betref, tree daar vooruitgang in met die ondersoek wat J. H. Rademeyer uitvoer na die taal van die Griekwas en die Rehoboth-Basters, waarvan die bevindinge vasgelê is in die studie *Kleurling-Afrikaans*, 1938.

Rademeyer het naamlik al die woongebiede van die betrokke volksgroep persoonlik besoek en sy gegewens mondeling ter plase ingesamel. Sodoende kon hy 'n volledige beskrywing gee van Kleurling-Afrikaans, asook die woongebiede taamlik duidelik omgrens. Sy onderneming was dialektstudie, d.w.s. die bestudering en beskrywing van die kenmerke van 'n bepaalde gewestelike taal. Dis egter nie taalgeografies nie, en daarby is die verspreiding van taalbestanddele na omwonende blankes nie bestudeer nie. Dit was trouens nie sy doel nie.

§ 10. Die volgende stap vooruit is die werk van S. A. Louw wat, net soos J. H. Rademeyer, ook 'n student was van T. H. le Roux¹, en wat hom hier en in Nederland besonders gaan toelê het op die taalgeografie. Louw stel vir sy doel 'n grondkaart op met sowat 1800 plekke waar hy medewerkers soek. Beter onderlê as sy voorgangers as taalgeograaf, het Louw vraelyste saamgestel met 'n bepaalde doel voor oë, en dit aan medewerkers op die betrokke plekke gestuur. Telkens het hy sowat een-derde van die vraelyste terug ontvang, en van dié gegewens is verwerk in twee bundels : *Taalgeografie—Inleidende Gedagtes oor Dialekstudie* (1941), en *Dialekvermenging en Taalontwikkeling ; Proewe van Afrikaanse Taalgeografie* (1948), waarin 14 kaarte opgeneem is : *meul, appelderliefde, nôi* (3), *laag* (2), *laagte* (2), *heuning, desember* (2), *aankeer van osse, stinkblaar*.

Dat mens in die geval van Louw te doen het met 'n onderlegde taalgeograaf, blyk al dadelik uit sy probleemstelling, waardeur hy taalvraagstukke dikwels anders benader en belig as ons ouer geslag taalmanne, wat vasgevang was deur die ontstaansteorieë en tog langs teoretiese en historiese weg soveel deeglike wegbereidende werk gedoen het. By Louw kry ons begrippe soos : bakermat, kerngebied, periferie of voorpos, uitstralingsverskynsels, eilande, ekspansie, kultuurhaard, verkeersweë. Daarby staan hy deurgaans krities teenoor sy besondere stof en die metode van navorsing, met die gevolg dat hy orals sy gegewens toets om die betroubaarheid daarvan vas te stel. Trouens, dis een van die uitwerkings wat die geografiese metode van vorsing op die navorsers het : 'n voortdurende wantroue teenoor die stof, totdat die algemene beeld langamerhand duidelik word.

Louw kon met sy kaarte dusver 'n beeld in breë trekke saamstel van die samehang tussen die bakermat van Afrikaans—die Boland—en die res van ons taallandskap, m.a.w. hy kon die „historiese ná mekaar” aantoon in die „geografiese náás mekaar” van gewestelike bestanddele van Afrikaans. So kon hy byvoorbeeld die beweging van die koloniste vanuit die Boland in twee strome, een noordwes en toe oos, en 'n tweede regstreeks oos, om mekaar teen 1870 aan die Sondagsrivier te ontmoet, aanwend om die verspreiding van bepaalde taalverskynsels op te helder. S. P. E.

¹ vgl. hoërop §5.

Boshoff getuig dan ook tereg : „Professor Louw het ons op hierdie gebied oneindig veel verder gebring as Von Wielligh”¹.

Dis egter nie net ekspanseierskynsels wat sy aandag in beslag neem nie. Hy benader ook die ontstaan van Afrikaans vanuit dialektologiese standpunt, en veral in sy tweede monografie, *Dialekvermenging en Taalontwikkeling*, laat hy die lig skerp val op die resultate van die dialekvorsing i.v.m. die Oos-Duitse nedersettingsdialekte, veral die van Franztal, wat ’n ontwikkeling toon wat opvallend ooreenstem met die van Afrikaans. As gevolg hiervan kon ons besluit dat Afrikaans, op enkele karaktereienskappe ná, bes moontlik ook sy huidige vorm sou gehad het indien daar geen Maleis-Portugees of inboorlingtale aan die Kaap was nie, m.a.w. nie kreolisering nie, maar vermenging was die deurslaggewende faktor naas die hoofverwikkeling van natuurlike of spontane groei.

Louw meet sy werk ruim uit. Hy streef nie net na ’n Afrikaanse taalatlas nie², maar hy wys ook by herhaling met nadruk daarop dat ons vir die vraagstukke wat die Afrikaanse taalvorsing lewer, behoefte het aan „’n Nederlandse Taalatlas vir Suid-Afrika”³, waarmee saamhang ’n kennis van die toestand van die Nederlandse dialekte in die sewentiende eeu. Wat hierdie tweede doelstelling betref, is daar sedert Louw se jongste monografie vanuit Leiden ’n belangrike bydrae gelewer tot die verwesenliking daarvan deur G. G. Kloeke⁴: *Herkomst en Groei van het Afrikaans*, 1950.

§ 11. Intussen het ’n tweede omvangryke onderneming ontstaan. Skrywer hiervan het in 1936 ’n vraelys oor bestanddele van ons volksgeloof rondgestuur aan 500 medewerkers⁵. In 1939 was dit nodig om meer lig te ontvang oor bepaalde onderdele van die stof, toe opnuut ’n vraelys oor die Afrikaanse watergeeste uitgestuur is.⁶ Dit het toe duidelik geword dat ’n organisasie van meer blywende aard dringend nodig geword het. Sodoende is daar toe

¹ Voorsittersrede, jaarvergadering van die S.A. Akademie, Julie 1950, in Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, D1. X, 2, bls. 9.

² Taalgeografie, bls. 64.

³ Dialekvermenging en Taalontwikkeling, bls. 51-2.

⁴ Ook ’n leraar van Louw.

⁵ Vgl. Die Afrikaanse Volksgeloof, bls. 3 e.v.

⁶ Stof verwerk in—Coetzee : Tokkelossie (1941); H. J. Schepers : Die Watergeeste as Groep in die Afrikaanse Volksgeloof (1943).

in die Departement van Afrikaans en Nederlands aan die Universiteit van die Witwatersrand *Die Bureau vir Taal—en Volkskundige Navorsing* in die lewe geroep, 1940, met 'n jaarlikse toelaag van die Universiteitsraad wat toereikend was vir druk- en versendingskoste van vraelyste. Vanaf 1947 word die koste aan hierdie ondersoek verbonde, gedek uit 'n jaargeld van die R. K. Fraay-Stigting, waaruit ook die skepping van 'n leerstoel vir Afrikaanse Taal- en Volkskunde moontlik geword het. Nadat die hele aanvangsjaar bestee is aan organisasiewerk en die verkryging van vrywillige permanente medewerkers, is vanaf 1941 jaarliks vraelyste uitgestuur aan 950 waarnemingsposte oor die hele land.

S. P. E. Boshoff het die medewerking i.v.m. vraelyste in ons land as volg oorskou : „My ervaring met vraelyste dienaangaande (d.w.s. plekname en taalverskynsels) aan magistrate, natuurlike-kommissarisse, predikante, onderwysers en ander strek oor 'n tydperk van ruim twaalf jaar en het my ongelukkig oortuig van verregaande gebrek aan belangstelling en ongelooflike onkunde, onbevoegdheid en onbetroubaarheid in verband met die verstrekking van gegewens wat deur die vraelyste verlang word”¹.

My eie ervaring met hierdie soort navorsingsinstrument strek onafgebroke vanaf 1936. Van alle vrywillige medewerkers is onderwysers dwarsdeur die land nog die bereidwilligste om hulle dienste aan te bied. Uit ruim 3,300 pogings het uiteindelik 950 vrywillig onderneem om oor 'n lang reeks jare heen jaarliks mee te werk, en van hierdie groep vervul ongeveer een-derde jaarliks hulle pligte getrou. Sekerlik kon dit beter, maar alles en alles bymekaar gereken, die jeugdigheid van ons wetenskap, die aard en geweldige omvang van die vrywillige dienste wat onderwysers aan die gemeenskap betoon, en die noodsaak om self aan die studeer te bly, glo ek dat medewerking *in ons omstandighede* nogal goed vergelyk met ander lande. Daarmee wil ek nie sê dat dit nie beter kan nie, slegs : ons het baie rede om tevrede te wees. Dan is dit ook nie altyd vir 'n medewerker duidelik presies watter soort gegewens deur die samesteller van die vraelys verlang word nie. Van Haerigen herhaal met nadruk 'n waarskuwing van G. G. Kloeke in die voorberig van die eerste aflewering van die Taalatlas : „Zelfs de schijnbaar eenvoudigste vragen leiden in sommige streken tot

¹ Voorsittersrede, Jaarvergadering van die S.A. Akademie, 1 Julie 1950; in Tydskrif vir wetenskap en Kuns, Dl. X afl. 2, Okt. 1950, bls. 9.

complicaties"¹. Verder glo ek ook dat die stof wat deur middel van vraelyste ingesamel is by ons, redelik goed te vertrou is. Louw het reeds daarop gewys dat sy kaarte en die van die Bureau nogal 'n goed vergelykbare beeld weerspieël. Dit is ook my ervaring. Die Bureau het selfs verder gegaan en van tyd tot tyd dieselfde vraag herhaal, en die kaarte wat daaruit saamgestel is, dek mekaar.

Trouens, as ons onderwysers nie wil saamwerk nie, dan weet ek nie wêre daarvoor geskik of te vinde sal wees nie. Ervaring in die Bureau is dat onderwysers toenemend belangstelling toon vir hierdie soort navorsing, mits hulle werkkrag nie ooreis word nie. Om die rede is dit die beleid van die Bureau om die aantal vraelyste jaarliks streng te beperk.

Mens kry natuurlik ook onderwysmanne wat moedswillig is. Een hoof was „geskok” deur die feit dat een van die Bureau se vraelyste gegewens gesoek het oor ons volksgelofies; hy het toe die Bureau se gefrankeerde koevert, wat bedoel is vir die terug-sending van die voltooide vraelyste, gebruik om aan die opsteller 'n gedrukte pamflet te pos met die opskrif: „Is jou siel gered?” Die bewerkte vraelyste self het nooit opgedaag nie!

Daar is egter ook ander oorwegings wat die gewilligheid om mee te werk, versteur. Een onderwyser het die Bureau se belangstelling in klankwisselings beskou as die wortel van die „bojaniste”-beweging, en het sy medewerking gestaak totdat die Bureau hom kon oortuig dat dit nie die geval is nie. In ander gevalle is medewerking geweier bloot omdat die Bureau aan die „verkeerde” universiteit gestig is.

As groot geheel het die onderwyser-medewerkers die Bureau dusver egter getrou bygestaan.

Die Bureau se insameling van stof dek die volgende: die geografiese verspreiding van bestanddele van ons taal—klanke, woorde en grammatiese verskynsels; die geografiese verspreiding van bestanddele van ons volkskultuur—plekname, woningbou en die inrigting van die huis, bestanddele van die volksgeloof, rympies en raaisels, liedjies, by- en skimname, volksverhale, volkspeletjies. M.a.w. dis 'n breë insameling van stof op taal- en volkskundige gebied.

Die versameling van die stof vorder vinniger as die verwerking daarvan. Tog is al 'n aansienlike hoeveelheid verrig t.o.v. die

¹ Album L. Grootaers, Leuven 1950, bls. 115.

verwerking. Talle artikels in die Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal is regstreeks gegrond op stof van die Bureau; twee taalkaarte is reeds in die Tydskrif gepubliseer (*marmotjie, ertappel*); in die akademiese proefskrifte vir die hoogste graad is ruimskoots uit die sprokies versameling van die Bureau geput: S. C. H. Rautenbach—*Die Ontstaan van 'n Sprokiesiklus* (1949) (verskyn verkort in die Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal); S. C. Hattingh gaan voort met die verwerking van hierdie stof. In 'n proefskrif van H. J. Schepers: *'n Kultuurbeeld van die Spoeldiamantdelwers-gemeenskappe van Suid-Afrika* (1950), wat op publikasie wag, is 'n agtal taalkaarte opgeneem wat saamgestel is uit stof van die Bureau (*moenie diamante in jou neus grawe nie, robyn, agaat, delf, delwer, delwery, gruis, suur*); stof oor die *hinkspel* en *abool* is deur gevorderde studente in akademiese verhandelings verwerk te same met twee treffende kaarte deur Maurits Kloppers en Connie Mulder, wat ook op publikasie in die Tydskrif wag.

Uit so'n opsomming blyk dit dus voldoende dat die werk van S. A. Louw en die van die Bureau deels uitstekend bymekaar aansluit en mekaar selfs dek, maar dat daar vir 'n aansienlike deel van die bedrywighede—die stoflik en volkskundige aspek—'n eie aard aan te wys val vir elkeen van die twee pogings.

§ 12. Daarmee is voorlopig die einde van 'n verwickeling bereik wat oor 'n honderd jaar strek. Wat in hierdie monografie verder aangebied word, is 'n oorsig van verwickelinge i.v.m. die *a/e*-wisseling in die vokalisme van 'n aantal Afrikaanse woorde. Hierin word aangesluit by die werk van G. G. Kloeke, S. A. Louw en J. du P. Scholtz. Daarna volg 'n beligting van die verskynsel met gegewens uit ou geskrifte, en dan kom 'n aanduiding van die huidige toestand met behulp van 12 kaarte. Gegewens vir die taalkaarte is afkomstig uit die Bureau vir Taal- en Volkskundige Navorsing.

Omdat hierdie monografie die eerste publikasie is met die Bureau se stofsameling as agtergrond, word volledige besonderhede verstrekkend i.v.m. die grondkaart en die ligging van die waarnemingsposte. 'n Opsomming van die gegewens word telkens by elke kaart verstrekkend.

HOOFSTUK II

DIE a/e-WISSELING IN ENKELE AFRIKAANSE WOORDE, GESIEN IN DIE LIG VAN DOKUMENTÊRE GEGEWENS.

A. Inleidend.

§ 13. By die betragting van die groep woorde in Afrikaans waarin daar 'n a/e-wisseling (*aa, a, ee, e, ê*) waar te neem val in die stamklinker, moet ons die betrokke gevalle in vier groepe deel¹: (A) ou gevalle van lang vokaal met umlaut—die doeblette *laag/leeg*; (B) die gerekte vokaal van Afrikaans (*vuur*)*herd, werd*, ens. teenoor die van *aarde, waarde*, ens.; (C) die nie-gerekte *ar* en *er* voor konsonante; (D) enkele ander gevalle wat nie met bostaande saamhang nie.

§ 14.A. Dis kenmerkend van standaard Nederlands en Afrikaans dat die klanke daarvan wat ooreenstem met Wesgermaanse *â, ô* en *au* nie onderhewig was aan die werking van umlaut nie, bv., *aangenaam, bekwaam, salig, swaar*; *groen, soet, groet*; *boos, hoor, skoon*. Dieselfde woorde in Duits vertoon umlaut².

Daar is egter enkele uitsonderings³, waarvan die doebletvorms *boekenhout/beukenhout* en *laag/leeg* ook in Afrikaans aangetref word. Wat die Nederlandse doeblette *laag/leeg* betref—waarvan die Afrikaanse 'n voortsetting is—is dit nog nie uitgemaak of ons hier werklik 'n geval van *aa*-umlaut het (<**laz*i) of 'n ou *ee*-relik uit die weste van Nederland (wat saamhang met die „ingwaecoone” vraagstuk) nie. Kloeke meen dat die Suid-Hollandse *leeg* te beskou is as ou relikvorm en nie as 'n ontleende umlautvorm uit die ooste van die land nie⁴. Waar die *leeg*-vorm presies in Nederland gelokaliseer moet word tydens die 17e en 18e eeu, is nie in ons beskouing ter sake nie, wel dat die doeblet *laag/leeg* historiese taalgoed is wat só uit die stamland na die Kaap gebring is deur die heel vroegste

¹ Hier is dankbaar gebruik gemaak van G. G. Kloeke: *Herkomst en Groei van het Afrikaans*, Leiden 1950; J. du P. Scholtz: *Oor die Herkoms van Afrikaans* (herdr. uit *Die Huisgenoot* 14 Jul. - 4 Aug., 1950).

² Kloeke; *Herkomst*, bls. 155.

³ Kloeke, t.a.p. bls. 63 e.v.

⁴ Kloeke, t.a.p. bls. 68.

koloniste, en hier op kenmerkende wyse versprei het oor ons taalgebied. Hierdie verspreiding en die neiging tot die ontwikkeling van vormvastheid, ten gunste van *laag* in Afrikaans, d.w.s. die historiese en geografiese aspekte, is doel van hierdie studie: die historiese gedeelte steun op gegewens uit ou geskrifte, en die geografiese word belig deur middel van taalkaarte.

Verder is van belang om daarop te wys dat *leeg* nie as dialektiese woord na die Kaap gekom het nie¹, maar dat dit goed bekend is in die Statebybel en ook gebruik is deur Vondel, Huygens, e.a. Kloeke is verder geneig om *leeg* as die oudste vorm te beskou, veral ook omdat juis die vorm aangetref word in die Hollandse gebiede wat die konserwatiefste is op stuk van taal².

§ 15.B. Die gerekte vokaal van Afrikaans (*vuur*)*herd*, *werd*, ens.

Waar ons te doen het met 'n ou *a* of *e+r* † dentaal wat rekking ondergaan het, kry ons woorde in Afrikaans wat in twee groepe gedeel kan word: (a) *erd*, (*vuur*)*herd*, *ners*, *regverdig*, *stert*, *stêre* (boude), *vers* (jong koei), *werd* (bnw.); *kêrel*, *wêreld*, *kêrs*, *lantern*, *pêrel*, *perd*, *tert*. Scholtz voeg hier nog by: *lers* (laars)³. Al hierdie woorde het in die Nederlandse leestaal *aa*. (b) *aard*, *aarde*, *aars*, *aarsel*, *aarts* (vader), *baard*, *deurwaarder*, *maart*, *swaart*, *vaardig*, *vaart*, *waard* (herbergier), *waarde* (snw.), *waardig*; *kaart*, *skaars*. Uit hierdie lys sluit Scholtz die volgende omdat hulle aandoen as Nederlandse „woordeboekwoorde”: *deurwaarder*, *waardig*, *waard*; m.i. ten onregte sluit hy ook uit *aars*—wat volgens ons taalkaart 'n ouer vorm moet wees as die vorm wat Scholtz wel wil byvoeg: *maars*; ten onregte sluit hy ook *vaart* uit, wat in Transvaal altans nie 'n woordeboekwoord is nie. Scholtz voeg ook nog by *skaar* (hap in snykant van mes)⁴. Hierdie groep het dus almal in Afrikaans *aar*.

Volgens Schönfeld⁵ is die *ě* van *herd*, *erde*, ens. in Hollands gedepalataliseer tot *ǎ*, en hierdie nuwe *ǎ* is saam met *a* gerek tot *ā*. Hierdie *e* (*é*) > *ā*-proses is betreklik jonk, en moes ná die middeleeue plaasgevind het. In elk geval bly die *é*-uitspraak tot laat in die 19e eeu bewaar as ouderwetse Amsterdamse vorms. Kloeke wys

¹ Kloeke, t.a.p. bls. 68.

² t.a.p. bls. 64.

³ Kloeke, t.a.p. bls. 100-1; Scholtz, t.a.p. 13.

⁴ t.a.p. bls. 14.

⁵ Historiese Grammatika, 1e dr. §42-45, bls. 44, 4e dr. bls. 44 e.v.

ook daarop dat die Afrikaanse *ê*-lys merkwaardig ooreenstem met 'n lys van Ten Kate in 1723¹ met *aer*-woorde : *aerde, aers, aertzelen, laerze, maert, naerstig, paersch, paerl, schaer, staert, taerte, taerling, vaerdig, vaers, waereld, waerd, zwaerd*. Kloeke besluit dat dit rede is om aan te neem „dat de gehele Afrik. *er*-groep van autochtoon-Hollandse herkomst is; het Afrikaans heeft hier dus een provinciaal-Hollandse oudheid bewaard, die in de Nederlandse schooltaal verloren is gegaan.” Klankwettig, aldus Kloeke, sou mens verwag dat ook die tweede groep woorde *er*-uitspraak in Afrikaans moet hê. Dat dit nie die geval is nie, skryf hy toe aan 'n onmiskenbare bybelse inslag by die *aar*-woorde². Scholtz meen daarenteen dat die differensiering tussen *aar*-/*er*- woorde en -vorme in Afrikaans berus op 'n differensiering in die algemeen Hollandse spreektaal van die 17e-18e eeu. Hoe behoudend die invloed van die Bybeltaal kan wees, en dat dit in weerwil daarvan tog nie sterk genoeg kan wees om 'n ouer vokaal te bestendig nie, leer ons uit die geskiedenis van *knars* (wat in die volgende hoofstuk by die taalkaarte behandel word). Moontlik lê die waarheid in die middel. Kloeke toon reeds aan dat die *er*-vorme in Afrikaans in hoofsaak egte huistaalwoorde is wat sulke alledaagse konkreta bevat soos *kers, lantern, vers, perd, vuurherd*, teenoor grotendeels enigszins deftige *aar*-woorde : *aarde, aartsvader, deurwaarder, swaard* en *waard*, en afgetrokke begrippe soos *skaars, vaardig, vaart, waarde, waardig*. M.a.w. 'n deel van die *er*-woorde het in Afrikaans as sodanig bly voortbestaan omdat hulle te sterk geleef het in die gemeensame omgang; die *a*-neiging is nuwer en „deftiger” en het aan die Kaap die *a*-vorm bestendig in die woorde wat nie bestand was teen die deftige neiging nie.

§ 16.C. Nie-gerekte *er/ar* voor konsonante.

Die wisseling van nie-gerekte *er/ar* is baie oud in Nederlandse taalbronne. Waar Kloeke vasstel dat Hollands tans gekenmerk word deur meer *ar*-gevalle en Zeeus en Brabants deur meer *er*-gevalle, is daar tog niemand wat die stelling aandurf dat Holland eenmaal uitsluitend *ar*-gebied was nie³. Trouens, die toestand is so verward in die Nederlandse dialekte dat daar kwalik 'n denkbeeld van gevorm kan word.

¹ Kloeke, t.a.p. bls. 102.

² Kloeke, t.a.p. bls. 103.

³ Herkomst, bls. 111.

Kloeke onderskei tussen twee groepe: (a) nie-literêre en nie-skoolse woorde waarin die Afrikaanse vokaal gestabiliseer is anders as in Nederlands A.B.: *gars, pars, bars, vars, harsings, hart (bees); derm, gerf, kurper, murg* en *spurrie/sporrie*. (b) „deftige” woorde, waarvan die oorgroot meerderheid *er/ar*-vorms in Afrikaans gestabiliseer is met ’n vokaal wat presies klop met die stabilisering in Nederlands A.B., wat des te merkwaardiger is omdat die stabilisering nie klankwettig te noem is nie. Met uitsondering van die klein groepie woorde onder (a), waarvan die vokaal in Afrikaans tans verskil van Nederlands A.B., „is alles Hollandse leestaal wat de Afrikaanse klok slaat”¹.

B. Gegewens uit Geskrifte.

§ 17. Uit voorafgaande inleidende opmerkings wat bedoel is as aanknopingspunt vir die verwickelinge in Suid-Afrika, blyk dus dat daar ’n hele aantal historiese *a/e*-wisselinge aanwesig was in die taal van die Koloniste; soms moet die Nederlandse toestand, wat as agtergrond gedien het, beskou word as chaoties; in ander opsigte word reeds beweeg in die rigting van stabilisering. Ou geskrifte wat tot ons beskikking staan, laat nogal aansienlik lig val op die voortdoring van die wisselinge in Suid-Afrika, sowel as op die neiging tot stabilisering. Die ou bronne word derhalwe stelselmatig ondersoek.

Ons begin met die *Dagverhaal* van Jan van Riebeeck² (1652-62). Dan is dit gerade om te onderskei tussen die taalgebruik van Van Riebeeck self en ander persone aan die Kaap soos dit in die *Dagverhaal* weerspieël word. Van Riebeeck is afkomstig uit Culemborg, Suid-Holland, het ’n deel van sy jeugjare in Schiedam deurbring, en is getroud met ’n Rotterdammer³. Verder kry ons voorbeelde van die taal van Jan Blanck wat die dagboek van ’n klompie drosters gehou het; Symon Turver, skipper in Saldanhabaai; Frederick Verburgh, boekhouer aan die Fort; Jacob Reyniersz, „secunde” wat ook toesig gehou het in Saldanhabaai, en wat afkomstig is uit Amsterdam; Jan Symonsz, skipper van die bootjie Goutsblom aan die Kaap; Abraham Gabbema, Suid-

¹ Herkomst, bls. 117.

² Werken van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Nieuwe Serie No. 39. Utrecht 1884. Drie dele.

³ Gegewens ontleen aan Kloeke: Herkomst, bls. 289 e.v. en ander publikasies soos telkens vermeld.

Hollander uit 's Gravenhage, sekretaris, asook bevelvoerder van een van die landtogte; Jan van Harwarden, sersant; Rijck Overhagen, in bevel op Robbeneiland; Jan Danckaert, van Nijnoven, in bevel van een van die landtogte; Pieter Meerhoff¹, 'n Deen uit Kopenhagen, wat tweede sjirurg was, boekhouer, later in bevel van landtogte en sjirurg; Cornelis de Cretser, ook van Culemborg, en „scribent” op een van die landtogte; P. Potter, landmeter; Marcus Robbeljaert, in bevel van die skaappos op Robbeneiland en Willem Muller, korporaal, wat in 1655 saam met Herry op 'n landtog gaan. Hier het ons dus 'n aantal persone wie se taal ons enigsins 'n beeld kan gee van die spreektaal aan die Kaap van destyds.

Die *Dagverhaal* lewer nogal 'n aansienlike lys woorde met wisselinge op. Dat wisselvorme nie vir elkeen van die persone aangetoon kan word nie, is te wyte aan die beperkter omvang van die bydraes van die ondergeskiktes, die aard van die stof waaroor die verskillende bydraes handel, en natuurlik ook normalisering deur skrywers van die *Dagverhaal*. Ons groepeer telkens die gegewens soos volg: (I) ou gevalle van umlaut; (II) verwikkelinge voor *r* (*aar/eer*, *ar/er*); (III) ander.

1. Ou gevalle van umlaut.

kaas: *kaas/kees* (J.v.R.—ons kees te maecken, 26.XII.52).

laag (bw. en bnw.): *laag/leeg* (J.v.R.—hoog of laag gezag, 9.IV.52; korte hals en lage beenen (seekoei), 24.IV.52; lager off leggende, 14.XI.52; off lager na 't Robbeneylant off elders noch aff te lensen, 25.II.56; lager stondt, 22.II.57; een laegh mager water gemaecht heeft, 23.II.57; vermits het lage water (see), 7.VII.58; ende maer een weynich leger gecomen wesends, 14.XII.56).

slegs *laag* (Sym. Turver—leggen met laegh (water) meest droogh, 29.X.52; Fred. Verburgh—op een lager wal te anckeren, 8.XI.52; Danckaert en Meerhoff).

slegs *leeg* (Rijck Overhagen—als het water leeghst is, 16.VI.58).

¹ E. E. Mossop: Joernale van die landtogte van die Edele Vaandrig Olof Bergh en die Vaandrig Isaq Schrijver, bls. 8.

laagte : *laagte/leegte* (J.v.R.—omtrent de laagte komende, 17.IV.52; in de leeghte daar 't voornemens is tegen 't aenstaende saysoen de vordere corenbouw bijderhandt te nemen, 16.XII.56; bij dewelcke het na de leegte in de rivieren bequame afwatinge heeft, 28.VI.57; na de leegtes af te leyden, 29.VI.57).

slegs *leegte* (Jan Danckaert).

lager (lêplek) : *lager/leger* (J.v.R.—een glat lager (aanlêplek vir skip), 16.X.52; leegerplaatsn (staanplek van Hottentotte), 24.XII.52; een heel leger van inwoonders met vrouw en kinderen (d.i. 16 groot wonings met takke aaneengeheg), 19.IV.54.

II. Verwikkelinge voor *r*.

aarde : *aarde/eerde* (J.v.R.—aerde, 10.IV.52; aertvruchten, 1.VII.54).

argh : *arg/erg* (J.v.R.—arch denckende, dl. II, 243¹; erglistig, dl. II, 49).

g'armeert : *g'armeert/g'ermeert* (Sym. Turver).

aspersie : *esparges/asparges/asperges/esperges* (J.v.R.); slegs *esperges* (Fred. Verburgh).

barm : *barm* (J.v.R.—den barm buyten 't fort te equaliseren, 3, 5.VII.53).

Berlyn : *Barlyn* (J.v.R.).

brand : *brand/brend* (J.v.R.—daerinne gebrendt 't merck van de Compagnie, 20.X.57).

dertig : *dertig* (J.v.R.);

dartig (Jan Symonsz).

dwars : *dwars/dwers* (J.v.R.).

slegs *dwars* (Fred. Verburgh en Abr. Gabbema).

flersen : (J.v.R.—heel aen flersen gewayt, 30.XI.52).

gaarne : *gaerne/geerne* (Meerhoff en Corn. de Cretser).

gars : *garst/gerst* (J.v.R.).

halsstarrig : *halssterrig* (J.v.R.—halssterrich ende onwillich, 9.I.54).

hard : slegs *hard* (J.v.R.—hardigheyt, 29.IX.52);

hard/herd (Fred. Verburgh—herde wint, 25.X.52);

¹ Hierdie twee voorbeelde aangevul uit Kloeke, t.a.p. bls. 293.

- so harde niet wayende, 1.XI.52);
slegs *herd* (Jan Symonsz).
- harder* (vis) : slegs *herder* (J.v.R. en Fred. Verburgh);
harder/herder (Sym. Turver).
- hart* (liggaamsdeel) : *hert* (J.v.R.).
- hartbees* : *hart/hertbeest* (J.v.R., Jan Danckaert en Meerhoff);
slegs *hartbeest* (Sym. Turver);
slegs *hertbeest* (Fred. Verburgh, Abr. Gabbema en Corn. de Cretser).
- (Jan van) *harwarden* : *harwarden/herwarden* (J.v.R.—Harwarden, 23.X.53; Herwarden, 21.IX.55; Herwerden, 7.X.57).
- herman* : *harman/herman* (Harman, Herman Remajenne, op dieselfde dag in dieselfde sin! 22.VIII.58).
- herwaarts* : *herwaarts/harwaarts* (J.v.R.).
- kaars* : slegs *kaars* (J.v.R.).
- karels* (kêrels) : slegs *karels* (J.v.R.—30 fluxe karels, 7.IV.54; Fred. Verburgh en Jan Danckaert).
- karnen* : *karnen/kernen* (J.v.R.—boter gekarnt . . . kernemelck, 28.XII.52—albei vorms in dieselfde sin; carnemelck, 30.XII.52).
- kars* (kersie, vrug) : slegs *kars* (J.v.R.).
- kersdagh* : *kars-/kersdagh* (J.v.R.).
- lantaren* : slegs *lantaren* (J.v.R.).
- maart* : *martio/maert/meert* (J.v.R.).
- mergel* : *margel* (J.v.R.—uytgemargelt ende verhongert, 8.III.53).
- margen* : *margen/mergen/morgen* (J.v.R., grondmaat).
- naarstig* : *naarstig/neerstig* (J.v.R.).
- paard* : *paard/peerd* (J.v.R., Meerhoff).
- parel* : *parel/perel* (J.v.R.—parltjes, 12.XII.55; schip de Parel, 6.VIII.56; perlmosselen, 14.XII.55; de Peerel, 15.VIII.56; dieselfde skip as de Parel; Abr. Gabbema en Jan Danckaert);
slegs *parel* (J. van Harwarden);
slegs *perel* (Meerhoff).

- park* : *park/perk* (J.v.R.—parcklandt, 14.I.54; 'n goedt perck landts, 19-21.X.54).
- 't *parkyt* (skip) : *par-/perkyt/perkit* (J.v.R.).
- parsing* : *parsing/persing* (J.v.R.—affparsten (d.i. Hottentotte pers geld en tabak af), affparsinge van taback, 23.VI.55; rooden loop, persing en zware koortzen, 10.VI.52).
- party* : *party* (J.v.R.).
perty (Sym. Turver).
- Persië* : *Parsia/Persia* (J.v.R.—Parsia, 18.VII.55; Parsia-persia, 13.VI.57).
- perceel* : *parceel/perceel* (J.v.R.—percelen-parcelen (land), 20-1.II.57, in dieselfde paragraaf).
- scherp* : *scharp/scherp* (J.v.R.—scharpheyt der haerwortel, 27.X.52; een scharpe speer, 10.XI.52).
scharp (Sym. Turver en Fred. Verburgh).
- smart* : *smert* (J.v.R.).
- staart* : *staart* (J.v.R. en Fred. Verburgh);
staart/steert (J. Danckaert);
steert (Pieter Meerhoff).
- ster* : *star* (d'Avontstar—skippie, J.v.R. 5x agtereenvolgens);
ster (Rijck Overhagen).
- sterk* : *stark/sterk* (J.v.R.);
stark (Jac. Reyniersz);
sterk (Sym. Turver).
- Sterthenius* : *Star-/Sterthenius* (J.v.R., vlootowerste).
- vaardig* : *vaardig* (J.v.R.);
veerdig (Willem Muller).
- verkens* : *verken* (J.v.R., enigste vorm wat die ou geskifte oplewer vir baie jare lank).
- vars* : *vars/vers* (J.v.R.—vervarssinge te overvloet, 6.VIII.56; *ar*-vorm seldsaam);
vers (Jan Symonsz, Abr. Gabbema, C. de Cretser).
- waard* : *weerd* (J.v.R.—qualijck weert dat mer eens na omsiet, 15.I.55).

warm: *warm/werm* (J.v.R.);
werm (Fred. Verburgh—van binnen wat te ver-
 wermen, 24.X.52).

III. Ander gevalle.

Brasilia: *Brasilia/Bresilia* (J.v.R.—van de Bresilianen in
 Brasil, 15.III.55, in dieselfde sin!).

hengels: *hangels* (J.v.R.—vissen met hangels, 21.II.57).

laa(t)st: *laast/lest* (J.v.R. en Jan Danckaert);
lest (Willem Muller en J. van Harwarden).

Die lys laat sien dat Jan van Riebeeck self die volgende 33 woorde met die *a-* of *e-*vorm kon gebruik na willekeur: *aaarde*, *argh*, *aspersie*, *brand*, *dwars*, *gars*, *hartbees*, *her(waarts)*, *karring*, *kersdag*, *morg (margen|mergen)*, *naarstig*, *peerd*, *parel*, *park*, *parsing*, *perseel*, *skerp*, *sterk*, *vars*, *warm*; *Brasilia*, *laaste*, *kaas*; *laag*, *laagte*, *lager* (lêplek); *harwarden*, *herman*, *maart*, *parkyt*, *persië*, *sterthenius*. By 27 hiervan vind die wisseling plaas voor *r*. En dan is dit opvallend dat Van Riebeeck selfs by eie- en persoonsname, asook plekname die *a/e* kon laat wissel: *barlyn*, *harwarden*, *harman*, *maart*, *parkyt*, *parsia* en *starthenius*.

Slegs in die geval van die volgende 5 woorde gebruik meer as een lid van die groep albei wisselvorms nes Van Riebeeck: *hartbees*, *paard*, *parel*, *laast*, *maart*; terwyl die volgende by ander persone wisselvorms vertoon, maar by Van Riebeeck nie: *hard*, *harder* (vis), *staart*. In sy geheel is 41 woorde aangeteken met 'n *a/e*-wisseling by dieselfde persoon of verskillende persone onderling. Opvallenderwyse gebruik Pieter Meerhoff by voorkeur *e*-vorme (*e-5*, *a-1*, *a/e-1*), terwyl Van Riebeeck in 1 geval 'n *e*-vorm het teenoor die *a* van ander (*dertig*), in 4 gevalle *a* waar die ander *e*-vorme aanwend (*hard*, *staart*, *star*, *vaardig*), en in die volgende 6 gevalle dubbelvorme waar die ander *e* het: *aspersie*, *dwars*, *vars*, *warm*, *laagte*, *lager* (lêplek). Hieruit lyk dit of mens enigsins by Van Riebeeck, vergelykenderwyse, 'n neiging tot die *a*-vorm aantref. Verder val dit op dat die hele groepe slegs *karels* en *verkens* ken, terwyl Van Riebeeck alleen nog *a* het teenoor Afrikaans *e* (ê) in *kaars*, *kars*, *lantaren*, *hangels*, *barlyn*—5 gevalle; en *e* teenoor Afrikaans *a* in *halssterrich*, *hert* (liggaamsdeel), *smert* (vgl. Afr.

smarterig—doekbrand)—3 gevalle. Ook hieruit blyk 'n voorliefde vir *a*-vorms.

Vir die ander lede van die groep stel ons vas—in sover as mens kan vertrou op die betreklik nie-omvangryke stof—dat slegs nog Symon Turver effens voorkeur gee aan die *a*-vorm (*a*-3, *e*-2, *a/e*-2), terwyl die toestand by Jan van Harwarden in ewewig is (*a*-1, *e*-1, *a/e*-1). Cornelis de Cretser (*e*-3), Abraham Gabbema (*e*-3, *a/e*-1), Rijck Overhagen (*e*-2), Willem Muller (*e*-2), Jan Symonz (*a*-1, *e*-2), en Frederick Verburgh (*a*-4, *e*-6, *a/e*-1) het 'n oorwig aan *e*-vorms. M.a.w. die grootste aantal persone uit die groep vertoon 'n neiging in die rigting van *e*, terwyl die neiging tot wisseling tesame met 'n neiging tot *a*-vorms waar te neem val by die Kommandeur, effens versterk deur twee ander persone. By Van Riebeeck is die neiging tot *a* so sterk dat dit selfs wisselvorms oplewer in die geval van *eie*-, persoons- en plekname. Hierteenoor is die sterk *e*-neiging by die Deen, Pieter Meerhoff, opvallend, asook by 'n aansienlike aantal lede van die beskrewe groep.

Hierdie twee verskillende neigings heeltemal aan die begin van ons taalgeskiedenis aan die Kaap, is van besondere betekenis vir die hele verloop van sake.¹

§ 18. Al is Van Riebeeck t.o.v. die *a*-neiging eintlik in die minderheid wat getalle betref, moet ons tog onthou dat sy voorbeeld besondere gewig moes gedra het. Hy het naamlik telkemale die geleentheid gehad om hom tot die hele fortgemeenskap te rig. Telkens laat hy kennisgewings aan almal voorlees, in die Fort en selfs op die skepe in die baai²; of hy laat „waarschouwinge” aan 'n paal spyker vir die soldate e.a. onderhoriges van die Kompanjie, t.o.v. vreemde skepe wat voor anker lê; of hy „waarschou” die Vryburgers teen een of ander wanpraktyk; of hy skryf opdragte en vermanings aan die skaapwagters, robbevangers, aanvoerders van die fluite aan die Kaap en van die reisgeselskappe wat die onbekende binneland intrek op verkenning. Dan is dit juis opvallend dat 'n woord soos „waarskou” tot heden toe gewestelik in Afrikaans staande kon bly. Dit val dan op dat die „neiging tot *a*”

¹ Meer besonderhede oor Van Riebeeck se taal is te vinde by D. B. Bosman, Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, 1923; Kloeke, t.a.p. bls. 289 e.v.; S. E. du Plessis: Die Taal van die Dagverhaal van Jan van Riebeeck, ongepubliseerde proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1934.

² Bv. op 9 April 1652, 27 Mei 1660, ens.

by die Kommandeursgroep waar te neem is, en „die neiging tot e” by die minderes. Ons kom later hierop terug.

§ 19. In 1682 en weer in 1683 onderneem vaandrig Olof Bergh landtogte in die rigting van Namakwaland. Sy joernaal¹ word „gehouden bij de stuijrluijden Reynier, Daniel en Rosieride Hermansz,” van wie die redakteur van die joernaal, E. E. Mossop, die volgende sê : „In teenstelling met die Joernaal van Van der Stel se reis word die van Olof Bergh gehou deur manne van geringe opvoeding, en waarskynlik is geen enkel aantekening deur die vaandrig self gemaak nie . . . Tog is die taal wat gebruik is, van belang, want ons vind waarskynlik in hierdie joernale ’n weergawe van die gesproke taal van die tyd terug”².

Ten opsigte van die wisselinge wat voorheen waargeneem is, geld vir die joernaal van Olof Bergh die volgende toedrag :

I. Ou gevalle van umlaut :

laagte.

II. Wisselinge voor r :

dwars, hartbees, paarden, vaardig, vars/vers, waardig, warm.

III. Ander gevalle :

laaste, vaandrig/vendrig ; hier kom twee nuwe wisselvorme by wat nie voorheen aangeteken is nie : lamieren/limieren (dagbreek), en die veelvuldige gebruik van ravier naas rivier.

Hier is die toedrag dus duidelik ten gunste van *a*-vorms.

§ 20. Die volgende geskrif is die verslag van Simon van der Stel se reis na Namakwaland in 1685-86³. Wat die skrywer van hierdie dagverhaal betref, stel Waterhouse vas : „It is impossible to say whether the journal was compiled or dictated by Van der Stel himself or whether it is the work of an observer attached to the expedition for the purpose. Claudius certainly accompanied Bergh’s expedition in 1683 in the capacity of artist and ‘journalist’, but

¹ E. E. Mossop : Joernale van die landtogte van die Edele Vaandrig Olof Bergh en die Vaandrig Isaq Schrijver.

² t.a.p. bls. 30.

³ Gilbert Waterhouse : Simon van der Stel’s Journal of his Expedition to Namaqualand 1685-6, Dublin 1932.

as the record of that expedition is not accessible to the present editor, the necessary textual and stylistic comparison cannot be made".¹

My wil dit egter voorkom of ons hier te doen het met die taal van twee aparte skrywers. Die eintlike reisverhaal, soos dit my lyk, is in sy geheel geskryf deur een persoon, wie se uitspraak o.m. gekenmerk word deur die volgende: veelvuldige gebruik van *eliphant*, sonder 'n enkele uitsondering, die voorkeur vir *ou*-vorms (rouw vir *ruw*, *waarschouwen*), die wisseling van *door|deur*, *veerhey|ver*, *gruppel|grippen*, *schulpen*, 'n volgehoue ontronding in die woord *stierman*, en verder die gebruik van die volgende: *wollusten* (welluste), *vleesch*, *saft*, *snee* (sneeu), *jock* (juk), *kondeschap* en *smuyl* (smoel, mond). Hierdie skrywer kan ons X noem. Die ander skrywer, Y, is verantwoordelik vir die byskrifte van die aansienlike aantal tekeninge van voëls, plante, insekte, ens. wat deel uitmaak van die joernaal. Y se taal vertoon die volgende eienskappe: hy gebruik telkemale *oliphant*; teenoor X se *ou*-vorms gebruik hy *ruwer*, *schuwt*; verder kry ons by hom *boter*, *haselnooten*, *sop* (sap), *spinnkop*, en die gediftongeerde *heyster* (heester); *schobben* en *konstig* van Y stem ooreen met *kondeschap* en *jock* van X.

Ten opsigte van die *a/e*-wisseling is die toestand by die twee persone soos volg:

I. Ou gevalle van umlaut:

<i>Skrywer X</i>	<i>Skrywer Y</i>
<i>laag(-e)</i> , <i>laagher</i> (komparatief)/ <i>leegte</i>	<i>laagte</i>

II. Verwickelinge voor *r*:

<i>aerde</i>	<i>aardepot</i>
<i>berm</i> (vis)	
<i>brande</i>	<i>baviaanskerssen</i> (veldvrug)
<i>dwers</i>	<i>bescharmén</i>
<i>hard</i>	
<i>hart</i>	
<i>Paerden</i>	

¹ t.a.p. bls. xxvii-viii.

<i>geparst</i> ¹	
<i>schaeren</i> ²	<i>scharpe</i>
<i>staert</i>	
<i>sterck</i>	
<i>vaardig/veerdigheyt</i>	
<i>vers</i>	
<i>vervaert</i>	
<i>warm</i>	<i>waardig</i>
	(lang) <i>warpig</i> .

III. Ander gevalle :

laetst
*tanger*³.

Wat onmiddellik opval, is dat Y 5 *a*-vorms teenoor 1 *e*-vorm het, terwyl X 5 *a*-vorms oplewer, 5 *ae*-vorms, 4 *e*-vorms en 2 *a/e*, m.a.w. 'n duidelike neiging tot suiwer *a*-vorms. Dit val ook op, in vergelyking met Jan van Riebeeck se groep, dat daar 'n sterk afname is in die gebruik van wisselvorms by dieselfde persoon asook onderling.

Dis dus merkwaardig dat ons dieselfde dubbelslagtigheid t.o.v. die bepaalde klankwisseling waarneem in Van der Stel se tyd as tydens die bewind van Jan van Riebeeck.

§ 21. In die *Dagboek* van Adam Tas (1705-6)⁴ oorweeg die woorde waarvan slegs 'n *a*-vorm opgeteken is verreweg :

I. Ou gevalle van umlaut :

laag (aan de borst).

II. Verwikkelinge voor *r* :

aarde, barend, (ver)brand, gaarne, harmanus, hard, harders, hart, paard (-en, -enwagen), de paarl, persen (van wyn), *pershuys, (ge)scherpt, vers* (vars), *warm, wyn-gaard/wingerd*.

III. Ander gevalle :

laatste ; verstendigt (—wat volgens Fouché sarkasties aangewend word i.v.m. die nuusdraery van oudlanddros Robberts, 'n Noor, by die goewerneur⁵).

¹ Gedwonge. ² Knypers van skerpioen. ³ tingerig, tener.

⁴ Leo Fouché : Het Dagboek van Adam Tas (1705-6), Londen 1914.

⁵ t.a.p. onder datum 13 Aug. 1705.

Mnl. ken 'n vorm *verstendich* naas *verstandig*, bnw.: met verstand, maar Tas se woord is nie hierdie woord nie, en dis erg te betwyfel of dit 'n deel van die A.B. aan die Kaap was.

Merkwaardig is verder dat Tas *waereldsch/ter wereld/ter wareld* gebruik. Opvallend praat hy van 'n pillegif van 12 *veerzen* op 29 Junie 1705, terwyl die Generale Opneming van 1705, Haag Kol. Arch. 4030, aantoon dat Tas 'n opgawe gemaak het van 40 *vaarsen*¹, wat dus 'n verskil in spraak beteken by Tas en die betrokke amptenare.

Tas is in Nederland gebore in 1668 en kom as vryburger aan die Kaap in 1697. In sy geval het ons te doen met die taal van 'n gevormde Nederlander. Sy taalgebruik maak 'n indruk van groter eenvormigheid as die van Jan van Riebeeck; daar is minder wisselinge, en die voorkeur aan *a*-vorms val op.

§ 22. Ná die Dagboek van Tas staan die reisverhaal van J. T. Rhenius, 1724, tot ons beskikking². Hy stam uit Berlyn, kom in 1707 in die Kaap aan en is voor 1724 reeds gesiene lid van die Weeskamer en van die Huwelikshof. Ons merk die volgende op met betrekking tot sy taalgebruik :

I. Ou gevalle van umlaut :

hoogten en *laagten*.

II. Verwikkelinge voor *r* :

paarde(fontein), *scherpe*, *vaerse/vers* (water).

III. Ander gevalle :

grasseerde/gresseerende (siekte woen), *vaendrick*.

As ons iets kan aflei uit 6 voorbeelde, dan val dit tog nog op dat daar slegs 2 suiwer *a*-gevallye voorkom, m.a.w. eerder 'n neiging tot *e*- as tot *a*-vorms.

§ 23. 'n Groter neiging tot die *a*-vorm merk ons ewewel in die taal van C. F. Brink, wat die landtog onder Hendrik Hop meemaak in 1761-62 en die dagverhaal hou². Brink stam ook uit Berlyn, bereik die Kaap in 1758, is in 1759 assistent van die sekretaris van

¹ Fouché, t.a.p. onder datum 7 Jan. 1706.

² E. E. Mossop : The Journals of Brink and Rhenius, VRV., Kaapstad 1947.

die Raad van Justisie, vanaf 1760 assistent-landmeter en kaartemaker en vanaf 1762 hooflandmeter.

By hom is die toestand soos volg: 7 *a*-vorms, teenoor 3 *e*-vorms in die onderstaande lys:

I. Ou gevalle van umlaut:

leegerplaats, leegerden.

II. Verwikkelinge voor *r*:

hartebeesten, paard, parelhoenderfontein, staart, verse
(fontein), *warme/warmte.*

III. Ander gevalle:

als een ruijt *gevlackt* (kameelperd), *spakelosheyd* (van wiel).

§ 24. Heelwat meer gegewens word opgelewer deur die verhaal van Hendrik Jacob Wikar¹, 'n Sweed wat die Kaap in 1772 bereik en twee jaar lank dien as „skrywer” aan die hospitaal. As gevolg van dubbelskulde dros hy, swerf 'n tydlang onder die Hottentotte en skryf 'n verslag oor sy wedervaringe, wat hy aan die goewerneur voorlê teneinde straf vry te spring. Na alle waarskynlikheid het Wikar sy „Nederlands” aan die Kaap geleer.

As ons al die genoemde omstandighede bymekaar neem, word ons getref deur die merkwaardige ooreenkoms tussen die taal van Wikar en ons huidige Afrikaans. Mens kan eintlik sê dat Wikar se taal 'n Afrikaanse beeld vertoon.

Besonderhede is soos volg:

I. Ou gevalle van umlaut:

leeg (stand van water in rivier), 2 schoften *leeger* af als ik getrokken, iets *leeger* as waar wij vandag opgepakt hebben.

II. Verwikkelinge voor *r*:

iets dat na *arts/erts* lijkt, *barend/beerend, barsies/barsten, brand, dwars, eerdepot, eerdwolf, harde, harte/barmhertigheid, hartbeest, keerels, maart, paard/peerd,*

¹ E. E. Mossop: The Journal of Hendrik Jacob Wikar (1779), VRV., Kaapstad 1935. Die bundel bevat ook 'n uitvoerige beskrywing van Wikar se taal deur J. L. M. Franken.

paars, schaer (met naald en gaaren), *scherp, staart/steert, sterk, varken, varze/varswater, veerze/veers* (bees), *waereld/weereld, warme*.

III. Ander gevalle :

heslijk (en hol om te bezien), *laatste/laast/lest, verstendigt*.

Wat die *e*-vorms betref : opvallend is dit hoe die „Nederlandse” *e/ee*-vorms en die Afrikaanse *e/ê*-vorms mekaar hier volledig dek : *keerels, eerdwolf, eerdepot, scherp, sterk, veerze/veers*. Neem ons dit in betragting saam met die gevalle van wisseling en ons bedink daarby dat Wikar *paard* (2x) en *peerd* (3x) in dieselfde paragraaf gebruik, dat *steert* die gewone vorm is en *staart* slegs in ’n voetnoot voorkom wat later bygevoeg is ter verduideliking—onder invloed van ’n Kaapse amptenaar?—dan lyk dit eintlik aanneemlik om te besluit dat Wikar naas *erde-, kêrels* en *vers* werklik ook *bêrend, perd, wêreld* en *stert* gesê het. Opgesom beteken dit 10 *a*-vorms, 1 *ae*-vorm, 10 *e*-vorms en 7 *a/ae/e*-vorms. By Wikar is daar dus sprake van ’n mate van ewewigtigheid; andersyds is die betreklike groot aantal voorbeelde waar daar nog onvastigheid van vorm is, soos blyk uit die verskyning van wisselinge, opvallend.

§ 25. Heeltemal verskillend is die taalbeeld wat ons aantref in die joernaal van Willem van Reenen¹ van Rondebos. Van Reenen en sy broers is welbekende figure in die Kaapse samelewing van die tyd (1791), en sy taal weerspieël bes moontlik die toestand in die deftiger amptelike Kaapse kringe. Dan is dit feitlik nie bevreemdend dat hy slegs *barend, gaarne, harde, paarden* en *varse* (drift)/*fris*se ossen gebruik nie.

§ 26. Die taalbeeld van Willem van Reenen se joernaal word bevestig deur die van D. G. of Gysbert van Reenen² (1803). Gysbert is in 1754 aan die Kaap gebore, woon op Nuweland, en sy vader (in 1721 uit Duitsland afkomstig) was besonder ryk. Gysbert word beskou as een van die vooruitstrewendste boere van sy tyd :

Sy joernaal lewer die volgende gevalle op :

I. Ou gevalle vanumlaut :

laag (water, bosjes, *laag* en vlak), *laager* (lijt laager ent klimaat is warmer).

¹ E. E. Mossop : The Journals of Jacobus Coetzé Jansz (1760) and Willem van Reenen (1791), VRV., Kaapstad.

² W. B. Blommaert: J. D. Wiid : Die Joernaal van Gysbert van Reenen (1803), VRV., Kaapstad 1937.

II. Wisselinge voor *r* :

aarde, kaars (liggewend), *kerssen* (vrug), *de paarl, perssen, rechtvaardig, staartvet*, (aanmerkings)waardig.

III. Ander gevalle :

ken (ww., tans *kan*).

Dis merkwaardig dat juis by hom die *ken*-vorm van *kunnen* moet opduik, en dat hy onderskei tussen *kaars* (liggewend) en *kers* (vrug).

§ 27. Die laaste geskrif wat ons wil ondersoek met die oog op hierdie wisseling, is die *Dagboek* van Louis Trigardt (1836-38)¹. Uit Trigardt se opvallende onbeholpenheid met die pen alleen al weet ons dat hy 'n ongevormde burgermens is, en dus skerp in teenstelling moet staan, wat sy taal betref, met die „kasteel” en met die hoër kultuurkringe aan die Kaap.

By hom is die volkalisme soos volg :

I. Ou gevalle van umlaut :

laag, laagte, lager (lêplek, kampeerplek).

II. Verwikkelinge voor *r* :

gars (die een voorbeeld van *gersten* is nageskryf uit die Bybel : Lev. 2 : 25), *maars, paard, peers, tarmentyn* (terpentyn), *staart/steert, vark, vars, veers/vers, waard/weerte* (snw.).

III. Ander gevalle :

clamaat, ken (i.p.v. *kan*), *laaste/leste, plasier*. *Leste* is by hom normaal en die enkele *laastes* klink werklik vreemd op.

Mens twyfel verder of vorms soos *paard* en *staart* 'n lewende bestanddeel van sy spreektaal was.

By Trigardt val die aantal *a*-vorms op, maar eintlik is in ons eie tyd slegs *paard, tarmentyn, clamaat* en *plasier* in die algemene omgangstaal anders as by Trigardt. Daarby onthou mens dat Trigardt in 1783 in die distrik Stellenbosch gebore is, al het die gesin kort daarna verhuis na die Oostelike Provinsie.

--

¹ G. S. Preller : *Dagboek van Louis Trigardt (1836-38)*, Bloemfontein 1917.

§ 28. En daarmee is ons gereed om die vondste saam te vat ten einde 'n duideliker oorsig te kry van die historiese verloop, soos volg :

	1652	1682	1685	1705	1724	1761	1779	1791	1803	1836
I.										
<i>kaas</i>	ae ee									
<i>laag</i>	aa ae ee		aa	aa			ee		aa	aa
<i>omlaag</i>	ae									
<i>laagte</i>	aa ee	aa ae	aa ee		aa					aa
<i>lager (lêplek)</i>	aa ee					ee	ee			aa
<i>laer (komp.)</i>	aa ee		aa						aa	
II.										
<i>aarde</i>	aa ae ee		aa ae	aa					aa	
<i>aard(e)- argh</i>			aa				ee ²		a ¹	
<i>g*armeert</i>	a e									
<i>asperge</i>	a/a e/a a/e e/e									
<i>barend</i>				aa			aa ee	aa		
<i>bars (-te, -sies)</i>							a			
<i>berm (vis)</i>			e							
<i>berm (borswering)</i>	a									

¹ ardappels. ² eerdepot, eerdwolf.

	1652	1682	1685	1705	1724	1761	1779	1791	1803	1836
<i>her</i> (man) (us)	a e			a						
<i>hert</i> (bok)	a e									
<i>her</i> (waarts)	a e		e							
<i>kaars</i>	aa ae								aa	
<i>karels</i>	aa						ee			
<i>karnen</i> (-melk)	a e		a							
<i>kars</i> (vrug)	a		e						e	
<i>kersdag</i>	a e									
<i>kombaars</i>	ae									aa
<i>lantaren</i>	aa									
<i>maars</i>										aa
<i>maart</i>	aa ae ee						aa			
<i>morgen</i> (grond)	a o e									
<i>mergel</i>	a									
<i>naarstig</i>	aa ee									
<i>paard</i>	aa ae ee	aa ae	ae	aa	aa ae	aa	aa	aa	aa	aa
<i>paars</i>							aa			ee

	1652	1682	1685	1705	1724	1761	1779	1791	1803	1836
<i>parel</i> ¹	a aa ae e ee			aa		aa			aa	
't parkyt (skip)	a e									
<i>party</i>	a e									
(af) <i>persen</i>	a		a	e					e	
(af) <i>persing</i>	a e									
<i>parsing</i> (siekte)	a e									
<i>pershuis</i>				e						
<i>per</i> (sië)	a e									
<i>per</i> (ceel)	a e									
<i>schaar</i>			ae				ae			
<i>scharpen</i> (inf.)	a			e						
<i>scherp</i> (-heid)	a e		a		e		e			
<i>smart</i>	e									
<i>staart</i>	aa ae ee		aa ae			aa		ee	aa	aa ee
<i>ster</i>	a e									
<i>sterk</i>	a e		e				e			
<i>ster</i> (thenius)	a e									
<i>tarmentyn</i>										a

¹ parel, parltjes, Paarl, paerlen, perlmosselen, peerlen, perl.

	1652	1682	1685	1705	1724	1761	1779	1791	1803	1836
(recht) vaardig									aa	
<i>vaardig</i>	aa ee	aa	ae							
<i>vaardigheid</i>			aa ee							
<i>vaars</i>				aa ee			ee			e. ee
<i>verkens</i>	e						a			a
<i>vers (vars)</i>	e	a e	e	e	ae e	e	a	a		a
(<i>ver</i>) versing	a e									
<i>verversen</i>			e							
<i>vervaard</i>			ae							
<i>waard (bw.)</i>	ee									aa
<i>waarde</i>			aa							ee
<i>waardig</i>		aa						aa		
<i>waardij</i>		ae								
<i>warm (te)</i>	a e	a	a	a		a	a			
<i>verwarmen</i>	e									
<i>wereld</i>				aa ae ee		ae ee				
(<i>lang</i>) werpig			a							

	1652	1682	1685	1705	1724	1761	1779	1791	1803	1836
<i>wyngaard</i>				aa e						
III. <i>brasilië</i>	a e									
<i>gras</i> (seeren)					a e				a	
<i>hengels</i>	a									
<i>heslijk</i>							e			
<i>laatst</i>	aa ae e	aa ae	ae	aa			aa e			aa e
<i>lengte</i>			a							
<i>spakelosheyd</i>						aa				
<i>tenger</i>			a							
<i>vaandrig</i>	ae e	aa e			ae					
<i>verstendigt</i>				e			e			
<i>gevlackt</i>						a				
<i>kan</i> (kunnen)	u.o.e.								e	e

Van hierdie lys lewer die geskifte wisselvorme by dieselfde persoon of by verskillende persone onderling by 59 woorde op, waarvan die volgende min or meer buitengewone of deftige woorde is, tans met 'n *a*-vorm : *g'armeert* (bestaan nie meer nie), *brasilië*, *gaarne*, *grasseer* (bestaan nie meer nie), *harwarden* (onbekende persoonsnaam), *parkyt*, *vaardig|heid*, *vaandrig* en met *e*-vorm : *hert* (boekwoord), *herwaarts*, *kersdag*, *persië*, *perseel*, *sterthenius* (tans onbekend), *verversing*.

Van die oorblywende woorde is die volgende in A.B. Afrikaans tans *a*-vorms : *laer* (kamp), *laer* (komp.), *aarde*, *dwars*, *gars*, *hard*, *harders*, *hart*, *hartbees*, *karring* (-melk), *maart*, *vark*, *vars* (fris), *waarde*, *warm* (-te). Die volgende is tans *e*-vorms : *erd(e)*-, *erg*, *dertig*, *erts*, *kêrels*, *kersie* (vrug), *kers* (liggewend), *perd*, *pêrs*, *pêrel* (behalwe die pleknaam *Paarl*), (af)*pers*(ing), *skerp*, *stert*, *ster*, *sterk*, *vêrs*, *werd*, *wêreld* en *wingerd* (d.i.ə).

Verder bestaan albei vorms *kaas/kê*s, met betekenisverskil; *laag/leeg* leef gewestelik nog sterk (vgl. kaarte), maar *laag* het dit as A.B. vorm skynbaar reeds gewen; as voorvoegsel kry ons tans bykans uitsluitend *erd(e)*-, maar by *aardappel* is nog geen vormvastheid nie (vgl. kaarte); van die vier moontlike vorms het ons *aspersie* behou; *barend/bêrend* wissel nog steeds, alhoewel *barend* boekerig aandoen; *herman(us)* is sowat algemeen gangbaar terwyl (*h*)*armaans* as plat aangevoel word; van *morg* het die *e/a*-vorm in die A.B. verdwyn; *party* is eintlik slegs in die skryftaal *a*-vorm; *parsing/persing* (maagaandoening) leef nog sterk wisselend (vgl. taalkaarte); van *laaste* doen die *e*-vorm reeds as grappig aan, terwyl *ken* (d.i. *kan*) slegs nog gewestelik gehoor word.

§ 29. Vir my lyk dit dan of ons die algemene toestand soos volg kan oorskou : vanaf die begin van die volksplanting aan die Kaap was daar 'n geruime aantal woorde in gebruik wat om 't ewe met 'n *a/e*-vorm gebesig kon word. Die wisselvorme is nie van Kaapse oorsprong nie, maar dīs so meegebring uit die stamland. Maar baie gou het standaardisering in die rigting van *a* of *e* begin intree. Dis nie maklik om 'n denkbeeld te vorm van hoe hierdie verwickeling verloop het nie. Enersyds het mens te bedink dat die skrywer(s) van Van Riebeeck se Dagverhaal, die houer van Olof Bergh se reisverhaal, Tas, die skrywer van die byskrifte in Van der Stel se joernaal (Y), C. F. Brink, Willem en Gysbert van Reenen 'n oorwig aan *a*-vorms vertoon, en andersyds dat Van Riebeeck se ondergeskiktes (Verburgh, Meerhoff, e.a.) en Rhenius te same met die globale toestand by die skrywer van Van der Stel se reisverhaal (X) en Wikar minstens 'n toestand van wisselvalligheid openbaar wat moontlik 'n oorwig aan *e*-vorms beteken. Mens is geneig om te besluit dat die *a*-vorms „kasteel”-vorms is en dat dit gesteun is deur die amptelike kringe in en om die kasteel en deur die deftige Kaapse gemeenskap. Ek stel my dan voor dat die „minder gevormde” *e*-uitspraak aangetref moes gewees het by die groep

koloniste buite die amptelike verkeerskringe om, en dat dit kenmerk gaan word het van die vryburgers wat hulle veral besig gehou het met veeboerdery.

Maar in bepaalde gevalle moes standaardisering in die rigting van *a*-vorms vinnig deurgewerk het. So byvoorbeeld lewer die geskifte geen wisselende *e*-vorms ná Van Riebeeck by die volgende nie : *gaarne, gars, hard, hart* (slegs *barmhertig* by Wikar), *hartbees, maart, vark en warm(-te)*; ná Van der Stel lewer *dwars* geen *e*-vorms meer nie en *vars* ná 1761.

Daarteenoor kry ons ná Van Riebeeck geen *a*-vorms meer van *kêrels, perk* en *sterk* nie, en ná Van der Stel ook nie van *skerp* nie.

Afgaande op die gegewens van die lys, wil dit voorkom asof daar in Van der Stel se tyd 'n funksieverskil aan die Kaap ontstaan het tussen *aard* en *erd(e)*-, terwyl *perd, stert* en *wêreld* eers later vormvastheid ontwikkel het.

Moontlik het *parsing* (maagsiekte), as mediese term, in die vroegste tydperk al *a*-vormvas geword; Van Riebeeck gebruik *persing*.

Mens moet egter deurgaans onthou dat die gemeenskap van destyds oor 'n betreklik klein oppervlakte versprei was, en dat mens die verwikkeling nie as te simplisisties kan opvat of voorstel nie. In elk geval is dit 'n aanduiding van hoe ver standaardisering in bepaalde opsigte gevorder het, as ons daarop let dat Trigardt in 1836 net nog *a*-vorms vertoon in teenstelling met die moderne Afrikaanse *e*-vorms in die geval van *paard*, terwyl *staart/steert* en *waard/weerte* onstandvastig is.

§ 30. By hierdie algemene gevolgtrekkings hou mens natuurlik in gedagte dat die bronne wat ondersoek was ongelyksoortig is wat betref die agtergrond en vorming van die skrywers en hulle ingestemdheid t.o.v. die amptelike of gangbare skryftaal van hulle tyd. Gewoonlik sal dit beteken dat die taalbeeld wat sulke geskifte laat sien, neig in die rigting van die „kasteel”-taal, en sodoende dikwels wisselvorme sal vertoon in gevalle waar die skrywers self werklik geen wisselvorme meer gebruik het in die omgang nie, wat daarop neerkom dat *e*-vorms 'n besondere waarde het waar ons hulle wel in wisselvorme teenkom.

Wat hierdie historiese rangskikking van gegewens egter wel laat sien, is dat die *a/e*-wisseling groter was as wat mens opper-

vlaakkig sou wou glo; dat die ontwikkeling na vormvastheid al baie vroeg ingesit het, en in bepaalde gevalle moontlik al betreklik aanwesig was uit die stamland (*parsing?*); dat die ontwikkeling na vormvastheid nie in alle woorde en in alle vorms van dieselfde woord ewe snel plaasgevind of ewe ver gevorder het nie; en dat daar in die verwikkeling na standaardisering 'n gestadige wisselwerking in die gemeenskap moes bestaan het, wat in die een rigting die aanvaarding van *a*-vorms en in die ander rigting die behoud van *e*-vorms in die hand gewerk het. Dit beteken, met die oog op die „ontstaan” van Afrikaans: 'n geslote gemeenskap met tog nog geleentheid vir differensiasie en 'n mate van isolasie.

Teen dat ons laaste bron, die Dagboek van Trigardt, ontstaan, raak Afrikaans oor 'n groter oppervlakte die binneland in versprei, waardeur sommige wisselvorms (*e*-vorms?) moontlik nuwe lewenskrag ontwikkel.

In hierdie verband bring die taalkaarte in die volgende hoofstuk meer lig.

HOOFSTUK III

DIE HUIDIGE GEOGRAFIESE VERSPREIDING VAN ENKELE a/e-WISSELINGE

I. Ou gevalle van umlaut.

§ 31. In die *laag/leeg*-groep (*laag, laagte, laer* (komp.), *laagwater, omlaag*) het ons te doen met een van die oudste wisselinge, nie net in Afrikaans nie, maar ook in Nederlands. Die *Middelnederlandsche Woordenboek* (MWB.) lewer bv. onder *lage*, bnw., die volgende : ook *lege, leech*, Vlaams *leeg* ; *nederste, leeghste* (infirmus), *leegh* (infra positus, depressus), *leeghe* stemme (Kiliaan); *laech* landt, daer zij haver zayen; voor die schout stoett een *leghe* banck; een wenig leegher; die duer (deur) is zeer *leech* ende cleyn; so hogere es de stegher, so die val is hoger ende *leger* ; alstu ghenoot wertste ter brullocht, so sit in die *leechste* stat; byw. die schout sittet . . . *leghe* voor zijn voete; dat water, dat hier so *laech* loopt; dat si *laghe* sitten souden.

Die *Woordenboek der Nederlandsche taal* (WNT.) verstrekk die volgende voorbeelde uit die na-middeleeuse tydperk, onder *laag* (VI): gewestelijk ook *leeg* ; een *laege* plant (Vondel); *lage* wielen (Potgieter); de *lage(r)* zijde; Gen. 22 (A° 1617—de vreemdeling sal hooge, hooge boven u opklimmen : ende gy sult *leege, leege* nederdalen); hoe *laag* men ook die natie thans beoordeelde (v. Hardenboek); *laag* water; ebbe of *leeghste* water (Stevin); hoog water en *laag* water (Beekman); *laagte*, gewestelijk o.a. *leegte* ; gelijk het water na de *laechte* (d.i. laer punt) loopt; de hope tuymelt ons dickwils neer, in de *leeghte* van onze wenschen (de Brune).

Om klaarblyklike redes het die groep, veral die doeblet *laagte/leegte*, ook besonder veel aandag ontvang in beskouings oor Afrikaans waar dit gaan oor gewestelike afwykings; o.a. het dit aandag ontvang van N. Mansvelt (1844, vgl. §2 hoërop), T. H. le Roux (1910, vgl. §5 hoërop), G. R. von Wielligh (1921, vgl. §6, hoërop, taalafdeling 6), J. J. le Roux (1923, vgl. §8 hoërop), S. A. Louw (1941, 1948, vgl. §10 hoërop—1941, 4 kaarte; 1948, 3 kaarte); en G. G. Kloeke (1950, t.a.p. bls. 63 e.v.).

Dis geensins my doel om hier 'n samevatting te gee van al die wetenskaplike wat deur voorgangers en tydgenote opgediep is oor die belangwekkende groep woorde nie. Die uitgangspunt in hierdie monografie is : 'n ou historiese wisseling is na die Kaap gebring, waar daar enersyds vormvastheid in die rigting van *a* bereik is, en andersyds in die rigting van *e*, terwyl daar nog talle woorde bestaan waar vormvastheid reeds besig is om te ontwikkel of waar nog geen tekens waar te neem val van so 'n neiging nie. Dis die doel om hierdie verwickelinge in elke geval, waar ons oor gegewens beskik, bloot te lê op sodanige wyse dat die faktore wat die verwickeling bevorder of strem, ook aan die lig tree.

Die gegewens wat in die Bureau vir Taal- en Volkskundige Navorsing aanwesig is, is ingesamel aan die hand van die volgende sinne :

- a. Die water loop af na die *laagtes/leegtes* (1943, vraag 10).
- b. Die boompies groei *laag/leeg* op die grond (1942, vraag 10).
- c. Die water staan *laag/leeg* in die dam (1942, vraag 10).
- d. 'n Bietjie *laer/leër* af in die pad (1943, vraag 9).
- e. Dit kan nie hoër of *laer/leër* nie (1945, vraag 1).
- f. *laagwater/leegwater* (1942, vraag 8).

§ 32. *laagte/leegte* : Kaart nr. 4¹.

Indeling : Van die 402 lyste wat terug ontvang is, is *laagte* verstrek vir 152 plekke, *leegte* vir 190, en *laagte/leegte* vir 60, soos volg :

laagte : A.VI.3²; B.VI.11.17.35.39; B.VII.3.5.19; B.VIII.1.5.7.9.10.16.17; C.V.4.8.11.13.18.19.20.21.29.31.35; C.VI.1.16.24.27.29.38.49.51.56.57.64; C.VII.1.7.11.24.38.39.40.42.45.54.56.62.64.65.70; C.VIII.3.13.14.19.24; D.I.5; D.II.1; D.III.12.24; D.V.1.9.11.20.22; D.VI.5.13.15.23.26; D.VII.1.2.4.5; E.II.15.20.22.26.28; E.V.1.13.14; E.VI.15.18; E.VIII.2; F.I.1.2.3; F.II.3.4.7.9.10.11.12.20.21.22.23.24.25.32.33.39.40.42.44.46.47.49.51; F.III.2.6.11.19.30; F.IV.4.8.10.12.14.16.32.34; F.V.1.2.3.9.21; F.VI.2.11; G.II.2.3.5.9.10.12.13.16.17.22; G.III.1.2.6.8.10.13.17; G.IV.1.4; G.V.1.

¹ Nommers is aan die kaarte gegee in die volgorde waarin hulle voltooi is.

² Die syfers verwys na plekke op die sleutelkaart; die name van die betrokke plekke is terug te vind in die numeriese lys in die Aanhangsel (VI).

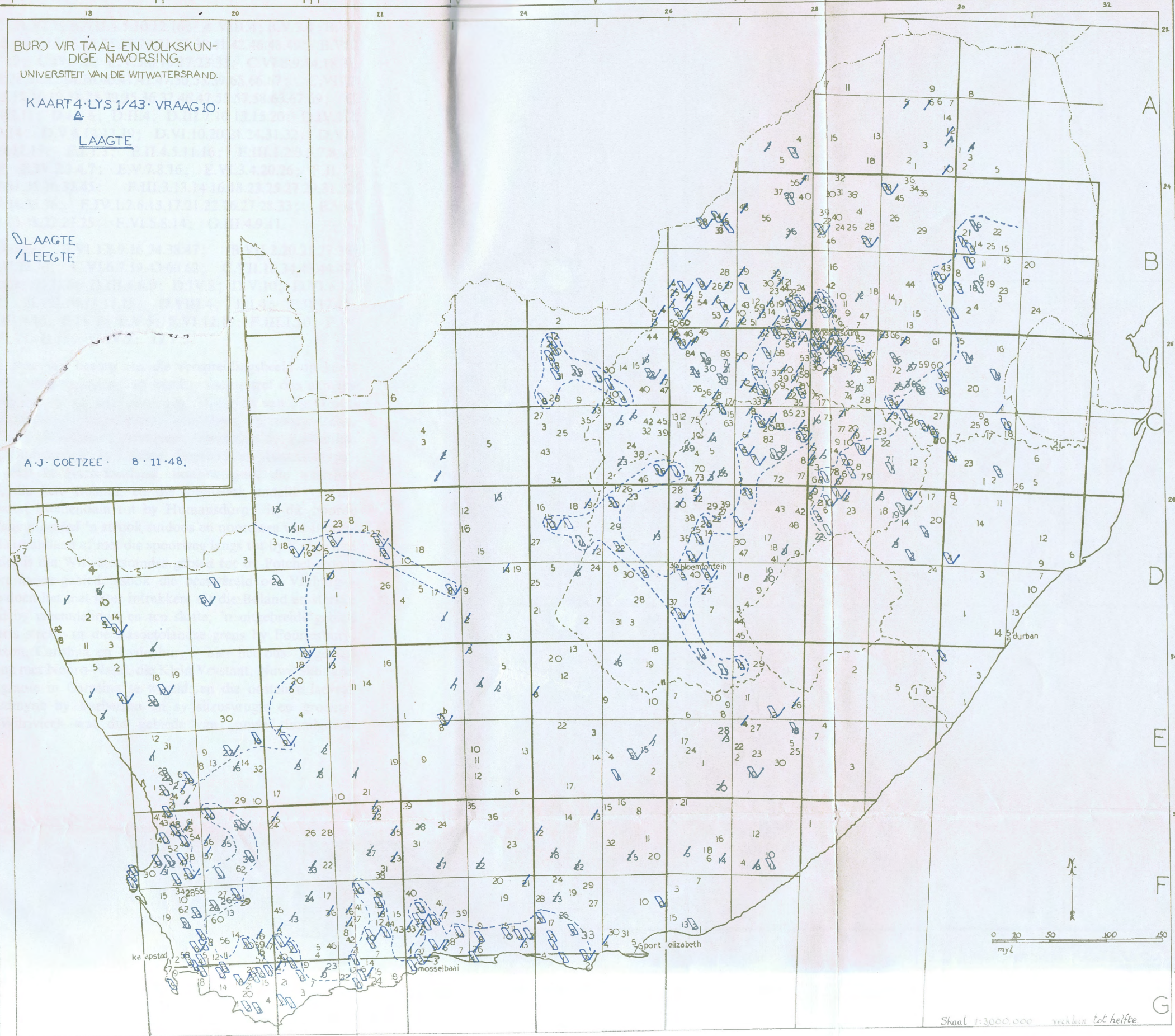
BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 4 · LYS 1/43 · VRAAG 10.

LAAGTE

LAAGTE
LEEGTE

A · J · GOETZEE · 8 · 11 · 48.

Skaal 1:3000.000 rekken tot helfte.

leegte: A.VI.2; A.VII.4.5.10.12.16; A.VIII.4; B.V.3.4; B.VI.2.3.4.6.7.13.15.18.25.27.29.31.33.36.41.42.46.48.49; B.VII.6, 12; C.IV.1.2; C.V.5.6.16.17.23.33; C.VI.3.9.14.18.21.22.28.31.32.34.36.40.41.42.47.50.53.59.65.66.67; C.VII.2.4.5.15.16.19.21.25.29.35.36.37.46.47.53.57.58.63.67.69; C.VIII.11; D.I.1.6; D.II.4; D.III.7.10.13.15.20; D.IV.1.2.13.14; D.V.6.12.13.19; D.VI.10.20.21.24.31.32; D.VII.3.9.12.15; E.I.1.3; E.II.4.5.11.16; E.III.1.2.3.5.7.8.12.13; E.IV.2.3.4.7; E.V.7.8.16; E.VI.3.4.20.26; F.II.17.18.31.35.36.37.45; F.III.3.13.14.16.18.23.25.27.29.31.32.33.34.35.36; F.IV.1.2.6.13.17.21.22.26.27.28.33; F.V.4.12.13.18.22.23.25; F.VI.5.8.14; G.III.4.9.11.

laagte/leegte: B.VI.1.8.9.16.34.38.47; B.VII.2.20.21.27.33; C.V.22.36; C.VI.6.7.19.43.60.62; C.VII.18.34.43.44.49; D.I.9; D.II.6; D.III.4.6.9; D.IV.8; D.V.10; D.VI.6.12.33; D.VII.10.11.13.16; D.VIII.4; E.I.4; E.II.17.27; E.III.9.15; E.IV.8; E.V.5; E.VI.12.19; F.III.1.10; F.IV.3.5; G.II.18; G.IV.2; G.V.3.

Hierdie gegewens besorg ons die verspreidingsbeeld op kaart nr. 4 wat soos volg opgesom kan word: *laagte* tref ons aan ten weste en suide van 'n lyn wat loop vanaf Upington aan die Grootrivier, oor Calvinia, Vanrhynsdorp, Clanwilliam, Piketberg, Ceres, Tulbagh, Paarl, Worcester, Montagu, Swellendam, Ladismith, Laingsburg, Oudtshoorn, Uniondale, Steytlerville, Humansdorp—m.a.w. dit sluit in Namakwaland, Boesmanland, die westelike kusdistrikte, die hele Boland, en die kuststrook suidelik van die bergreeks vanaf Swellendam tot by Humansdorp; in die noorde kry ons as *laagte-gebied* 'n strook suidoos en noordwes van Bloemfontein en daarvandaan af met die spoorweg langs tot by Kroonstad verby; verder is die Witwatersrandse gebied tot by Potchefstroom en Vredefort *laagte-gebied*, asook die beeswêreld om Vryburg—waar ons te doen het met later intrekkers uit die Boland en sterker skoolinvloed by vreemdelinge, en ten slotte, 'n uitgebreide gebied wat ooswaarts strek van die Basoetolandse grens by Fouriesburg, oor Standerton, Carolina en Lydenburg: hier het ons 'n gebied wat saamhang met Noord-Natal, die Klein Vrystaat, Nuwe Skotland en sy immigrante in Carolina se wêreld, en die oostelike laeveld met sy goudmyne by Barberton en sy sitrusvrugte en groentekwekerye (Witrivier)—wat dus gebiede van „nuwe” immigrasie

is waar kultuur- of skoolinvloede sterker neig in die rigting van die *a*-vorm wat aan gevoel word as deftiger. Eintlik is slegs die gebiede Upington-Boland-Humansdorp, en Fouriesburg-Standerton-Lydenburg en die eiland om Vryburg homogeen *laagte*-gebiede. Die res is oorwegend *leegte*-gebied met plek-plek 'n sterk inslag van *a*-vorms.

§ 33. Hierdie verspreidingsbeeld van *laagte/leegte* vergelyk opvallend goed met die betrokke kaart van S. A. Louw, VA en VB (Bylaag : Dialekvermenging en Taalontwikkeling), veral wat betref die gebiede van Kaapland wat wel deur sy gegewens gedek word.

Dat die *a*-streek intussen aan gebied gewen het sedert 1910, merk ons uit 'n vergelyking met wat Le Roux toentertyd aandui as die verspreidingsbeeld, t.w.:

lae/laag/laagte—Westelike Provinsie; *leë/leeg*—orals elders (vgl. §5 hoërop; Le Roux, t.a.p. bls. 20-35). In breë trekke slaan die verspreidingsbeelde egter, veral vir die suidelike gebiede, goed ooreen.

§ 34. Daar is egter ook ander gegewens tot ons beskikking wat kan dien as stof om ons verspreidingsbeeld aan te toets. Die Unie-Departement van Besproeiing het nl. in 1935 'n opname gemaak van die land se watervoorraad en daarvoor is die sg. *graadkaarte* van die Unie saamgestel, met aanduiding daarop van plaas- en plekname. Die gegewens is in 1940 hersien, en die kaart is in 1945 gedruk. Alle plaas- en plekname wat op die kaart voorkom met *-laagte/leegte* as bestanddeel, is op ons grondkaart oorgebring, wat 'n verspreidingsbeeld gee soos te sien is op kaart nr. 4B., en wat soos volg saamgevat kan word : (a) in die gebied wat ingesluit word tussen die see en 'n lyn wat loop vanaf die mond van die Olifantsrivier aan die suidweskus, oor Vanrhynsdorp, Tulbagh, Worcester en Swellendam tot aan die mond van die Kafferskuilrivier by Stilbaai aan die suidooskus, is geen enkele plaas- of pleknaam aangegee met 'n bestanddeel *-laagte/leegte* nie; (b) tussen die see en 'n lyn wat loop vanaf Stilbaai, oor George, Willowmore, Jansenville tot aan die kus by Alexandria naby Port-Elizabeth, word slegs *-laagte* aangetref; homogeen *-laagte*-gebied is verder die hele land ten noorde van 'n lyn vanaf Onseepkans aan die Oranjerivier, oor Kenhardt, Prieska, Victoria-Wes, Murraysburg, Middelburg (Kp.), Molteno, Wodehouse en Elliot tot aan die

BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.

UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 4B.

TOPOGRAFIESE KAART V.D. UNIE

V. S.A. DIR.V.BESPROEING. GET. 1938

HER. 1940

GED. 1945

△ LAAGTE

▽ LEEGTE

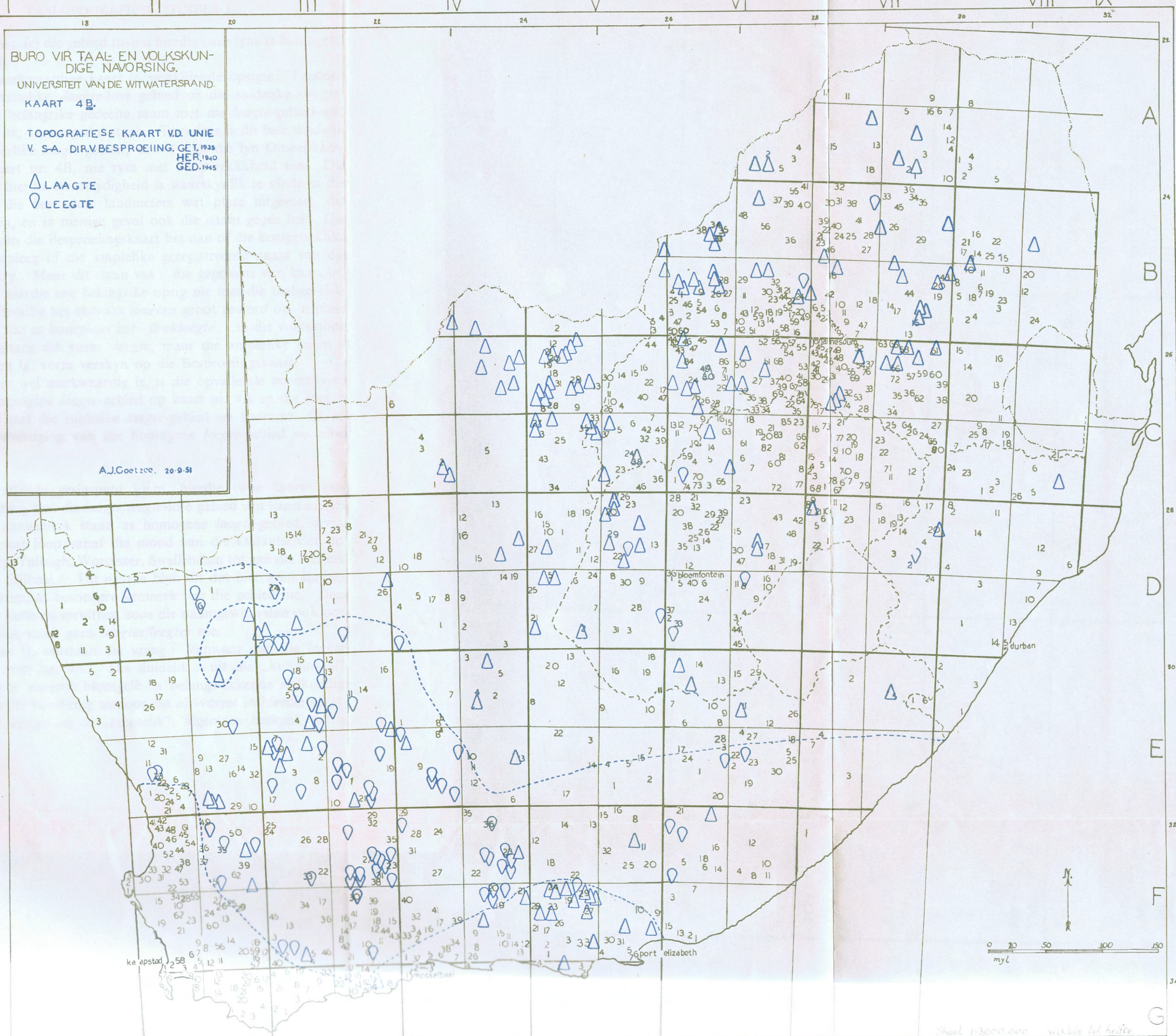
A.J. Goetsee, 20-9-51

0 20 50 100 150
myl

Skaal 1:3000 000 weklike tel hekke

A
B
C
D
E
F
G

A
B
C
D
E
F
G

Transkeise kus; (c) die gebied tussen hierdie twee lyne is homogeen *-leegte*-gebied.

Dis 'n merkwaardige kaart in verskillende opsigte. Eerstens val die suidwestelike *-laagte*-lose gebied en die suidelike *-leegte*-gebied vir 'n belangrike gedeelte saam met die *laagte*-gebied wat op ons kaart nr. 4A aangedui staan. Tweedens is dit baie duidelik dat die noordelike *laagte*-gebied, noord van die lyn Onseepkans-Elliot, op kaart nr. 4B, nie rym met die werklikheid nie. Die oplossing vir hierdie teenstrydigheid is waarskynlik te vinde in die optrede van die besondere landmeters wat plase uitgemeet, die kaarte geteken, en in menige geval ook die naam gegee het. Die samestellers van die Besproeiingskaart het dan of die oorspronklike kaarte geraadpleeg of die amptelike geregistreerde naam van die eenaars verkry. Maar dit staan vas: die gegewens van kaart nr. 4B strook in hierdie een belangrike opsig nie met die taalwerklikheid nie. Toevallig het skrywer hiervan groot geword op 'n plaas in Bloemhof wat as buurplaas het *Brakleegte*; in die volksmond het dit deurgaans die vorm *-leegte*, maar die amptelike naam is *Braklaagte*, en lg. vorm verskyn op die Besproeiingskaart.

Wat egter wel merkwaardig is, is die opvallende ooreenkoms tussen die homogene *laagte*-gebied op kaart nr. 4A en die *laagte*-lose te same met die suidelike *laagte*-gebied op kaart nr. 4B, en verder die bevestiging van die homogene *leegte*-gebied op albei kaarte.

§ 35. Een treffende gesigspunt i.v.m. hierdie twee kaarte verg nadere toeligting, t.w. die *laagte/leegte*-lose gebied van kaart nr. 4B, wat op 4A aangemerkt staan as homogene *laagte*-gebied, d.w.s. die gedeelte wat loop vanaf die mond van die Olifantsrivier oor Vanrhynsdorp, Tulbagh, Worcester, Swellendam tot aan die Kafferskuilrivier by Stilbaai. Uit navrae blyk dit dat hier geen *laagtes/leegtes* voorkom, as besondere kenmerk van die gebied nie. Daar is baie vleie, kuile en spruitjies, soos die naamgewing dan ook oorvloedig aandui, maar geen *laagtes/leegtes* nie.

As dit so is, ontstaan die vraag: Vanwaar dan die *laagte*-vorms van kaart nr. 4A? Dis duidelik: uit die „kultuurtaal”. En daarmee is meteens blootgelê 'n belangwekkende sielkundige houding van die bevolking teenoor die *a/e*-vorms in hierdie geval: *laagte* word aan gevoel as „amptelik”, algemeen beskaaf, deftig, gevorm.

'n Verdere belangwekkende vraag in hierdie geval : Het 'n „volkswoord” groter weerstand teen die „kultuurwoord” as dit gesteun word deur vasknoping aan topografiese kenmerke? Dit lyk wel so, veral waar sodanige vaskoppeling beteken dat dit 'n alledaagse, veelgebruikte vorm is wat om daardie rede weniger vatbaar is vir verdringing.

§ 36. Wat die *laagte/leegte*-lose gebied betref op kaart nr. 4B is ons hier in die streek waar die oudste naamgewing van ons stam in Suid-Afrika te vinde is. Die bestudering van die Suid-Afrikaanse plaas- en plekname deur baanbrekers soos C. Pettman, C. G. Botha e.a. het dusver 'n ryk oes geskiedkundige en taalkundige gegewens opgelewer. Dit skyn egter of die stof in die rigting haas uitgeput is. Vernuwing is egter moontlik deur te streef na 'n hoë sintese tussen naamgewing, volksaard van die sprekers en fisiese en aardrykskundige gesteldheid van die bodem. Ook taalgeografiese aspekte : klankleer, woordbetekenis ens. kan vrugbaar bydra om die huidige stilstand wat op hierdie vorsingsgebied ingetree het, te verhelp. Dat soiets wel moontlik is, word oorfloedig bewys deur 'n onlangse ongepubliseerde kaart van H. J. Schepers wat betrekking het op plekname wat eindig op *-rus* (<a.*-rust*; b. <*rush*).

In die kader van die huidige monografie is dit opvallend dat die ou reisjoernale, wat die vroegste tydperk in ons geskiedenis dek en wat betrekking het op plekname in die Afrikaanse bakermat, geen gevalle oplewer waar 'n nuwe pleknaam saamgestel is met *-laagte/leegte* as bestanddeel nie.

§ 37. *laag/leeg* : kaarte nr. 6 en 7.

Indeling : nr. 6—Die boompies groei *laag/leeg* op die grond.

Van die 437 antwoorde wat op hierdie vraag ontvang is, word *laag* verstrekkend in 252 gevalle, *leeg* in 150 en *laag/leeg* in 35, soos volg :

laag : A.VI.2.3; A.VII.4.14; A.VIII.1.4; B.VI.8.15.34.38.39; B.VII.7.17.21.39.40; B.VIII.2.8.11.20; C.IV.1.3; C.V.2.4.5.6.7.8.13.19.20.21.23.24.25.26.27.28.35.36; C.VI.6.7.9.14.19.22.23.25.27.28.34.36.39.47.50; C.VII.7.11.19.28.32.33.34.35.38.40.42.44.55.61; C.VIII.3.9.11.13; D.I.2.9; D.II.5.6; D.III.1.4.7.9.11.12.16.20.21.23.24.25.26; D.IV.1.2.5.9.10.14; D.V.1.5.7.9.13.19.20.22; D.VI.6.13.18.20.21.25.26.28.30.31.32; D.VII.2.3.4.5.9.10.11.13.16; D.VIII.3.4; E.I.2; E.II.4.5.7.11.15.17.18.22.24.26.27.28; E.III.2.7.9.10.12.15; E.IV.1.2.5.6.7.8; E.V.5.10.16.17.18 E.VI.

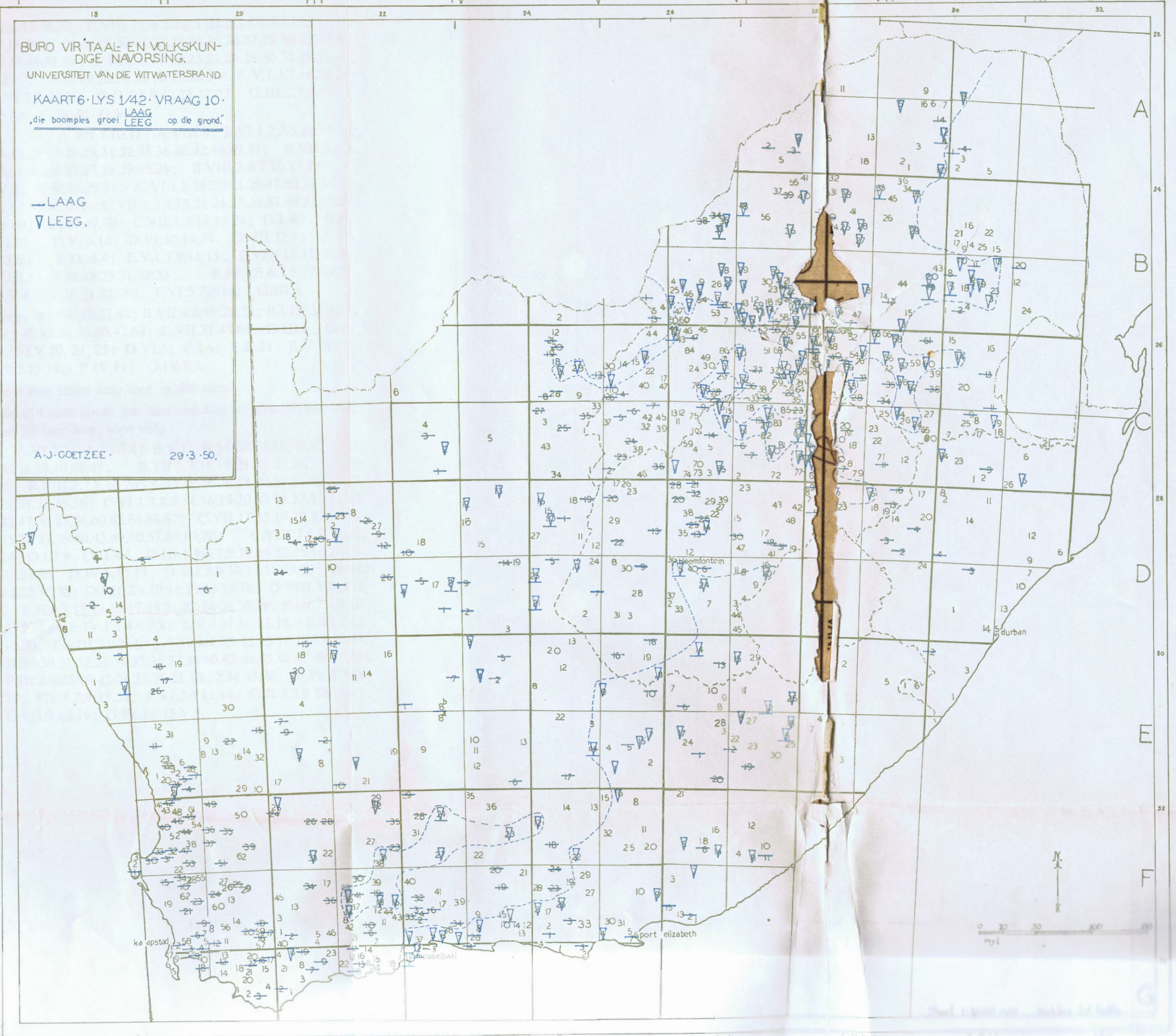
BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 6 · LYS 1/42 · VRAAG 10 ·
„die boompies groei LAAG
LEEG op die grond.”

— LAAG
▽ LEEG.

A · J · GOETZEE · 29 · 3 · 50.

A
B
C
D
E
F
G

1.2.6.13.19.20; E.VIII.2; F.I.1; F.II.2.3.4.6.9.10.12.15.16.
17.18.20.21.23.24.25.30.31.32.33.34.35.36.37.39.40.42.44.45.
46.47.49.51.53; F.III.2.6.10.19.23.24.26.28.30.34.35.36.41;
F.IV. 2.3.4.16.19.20.26.28.29.32.33.34; F.V.1.3.7.18.23.24;
F.VI.2.6.11.15; G.II.3.8.9.12.16.17.22; G.III.2.7.9.10.13.
17.19; G.IV.4; G.V.3.

leeg: A.VI.4; A.VII.5.10.12; A.VIII.8; B.VI.1.2.3.5.10.11.13.
14.16.20.27.28.29.31.32.35.36.40.42.46.49.51; B.VII.3.5.9.
13.16.18.22.25.27.28.29.35.38; B.VIII.3.6.7.10.13.19; C.
IV.2; C.V.16.29.31; C.VI.1.8.16.20.21.26.41.50.53.54.60.
61.63.65.66.67; C.VII.2.3.4.15.21.24.29.36.37.49.53.56.57.
58.60.62.64.67.69.70; C.VII.1.5.14.19.24; D.I.6.7; D.IV.
4.12.13; D.V. 6.16; D.VI.10.14.24; D.VII.12.15; E.III.
1.3.5.13; E.IV.3.4; E.V.1.7.9.11.15; E.VI.4.15.17.18.26;
F.III.14.15.16.18.25.31.32.33; F.IV.1.5.6.7.8.17.23.27;
F.V.4.9.12.16.21.22.26; F.VI.5.7.8.14; G.III.6.

laag/leeg: B.VI.6.22.33.48; B.VII.4.6.19.20.33; B.VIII.5; C.V.
11; C.VI.31.32.40.42.62; C.VII.31.43.63; D.III.6; D.IV.
8; D.V.10, 21, 25; D.VI.5; E.I.4; E.II.21; E.V.14; E.
VI.5.12.14; F.IV.11; G.IV.1.2.

Nr. 7—Die water staan *laag/leeg* in die dam.

Van die 419 antwoorde wat hier ontvang is, verstrek 249 *laag*,
131 *leeg*, en 39 *laag/leeg*, soos volg:

laag: A.VI.2.3; A.VIII.4; B.V.1; B.VI.10.14.16.20.29.32.34.
36.38.39.40.46.49; B.VII.6.7.16.19.21.22.27.28.30.33.39.
40; B.VIII.2.7.8.10.20; C.IV.3; C.V.13.20.21.23.25.26.27.
28.31.33.35.36; C.VI.1.7.8.9.14.16.19.20.23.25.27.31.32.34.
42.47.50.53.56.60.62.63.66.67; C.VII.11.15.19.28.32.33.34.
35.36.37.38.40.42.49.50.57.67.69.70; C.VIII.3.5.9.11.13.
14; D.I.7.9; D.II.4.5; D.III.1.4.6.7.9.10.11.12.15.16.20.21.
23.24.26; D.IV.5.10.13; D.V.1.5.9.10.13.16.19.20; D.VI.
13.25.30.32; D.VII.2.4.10.11.12.13.15.16; D.VIII.3.4; E.I.
2; E.II.4.7.11.13.15.17.18.21.22.24.26.27.28; E.III.2.7.9.10.
12.13.15; E.IV.1.2.4.6.7.8; E.V.7.11.16.17.18; E.VI.1.13.
14.20; E.VIII.2; F.I.1; F.II.3.4.6.9.12.15.16.17.18.20.21.
24.25.30.31.32.33.34.35.36.37.39.40.42.44.45.46.47.49.51.53;
F.III.2.6.15.19.23.24.25.26.28.30.32.34.35.36; F.IV.2.3.16.
19; F.V.1.7.9.23.24; F.VI.2.6.11.14; G.II.3.8.9.12.16.17;
G.III.9.10.19; G.IV.1; G.V.3.

leeg : A.VI.4; A.VII.4.5.10.12.14.15; A.VIII.8; B.V.3; B.VI.1.2.3.5.8.9.11.13.15.27.28.31.35.42.51; B.VII.3.5.9.13.17.18.25.29.35; B.VIII.3.6.13.19; C.IV.2; C.V.2.4.7.8.11.16.19.24.29; C.VI.26.36.39.54.65; C.VII.3.4.7.21.29.53.56.60.61.62.64; C.VIII.19; D.I.2; D.III.25; D.IV.2.9.12.14; D.V.6; D.VI.5.10.14.18.20.21.24.26.28; D.VII.3; E.II.5; E.III.1.3.5.; E.IV.3.5; E.V.1.5.10 E.VI.2.15.17.18.19.26; F.II.2; F.III.10.16.18.22.31.33; F.IV.1.5.6.7.8.20.22.26.27.29.33.34; F.V.3.4.12.16.21.22.26; F.VI.5.7.8.15; G.II.22; G.III.6.13.17; G.IV.4.

laag/leeg : A.VIII.1; B.VI.6.22.33.48; B.VII.4.20.32; B.VIII.5.11; C.IV.1; C.VI.6.28.40.41; C.VII.31.43.44.63; D.I.1.6; D.II.6; D.IV.1.4.8; D.V.7.25; E.I.2; E.V.14.15; E.VI.4.5.12; F.IV.11.17.23; G.III.11; G.IV.2.

Wat die verspreidingsbeeld op kaarte nr. 6 en 7 betref, val die volgende op : 'n homogene *laag*-gebied word aangetref in die Boland; daarteenoor staan feitlik 'n homogene *leeg*-gebied wat strek vanaf Noord-Vrystaat, oor Suid- en Middel-Transvaal na Noordwes-Transvaal. Tussenin het ons 'n menggebied wat in Kaapland oorwegend *laag*-gebied is. Maar in Oos-Kaapland—oos van 'n lyn Stilbaai-Oudtshoorn-Steytlerville-Middelburg-Ficksburg aan die Basoetolandse grens—besonder sterk oorwegend *leeg*/gebied is. Natal is *laag*-gebied en die oostelike gedeelte van Transvaal sterk oorwegend *laag*-gebied.

Opvallend is dat die verspreidingsbeelde op kaarte nr. 6 en 7 sterk ooreenkom, met die verskil dat die noordelike homogene *leeg*-gebied aan die verbrokkel is op kaart nr. 7 en so seer uiteengeval het dat net nog 'n klein werklike eenheidsgebiedjie oorbly.

Die beeld van die twee kaarte laat duidelik opval dat die *leeg*-vorm vanuit die Suide (Boland) deur *laag* verdring word, natuurlik in samehang met onderwys-, kerklike en ander kultuurinvloede.

Laag/leeg is in albei gevalle taamlik konkrete, aanskoulike begrippe, alledaagse woorde, sonder versterkende oorwegings i.v.m. naamgewing. Opvallend het die neiging tot vormvastheid in albei gebruike van die woord verder gevorder as in die geval van *laagte/leegte*, en in die geval van *laag* (water laag in die dam, nr. 7) verder as by *laag* (boompie laag op grond, nr. 6). So'n geval laat sien

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.

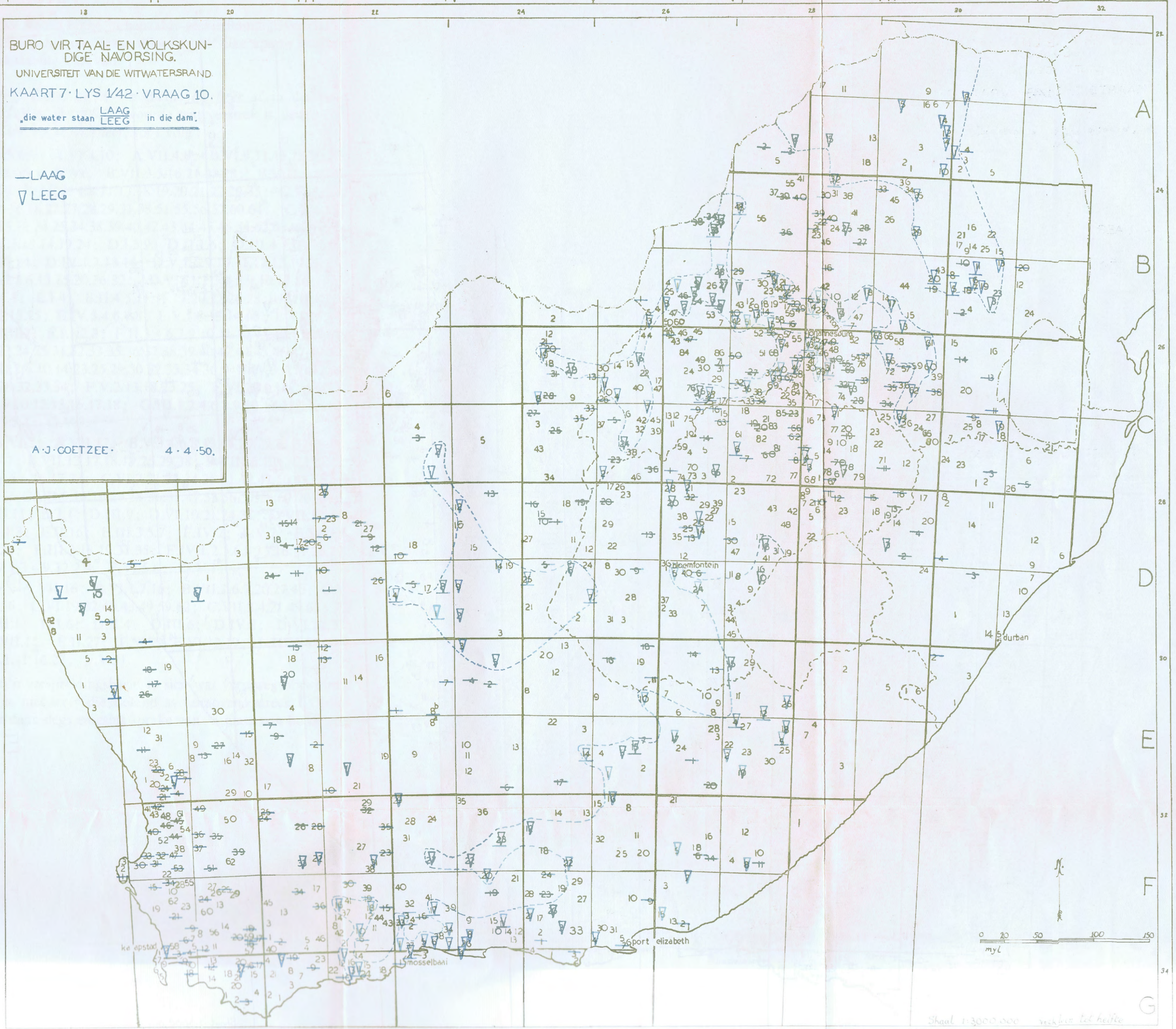
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND

KAART 7 · LYS 1/42 · VRAAG 10.

„die water staan LAAG
LEEG in die dam.”

— LAAG
▽ LEEG

A · J · COETZEE · 4 · 4 · 50.

Skaal 1:3000 000 met hier tel heite

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

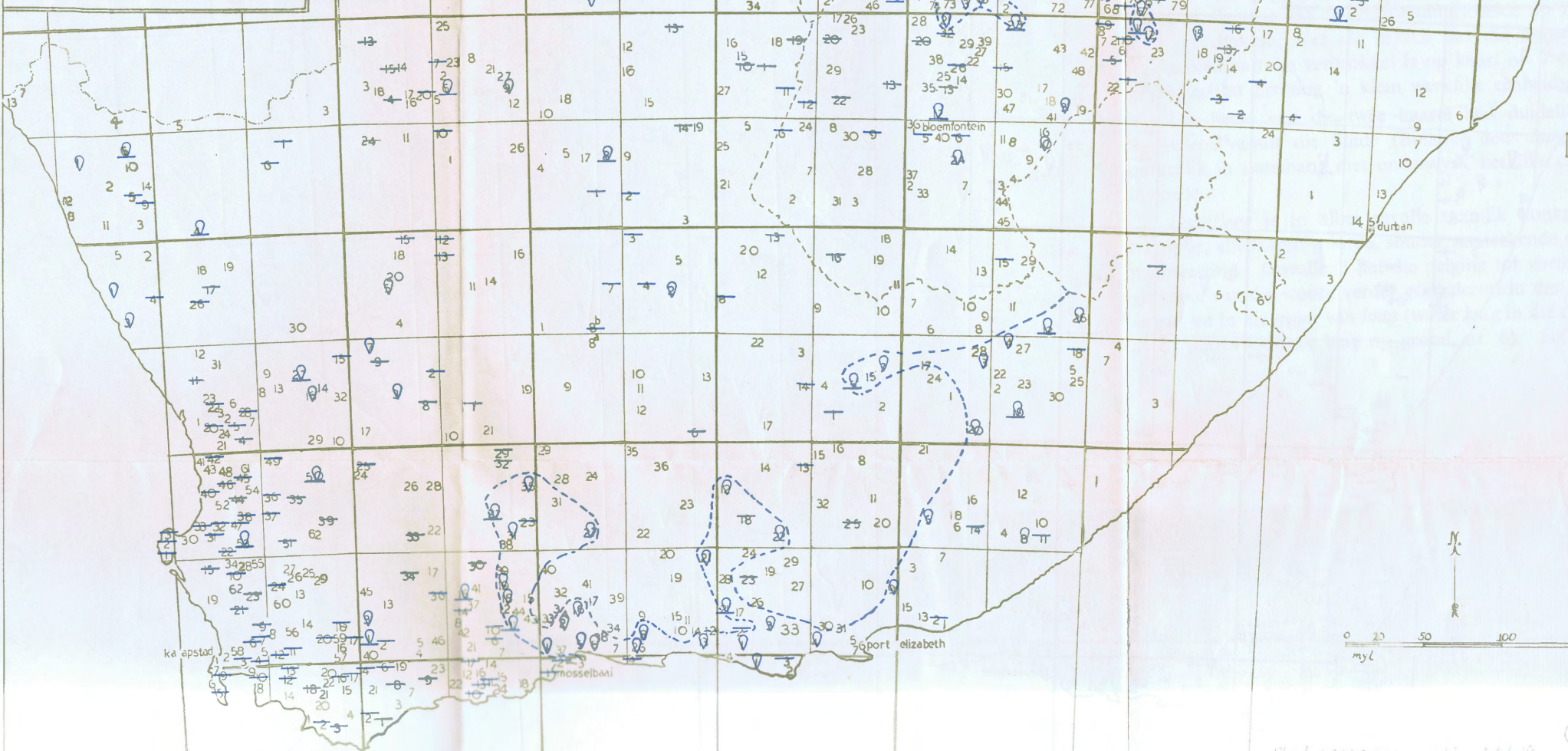
KAART 8 · LYS 1/43 · VRAAG 9 ·

„n bietjie LAER
LEER af in die pad.“

--LAER

○ LEËR

A.J. GOETZEE. 15-8-50.

Skaal 1:3000.000 neker tot heifie

hoe nie net elke woord binne 'n bepaalde geskiedkundige verwikkeling sy eie verloop het nie, maar dikwels ook elke aparte gebruik of betekenisstaking daarvan.

§ 38. *laer/leër* ; Kaart nr. 8—'n Bietjie *laer/leër* af in die pad.

Indeling : Van die 403 antwoorde wat verstrekkend is, lewer 253 *laer* op, 107 *leër*, en 43 *laer/leër*, soos volg :

laer : A.VI.3; A.VI.4.10; A.VII.4.8; B.VI.9.11.17.18.20.25.34.35.36.41.48.49; B.VII.3.5.16.21.23.28; B.VIII.1.5.7.9.10.16.17; C.V.4.8.11.13.18.19.20.21.22.29.35; C.VI.1.6.7.9.14.16.18.22.27.28.29.31.38.51.55.56.57.60.64; C.VII.1.7.11.15.18.24.25.34.38.39.40.42.43.44.45.46.54.62.63.64.69; C.VIII.3.13.14.19.24; D.I.5.9; D.II.1.6; D.III.4.7.10.12.13.15.20.24; D.IV.1.2.13.14; D.V.1.6.9.10.11.12.13.19.20.22; D.VI.5.6.13.15.20.26.32; D.VII.1.2.3.4.5.9.10.13.16; D.VIII.4; E.I.4; E.II.4.5.11.15.17.20.22.26.28; E.III.1.2.8.9.12.13.15; E.IV.3.4.6.7.8; E.V.1.8.13.14.16; E.VI.15.18; E.VIII.2; F.I.1.2.3; F.II.3.4.6.7.9.10.11.12.15.17.18.20.21.22.23.24.25.31.32.33.35.36.37.38.39.40.42.44.45.46.47.49.51; F.III.2.6.10.14.23.25.29.30.32.33.34.36; F.IV.3.4.10.12.14.17.28.32.33.34; F.V.2.13.18.23.25; F.VI.2.11.14; G.II.2.3.5.9.10.12.13.16.17.18; G.III.1.2.4.6.8.9.10.11.13.17; G.IV.1.2.4; G.V.3.

leër : A.VI.2; A.VII.12; B.V.3.4.6.8.13.15.27.29.31.32.39.42.46.47; B.VII.13.17.18.19.25.29.38; B.VIII.6.12; C.IV.1.2; C.V.5.6.16.17.33; C.VI.3.21.24.34.36.41.42.47.50.53.65.66.67; C.VII.5.16.19.29.35.36.37.47.53.56.57.58.67.70; C.VIII.11; D.I.1; D.III.9; D.VI.10.21.24.31; D.VII.12.15; E.I.1.3; E.II.16; E.III.3.5.7; E.IV.2; E.V.7; E.VI.3.4.20.26; F.III.3.18.19.31.35; F.IV.1.2.5.6.8.13.16.21.26.27; F.V.1.3.4.9.12.22; F.VI.5.8; G.V.1.

laer/leër : A.VII.16; B.VI.1.7.16; B.VII.2.6.7.20.27.40; C.V.23.36; C.VI.19.32.40.43.49.59.62; C.VII.2.4.21.49.65; C.VIII.1; D.I.6; D.II.4; D.III.6; D.IV.8; D.VI.12.33; D.VII.11; E.II.27; E.V.5; E.VI.12.19; F.II.50.53; F.III.1.11.16.27; F.V.21.

Dit gee 'n verspreidingsbeeld te sien wat verreweg oorwegend *laer*-gebied is, met weer die Boland as homogene streek. Opvallenderwys is daar slegs enigsins sprake van 'n mate van homogene

7 & 8

leër-gebied in Noord-Vrystaat en die middel van Transvaal, terwyl die suidoostelike kusgebied vanaf Mosselbaai tot aan die Basoetolandse grens in Griekwaland-Oos oorwegend *leër*-gebied is.

Hier het ons te doene met die komparatief van die *bnw.*, en dis opvallend dat die beweging na vormvastheid veel verder gevorder het as in die gevalle wat tot dusver behandel is.

Ongelukkig beskik ons nie oor gegewens wat lig laat val op ander toepassings wat die konkrete gebruik van die woord betref nie.

Tog het ons gegewens oor die abstrakte gebruik van die komparatief, soos in die uitdrukking : Dit kan nie *hoër of laer/leër nie, hy moes dit doen.* Hier het ons 'n merkwaardige eenheidskaart. Van die 333 antwoorde wat ontvang is, verstrek 313 *laer*, 10 *laer/leër*, en slegs 10 *leër*! In hierdie geval, waar die komparatief abstrak gebruik word, al is dit dan ook in 'n alledaagse volksuitdrukking, is vormvastheid feitlik bereik (geen kaart is vervaardig nie).

§ 39. *Laagwater.* Kaart nr. 5.

Indeling : Van die 405 antwoorde wat ontvang is, verstrek 363 die vorm *laagwater* (90%), 53 *leegwater* (8%), en 9 *laag-/leegwater* (2%), soos volg :

laagwater : A.VI.3; A.VII.4.12.14; A.VIII.1; B.V.1.3; B.VI.1.2.5.10.11.13.14.15.16.22.28.31.32.33.34.36.38.39.42.46.49; B.VII.4.5.6.16.17.18.19.21.22.25.27.29.30.32.39; B.VIII.2.5.6.8.10.11.13.19.20; C.IV.2; C.V.2.4.5.6.11.13.16.19.21.23.24.25.26.27.28.29.31.35.36; C.VI.1.6.7.9.14.19.20.21.22.23.25.26.27.28.31.32.34.36.39.42.43.47.53.54.56.60.61.62.63.65.66; C.VII.2.3.4.7.11.15.19.21.24.28.29.31.32.35.36.37.38.40.42.43.44.49.53.55.56.57.60.63.69.70; C.VIII.3.5.9.11.13.14.19.24; D.I.1.2.7.9; D.II.4.6; D.III.4.7.10.11.12.15.16.20.21.23.24.25.26; D.IV.1.2.4.5.8.9.10.12.14; D.V.1.5.6.7.9.10.13.16.19.20.22; D.VI.6.10.13.14.18.20.21.24.25.26.28.30.31.32; D.VII.2.3.4.9.10.11.12.13.15.16; D.VIII.3.4; E.I.2; E.II.4.5.7.11.13.15.17.18.21.22.24.26.27.28; E.III.1.7.8.9.10.12.15; E.IV.1.3.4.5.6.7.8; E.V.1.5.9.10.11.14.15.17.18; E.VI.1.2.4.6.12.13.14.17.18.19.20; E.VIII.2; F.I.1; F.II.2.3.4.6.9.10.12.15.16.17.18.20.21.23.24.25.30.31.32.33.35.36.37.39.40.42.44.45.46.47.49.50.51.53; F.III.2.6.10.14.15.16.18.23.24.25.26.28.29.30.32.33.34.35.36; F.IV.1.2.3.4.

BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.

UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 5-LYS 1/42-VRAAG 8.

LAAGWATER

LAAGWATER
LEEGWATER

A-J-GOETZEE · 27·3·50.

A

B

C

D

E

F

G

A

B

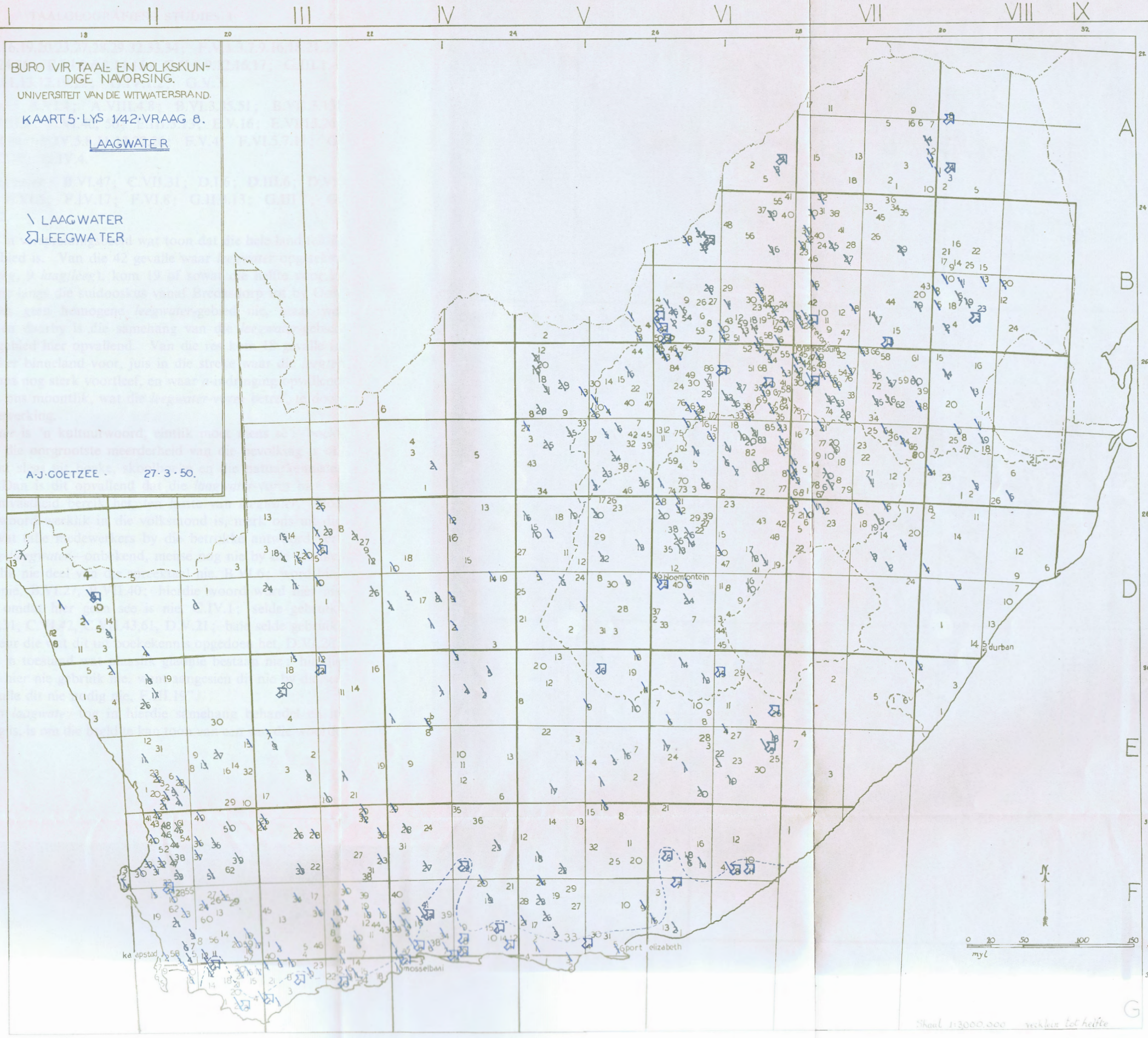
C

D

E

F

G

Skaal 1:3000.000 reëkies tot heërte

6.7.16.19.20.23.27.28.29.32.33.34; F.V.1.3.7.9.16.18.21.22.
23.24.26; F.VI.2.6.8.14.15; G.II.8.9.12.16.17; G.III.1.4.
6.9.11.13.17.19.22; G.IV.1.2; G.V.3.

leegwater : A.VI.4; A.VIII.4.8; B.VI.3.35.51; B.VII.3.13;
B.VIII.3; C.VI.40, 50; E.III.5.13; E.V.16; E.VI.15.26;
F.II.34; F.IV.5.8.11.13.22.26; F.V.4; F.VI.5.7.11; G.
III.7.10; G.IV.4.

laag-/leegwater ; B.VI.47; C.VII.31; D.I.6; D.III.6; D.VI.
5; E.VI.5; F.IV.17; F.VI.8; G.II.3.13; G.III.2; G.
IV.2.

Dit gee 'n verspreidingsbeeld wat toon dat die hele land feitlik *laagwater*-gebied is. Van die 42 gevalle waar *leegwater* opgeteken is (d.i. 33 *leeg*, 9 *laag/leeg*), kom 19 of sowat die helfte voor in gemeenskappe langs die suidooskus vanaf Bredasdorp tot by Oos-Londen. Dis geen homogene *leegwater*-gebied nie, maar wel oorwegend, en daarby is die samehang van die *leegwater*-gebied met die kusgebied hier opvallend. Van die res kom 18 gevalle in die noordeliker binneland voor, juis in die streke waar die *leegte/leër/leeg*-vorms nog sterk voortleef, en waar *a*-indringing opvallend is. Hier het ons moontlik, wat die *leegwater*-vorm betref, te doen met analogiewerking.

Laagwater is 'n kultuurwoord, eintlik moet mens sê : boekwoord. Vir die oorgrootste meerderheid van die bevolking is dit 'n begrip wat slegs uit boeke, skoolboeke en die natuurkennisles bekend is. Dan is dit opvallend dat die *laagwater*-vorm hier so treffend vormvastheid bereik het, ten koste van *leegwater*. Hoe vreemd die woord werklik in die volksmond is, merk ons uit die opmerking wat talle medewerkers by die betrokke antwoord verstrek : „*laag-/leegwater*—onbekend, mense nog nie by die see nie, A.VI.2; feitlik nie deel van die spreektaal nie, B.VI.6; word hier nie gebruik nie, B.VI.27, B.VII.40; hierdie woord word hier nie gebruik nie omdat hier geen see is nie, C.IV.1; selde gebruik, C.V.27, C.V.31, C.VI.42, C.VII.43,61, D.V.21; baie selde gebruik, en dan net deur die wat dit uit boekekennis opgedoen het, D.VI.28; *laagwater* is 'n toestand wat plaaslik gladnie bestaan nie; hierdie woord word hier nie gebruik nie, want aangesien dit nie by die see is nie, kry hulle dit nie nodig nie, F.III.19”.

Waarom *laagwater* tog in hierdie samehang behandel en in kaart gebring is, is om die beeld te kan toon van een van die woorde

uit die groep wat feitlik onttrek is aan invloed uit die lewende taal in die volksmond. Waar die boek-invloed feitlik oppergesag voer, is die algemeen beskaafde vorm van die woord *laagwater*, d.w.s. *a*-vorm.

§ 40. Vat ons nou die kaarte van die hele groep saam in onderlinge vergelyking met mekaar, dan is dit duidelik dat die dubbelvorm *laagte*/*leegte* nog die minste gevorder het in die rigting van vormvastheid. Vanuit die standpunt van hierdie monografie sou ons dit só kon stel : in die kader van die groep beskou, het *leegte* van alle *e*-vorme die sterkste weerstandsvermoë teen *laagte*, en dit het ons ter plase daaraan toegeskryf dat die *leegte*-vorm, weëns sy verknoping aan plaas- en pleknaam, te seer in die volksmond bly leef het in vaste verbindings. In werklikheid lewer ons gegewens 190 *leegte*-gemeenskappe op teenoor 152 *laagte*-gemeenskappe. Daarnaas het *leeg* minder weerstand teen *laag*, in die betekenis : die boompies groei *laag*/*leeg* op die grond (*leeg* 150, *laag* 252), en : die water staan *laag*/*leeg* in die dam (*leeg* 131, *laag* 249). Dis tog nog alledaagse volkswoorde, maar daar is, sover ons kan sien, niks wat *leeg* aan een of ander aspek van die taal bevoordeel deur middel van vaste samestellings nie. Daarom het dit minder weerstand. Tensy die geringere weerstand voortvloei uit die homonieme *leeg*=*laag*, en *leeg*=ledig, met niks in nie. Waarom *leeg* (op die grond) meer in gebruik is as *leeg* (in die dam), is die duidelik nie. Die komparatief is blykbaar 'n vorm wat minder sterk leef, vandaar dat *leër* nog minder weerstand het (*laer* 253, *leër* 107). In die boekwoord *laagwater* is die weerstand van *leeg* nog verder verminder (*laagwater* 363, *leegwater* 33), terwyl die ontwikkeling in die rigting van vormvastheid die verste gevorder het in die geykte uitdrukking : dit kan nie *hoër* of *laer* nie . . . , waar ons te doen het met 'n abstrakte, haas sinledige komparatief (*laer* 313, *leër* 10). Aan die een punt van die leer is die verwickeling dus reeds afgeloop, terwyl die *e*-vorm aan die ander punt nog wel die oorhand het in die volksmond. Dit skyn egter asof *leegte* dit reeds in die skryftaal verloor het, en moontlik wel omdat die *a*-vorm haas orals, indien nie as beskaaf nie, dan tog wel as deftig aangevoel word.

Opmerkings uit die verskillende antwoorde belig hierdie toestand sydelings. Ons verstrek die betrokke opmerkings sonder kommentaar : „*leegtes*—ouer geslag, *laagtes*—jonger geslag, B. VI.1; B.VII.20; *leegtes*—die boerende deel, *laagtes*—die gelet-

terdes, C.VII.34; *leegte*—minder gegoedes, D.V.10.” Totius ken blykbaar nie so ’n verskil nie. In *Ter Nagedagtenis* (Wilgerboom-bogies), lees ons :

Uit jou gras-oorgroeiende velde
 speur ek nouliks jou *omleeg*.
 En die wêreld wis so selde
 iets maar van haar *stroombeweeg* ;

terwyl daar in Ragel staan :

. . . maar kyk, die *laagtes* het
 by minste windbeweeg
 die klagtoon oorgeërf.

By *laag*/*leeg* word in die vraelyste opgemerk : „*laag* net so gebruik behalwe deur bruinmense wat deurgaans *leeg* gebruik, E.III.12; *laag* deur mense wat skoolgegaan het, bywoners en agteraf mense *leeg*, F.IV.17”.

By *laer af in die pad* word opgemerk : „*leër* by agteraf mense, in die volkstaal, F.IV.5”.

By *hoër of laer* staan : „*leër* kom slegs by agteraf mense voor, F.IV.3”.

Die aanvoeling dat die *e*-vorms by die ouer geslag of by die minderes in die gemeenskap aangetref word, is ’n aanduiding van die rigting waarin die verwikkeling reeds besig is om te verloop.

Dan, ten slotte, moet nog op ’n behoudende faktor gewys word. Dis haas uitgeslote dat dubbelvorms so lank naasmekaar kan bestaan sonder dat daar ook betekenisdifferensiering sal plaasvind. Die volgende opmerkings dui aan in hoe ver dit reeds in bepaalde gemeenskappe geskied het : „oor die algemeen—*leegte* enkelvoud, *laagtes* meervoud; daar is ook ’n neiging om in die nominatief te sê : die *leegte* is geskik vir skaap, en in die akkusatief : die skaap wei in die *laagte* ; daarby is *leegte* laagliggende land voor heuwels, en *laagte* meer ’n vasgestelde plek, D.V.10; ’n kort *laagte*—*leegte*, ’n lang *laagte*—*laagte*, C.VI.43; *laagte*=vlakte, *leegte*=waterloop, D.III.21; *laagte*, maar *leegtetjie*, D.V.16; *laagte*=gelyk stuk veld tussen heuwels, *leegte*=vlei of waterlopie, D.V.21; *laagte*=vlakte, *leegte*=plat loop waarlangs water vloei, F.II.39; *laagte*—groot duik waarin geen water vloei nie, *leegte*=riviertjie of *laagte* waar water vloei, F.II.50; *leegte*-as dit ’n nou kloof is; *laagte*=oop, wye vallei, F.III.23; *laagte*—groot, lae, vlak vallei, *leegte*=kleiner holte, droë sloep van rivier, F.III.26”.

Hierdie verwickeling is egter nie algemeen nie. Tog dra dit by om die twee vorms teenoor mekaar in stand te hou.

II. Verwickelinge voor *r*.

§ 41. Soos geblyk het uit die gegewens wat opgelewer is in hoofstuk II, is daar 'n aansienlike aantal woorde wat vroeër geen vormvastheid geken het t.o.v. die stamvokaal voor 'n *r* nie. By 'n aantal van sulke woorde, beskik die Bureau vir Taal- en Volkskundige Navorsing oor gegewens wat tans bespreek sal word.

aars/ners/maars: kaart nr. 14.

Die Mnl. vorm van die woord is *aers*, *ers*, *eers*. Die vorms *ers*, *eers* beteken dat die vokaal oorspronklik *a+r+* dentaal gevolg deur umlatusfaktor of *e* was, waarskynlik die laaste¹. Die *n* in *ners* is anorganies, en het ontstaan uit vorms soos *enen/den/aers* (*eers*). Die *WNT* (ald.) voeg daaraan toe dat die vorm *maars* moontlik kon ontstaan het deur sinspeling op *mars* (mandjie, korf).

Hoofsaak is dat daar outyds al 'n wisseling in die vokaal waar te neem was, al het Mnl., nes Afrikaans, voorkeur gegee aan die woord *agterend*.

In Afrikaans het die toestand merkwaardig ontwikkel, in die opsig dat die vorms op *a* en *e* naas mekaar voortleef, elkeen met 'n selfstandige bestaan, waarskynlik as gevolg van betekenisvervaging, differensiasie en verbloeming. Ek verwys hier na die feit dat *nersderm* en *blikners* twee doodgewone boerderywoorde geword het wat in die alledaagse omgang gebesig kan word sonder 'n gevoel van skaamte of onfatsoen. Volgens gegewens wat in die Bureau vir Taal- en Volkskundige Navorsing aanwesig is, ken *ners* sowat geen selfstandige bestaan meer in Afrikaans nie, soseer dat sy voortbestaan in *nersderm* en *blikners* onskuldig geword het—soos in *aarsel*.

In 1945 het die Bureau in twee vrae inligting gesoek oor die wisselvorms van die woord in Afrikaans. Een vraag was vasgeknop aan *blikners*, die ander aan 'n kinderrympie met die slotreëltjie: *lek sy (m)aars*.

Blikners, d.i. deurgeryde sitvlak (te perd), het 300 antwoorde opgelewer, waarvan 296 die *e*-vorm het en slegs 4-*nars*. By die *-ners*-vorms moet gevoeg word een geval elk van *bliknerf*, *blinkners*,

¹ Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, 2e dr. 1929, bls. 6.

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.

UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 14 - LYS 1/2/45-VRAAG 1c.

MAARS
AARS

ERS

MAARS
AARS
GEMENG.

ERS

ERT

NERS

A.J. Coetzee.

4-9-50.

0 20 50 100 150
myl

Skaal 1:3000 000 neklor tot helfte

A
B
C
D
E
F
G

A
B
C
D
E
F
G

II III IV V VI VII VIII IX

18 20 22 24 26 28 30 32

II III IV V VI VII VIII IX

18 20 22 24 26 28 30 32

ke apstax

mosselbaai

port elizabeth

durban

Montein

en *blekners*. Hierdie gegewens beteken dat die *-nars*-vorm in Afrikaans eintlik nie bestaan nie.

Die ander vraag het 222 antwoorde opgelewer, soos volg : *maars* 118, *aars* 86, *e*-vorms 8 (*nêrs* 4x; *êrs*, *erts* en *ert*—lg. twee gevalle verbloemend).

Ons het hier dus 'n duidelike betekenisdifferensiering : *ners*—'n boerderywoord; *maars/aars*—aanduiding van liggaamsdeel.

§ 42. Wat betref die *a/e*-wisseling in *aars*, kan daar geen taalkaart saamgestel word nie, juis as gevolg van genoemde betekenisdifferensiering. Daar kan egter wel 'n kaart saamgestel word t.o.v. die wisseling *aars/maars*, waarvan die indeling soos volg is :

- maars* : A.VIII.8; B.V.I; B.VI.3.34.48; B.VII.6.7.23; B.VIII.10; C.V.4.7.13.29.33; C.VI.1.6.24.28.29.31.32.33.54.56.60; C.VII.5.17.25.29.31.32.35.38.39.45.47.62.64.67; C.VIII.3.11.19.24; D.I.2; D.II.2; D.III.4.9.10.15.23; D.IV.1.5.8; D.V.3.13.17.24.25; D.VI.1.12.31; D.VII.3.5.17; E.I.3.5; E.II.11.14.17.22.26.28; E.III.1.2.9; E.IV.1.7; E.V.12.14; E.VI.19; E.VIII.2; F.II.1.2.3.5.22.33.35.40.44.45.50.53.54; F.III.1.6.16.21.24.29.31.33.34; F.IV.2.6.22.33; F.V.21.25; F.VI.8.14; G.II.9; G.III.8.11.17; G.IV.2.
- aars* : A.VI.2; A.VII.4.10.16; B.V.4; B.VI.7.11.12.22.25.31.32.33.35.38.46.49; B.VII.10.26.29; B.VIII.21; C.V.17.25.35.36.37; C.VI.8.9.16.23.26.44.49.50.53.67; C.VII.1.4.11.30.44.49.57.58.70.73.74.75; D.II.6; D.III.13; D.IV.12.16; D.V.20.22; D.VI.8.24.26.32; D.VII.1.9.10.12.15; E.IV.3.8; E.V.1.8; E.VI.1.5.12.15; F.II.46; F.III.10.11.36; F.IV.4.20.31; F.V.1.2.12; G.II.3.13.17; G.III.1.10; G.IV.1.
- maars/aars* : B.VI.18; B.VII.2; C.V.21; C.VII.19.43; D.VI.5; E.V.5; F.II.24; F.IV.3; G.V.3.
- e*-vorms : *nêrs*—B.VIII.5; D.V.9; E.III.14; F.II.36; F.IV.3; G.III.15;
- êrs*—F.IV.3;
- ert*—F.II.50;
- erts*—E.III.9.

Die verspreidingsbeeld hiervan kan ons in breë trekke beskryf as 'n diep kartellyn vanaf Caledon tot by Johannesburg : wes en noord van die lyn lê die *maars*-gebied, en suid en oos daarvan die *aars*-gebied.

Met hierdie gegewens as grondslag, en indagtig daaraan dat ons ons hier bevind op 'n terrein van die lewe waar verfyning verbloeming in die hand werk, en waar albei faktore snelle taalwisseling bevorder, kan ons besluit dat die differensiasie tussen *a*- en *e*-vorms taamlik vroeg voltrek is, moontlik in die agtiende eeu. Eers daarna het die vorms *maars/aars* in wisselwerking begin tree, met *aars*—om sy huidige geografiese ligging, as die oudste algemene vorm, en *maars* as die latere verfyningprodukt; moontlik gebeur dit eers in die negentiende eeu—nie wat betref sy ontstaan nie, maar sy uitbreiding.

§ 43. *aartappel/ertappel*: kaart nr. 2¹.

Alhoewel ertappels eers in 1565 uit Peru ingevoer is en eers teen die middel van die sewentiende eeu algemeen bekend geword het in Europa, is die woord self al lank voor die tyd bekend as benaming van 'n „soort van meloenen of komkommers”, of ook wel die vrug van mandragora of alruin; „Kiliaan: aerdappel—verckens-brood (*cyclaminus, rapun terrae*) en evenzoo eerdappel”. Duits: erdapfel (*WNT.*, ald.).

Dis dus 'n ou naam toegepas op 'n nuwe tuinvrug, en albei *a/e*-vorms het reeds bestaan voor die moderne ertappel bekend was in Europa.

Die Afrikaanse Woordeboek (1950, bls. 44) gee albei vorms aan.

Indeling: Van die 440 antwoorde wat ontvang is, lewer 80 *a*-vorms, 258 *e*-vorms, en 102 *a/e*-vorms, soos volg:

aartappel: A.VI.4; A.VII.14; B.V.3; B.VI.8.20.40.47; B.VII.5.16; B.VIII.13.19; C.V.16.23.36; C.VI.26.50.63.65.66; C.VII.3.36.64; D.I.6.7; D.III.1.9.11.16.24.25; D.IV.1; D.V.21; D.VII.11; D.VIII.4; E.II.18.22; E.III.5.8.13; E.IV.1.3.6.8; E.VI.14; F.I.1; F.II.3.4.6.9.10.12.15.16.25.32.35.42.45.47.51; F.III.2.24.25.41; F.IV.1.28.29; F.V.3.9.26; G.II.8.12.13.17; G.III.1.6.9.13.19; G.V.3.

ertappel: A.VI.3; A.VII.4.5.10.12.15; A.VIII.8; B.V.1; B.VI.1.2.3.5.6.9.10.11.13.14.15.22.27.28.29.31.32.33.34.35.36.38.39.42.46.48.49.51; B.VII.6.7.13.17.18.19.21.22.25.27.28.

¹ Hierdie kaart is reeds gepubliseer in die Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I. 1944-45, bls. 124; met enkele korreksies is die gegewens dieselfde—die enigste verskil is dat die groot AARTAPPEL-eiland verwyder is sodat die lyn duideliker aancenloop om die eenheidsgebied as uitbreiding van die Bolandse *a*-vorm aan te toon, wat juister is as voorheen.

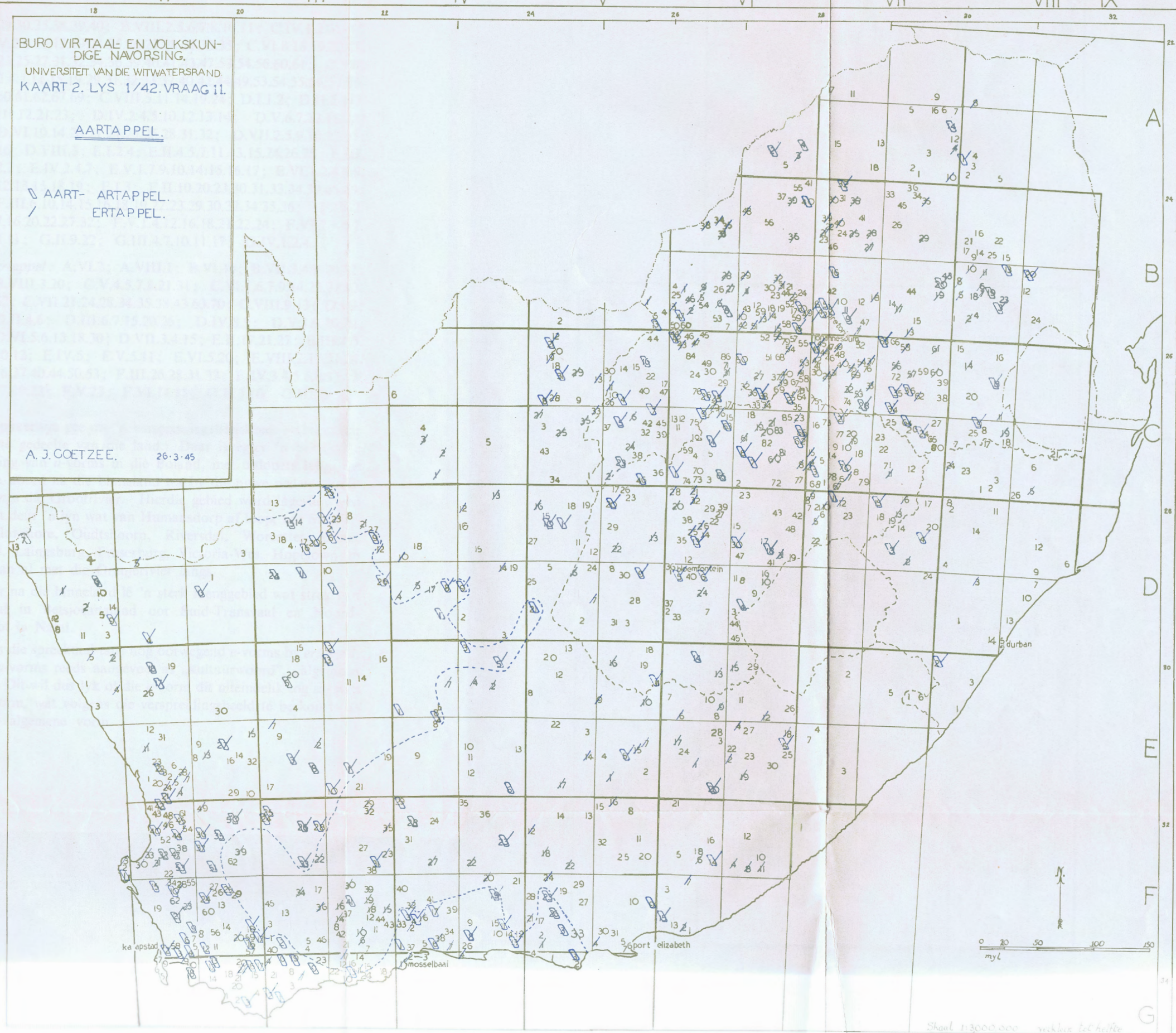
BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.
KAART 2. LYS 1/42. VRAAG 11.

AARTAPPEL.

∇ AART- ARTAPPEL.
/ ERTAPPEL.

A. J. COETZEE. 26-3-45

A
B
C
D
E
F
G

0 20 50 100 150
myl

Skaal 1:3000.000 reëlde tot heitde

29.30.35.38.39.40; B.VIII.2.5.6.7.8.10.11; C.IV.1.2.3; C.V.2.6.11.13.19.24.25.26.27.28.29.33.35; C.VI.8.16.19.20.21.23.25.27.31.32.34.36.39.40.41.43.47.53.54.56.60.61; C.VII.2.4.7.11.15.19.29.31.32.33.37.40.42.44.49.53.54.55.56.57.58.60.61.62.67.69; C.VIII.5.11.14.19.24; D.I.1.2; D.II.5 D.III.12.21.23; D.IV.2.4.5.10.12.13.14; D.V.6.7.13.16.22; D.VI.10.14.20.21.24.25.26.28.31.32; D.VII.2.5.9.10.12.13; 16; D.VIII.3; E.I.2.4; E.II.4.5.7.11.13.15.24.26.28; E.III.2.7; E.IV.2.4.7; E.V.1.7.9.10.14.15.16.17; E.VI.1.2.4.6.9.12.13.15.18.19; F.I.3; F.II.10.20.23.30.31.33.34.39.46.49; F.III.6.10.14.15.16.18.19.22.23.29.30.32.34.35.36; F.IV.2.7.16.20.22.27.32; F.V.1.4.12.16.18.21.22.24; F.VI.2.4.6.7.8.11; G.II.9.22; G.III.4.7.10.11.17; G.IV.1.2.4.

aar-/ertappel: A.VI.2; A.VIII.1; B.VI.16; B.VII.3.4.9.20.32; B.VIII.3.20; C.V.4.5.7.8.21.31; C.VI.1.6.7.9.14.22.28.42.62; C.VII.21.24.28.34.35.38.43.63.70; C.VIII.9.13; D.I.9; D.II.4.6; D.III.6.7.15.20.26; D.IV.8.9; D.V.1.9.10.20; D.VI.5.6.13.18.30; D.VII.3.4.15; E.II.17.21.27; E.III.1.3.10.12; E.IV.5; E.V.5.11; E.VI.5.20; E.VIII.2.17.21.24.36.37.40.44.50.53; F.III.26.28.31.33; F.IV.3.4.5.6.8.11.13.17.19.23; F.V.23; F.VI.14.15; G.II.3.16; G.III.2.

Begryplikerwys gee dit 'n verspreidingsbeeld met *e*-vorms oor die grootste gedeelte van die land. Daar is egter 'n belangrike sametrekking van *a*-vorms in die Boland, met uitlopers langs die ooskus, en noord na die binneland tot by die nuwe nedersettingsgebiede langs die Grootrivier. Hierdie gebied word ingesluit teen die seekant deur 'n lyn wat van Humansdorp af loop, oor Steytlerville, Willowmore, Oudtshoorn, Riversdal, Worcester, Ceres, Sutherland, Laingsburg, Fraserburg, Victoria-Wes, Hopetown en daarvandaan al met die Oranjerivier langs.

Verder na die binneland lê 'n sterk menggebied wat strek van Vryburg af in Betsjoeanaland oor Suid-Transvaal en Noord-Vrystaat tot in Natal.

Al ken die spreektaal tans nog oorwegend *e*-vorms by *ertappel*, word die *a*-vorms reeds aan gevoel as „kultuurwoord”, „algemeen beskaaf”. Dit wil dus lyk of die *a*-vorm dit uiteindelik tog sal wen op die *e*-vorm, wat volgens die verspreidingsbeeld te beskou is as die oudste algemene vorm.

Hierin verskil *aartappel* van die ander *aard*-woorde : *erdwurm*, *erdepot*, *erdewerk*, *erdvark*, *erdmannetjie* en *erdwolf*, waarvan by navraag deur die Bureau *ertwurm*, *erdepot*, *erdewerk* en *erdvark* geen *a*-vorms oor ons hele spraakgebied meer opgelewer het nie. *Erdmannetjie* (graatjie- meerkat) word nog deur 5 gemeenskappe (B.VIII.3; C.VI.28.39; C.VII.43; D.VI.18) met *aard*-gebruik, en *erdwolf* (draaijakkals, maanhaarjakkals) word nog in 14 gemeenskappe *aardwolf* uitgespreek (B.VII.6; B.VIII.3; C.V.8.27; C.VI.28; C.VII.15.43.44.69; D.IV.8; D.V.20; E.VI.14; F.II.33.45).

Dit val op dat die hele groep volkswoorde is : *erdepot*, *erdewerk* (kombuis); *erdwurm*, *erdvark*, *erdmannetjie*, *erdwolf* (diere-wêreld, jagveld). *Aartappel* is ook 'n boerderywoord, maar die grootste gedeelte van die *a*-gebied in Noordwes-Kaapland sal *aartappel* meer as handelsartikel ken dan as produk van eie boerdery. En van al die woorde in die groepe is *aartappel* seker die meeste vatbaar vir beïnvloeding deur *a*-vorms uit die stamland deur die bekendheid van die voorwerp.

§ 44. *knars*/*knarsen*. Kaart nr. 9.

Waarskynlik het ons hier 'n woord wat in sy oorsprong klanknabootsend is¹. In die Middelnederlandse tydperk vind ons alreeds al die verskillende wisselvorme van die vokaal naasmekaar : Mnl. *cnersen*, *dial.* *knarsen*; *cnerseling*/*cnarsen*, Kiliaan : *knarsen*, *knarselen*; *cnersinge*/*knarsinge* : Daar sal sijn . . . weninghe ende knersinghe van tanden (Ruusbroec).

Die *WNT*. verstrek die volgende vorms : *knarsen*/*knarsen*, Vla., Bra. *knerzen*, *knarzen*, en die volgende aanhalings :

daer zaegh en beitel knerst (Vondel);
de koevoet knars' (Staring); knerst (Bilderdijk);
knarsen op de tanden : Luyken gebruik *knarsen* en Conscience *knarsen*; *knarsen met de tanden* : Schimmel en Marnix *knarsen*, Bilderdijk en Hartog *knarsen*.

In 'n welbekende Nuwe Testamentiese teks het die Statebybel *e*-vorm : „Aldaar zal weening zijn, en knersing der tanden” (Mat. 8 : 12; Luk. 13 : 28).

¹ *WNT*., aldaar; Etym. WB. der Ned. Taal, bls. 322.

Hier is dus ook 'n historiese *a/e*-wisseling wat na Suid-Afrika gebring is.

Om die spreektaalbeeld van hierdie woord in sy verskillende vorms en betekenis vas te stel, het die Bureau in 1943 die volgende vrae aan medewerkers gestuur teneinde die vorm van die klinkers in hulle omgewings te bepaal :

- a. Hy *knars/kners* op sy tande.
- b. Die wile *knars/kners* oor die gruis.
- c. *tandeknarsend/-knersend*.
- d. Wening en *knarsing/knersing* van tande.

Van sowat 320 antwoorde wat in elke geval ontvang is, is almal dit opvallend eens dat, sodra die woord saam met *tande* gebruik word, kry mens slegs *kners/-end/-ing*! In sulke gevalle is die *a*-vorm soseer uitsonderlik dat mens dit in twyfel wil trek waar dit wel verstrekkend word. Hier het ons seker sonder die geringste twyfel te doen met die behoudende invloed van die Bybel. Dan tref dit mens dat D. F. Malherbe in Die Meulenaar, bls. 87, die vorm *tande knars* gebruik.

Maak ons die woord egter los van *tande*, en sodoende los van die Bybelse agtergrond, kry ons meteens 'n ander toedrag. By die vraag: Die wile *knars/kners* oor die gruis, is 331 antwoorde ontvang, *knars* 165, *kners* 148, *knars/kners* 16, soos volg :

knars: A.VII.5.16; A.VIII.4; B.VI.7.13.16.17.20.25.31.41.46.48; B.VII.2.3.17.20.21.29.30.33; B.VIII.1.9.12.16.17; C.V.4.8.13.16.17.18.20.21.29.31.35.36; C.VI.6.9.14.16.21.24.27.29.31.32.34.36.43.51.55.56.60; C.VII.1.2.7.11.18.19.25.34.36.37.38.57.62.63.64.69; C.VIII.19.24; D.I.1.5.6.9; D.III.7.20; D.IV.2.13; D.V.1.6.9.11.12.20.22; D.VI.10.13.15.23.24.26; D.VII.2.9.10.13; E.I.4; E.II.11.16.17.20.28; E.III.2.3.8.13.15; E.IV.2.3.6.7; E.V.13.14; E.VI.3.26; F.I.1; F.II.3.4.7.10.12.17.20.21.22.24.25.32.33.37.39.42.45.53. F.III.2.13.23.25.34.36; F.IV.3.4.10.12.21.26.28.32.33; F.V.4.12.23; F.VI.11.14; G.II.3.9.13.18.22; G.III.6.9.11; G.IV.2; G.V.3.

kners: A.VII.4.10.12; A.VIII.8; B.V.3; B.VI.1.2.3.4.6.11.15.27.32.35.39.42.47.49; B.VII.5.6.7.18.19.25.27.28.32.38; B.VIII.7.10; C.IV.2; C.V.11.22; C.VI.1.3.18.28.38.40.41.42.47.49.57.59.64.65.67; C.VII.4.5.15.16.21.35.39.40.42.44.

45.46.47.53.54.56; C.VIII.3.11.13; D.I.11; D.II.6; D.III.6.12.13.15.24; D.V.10.13.19; D.VI.5.20.21.31.32; D.VII.1.3.5.12.16; E.I.1; E.II.4.5.15.27; E.III.5.7.9.12; E.IV.4.8; E.V.1; E.VI.4.18.20; E.VIII.2; F.I.2; F.II.6.11.15.18.35.38.47.49.51; F.III.1.3.6.10.11.14.18.29.30.31; F.IV.2.5.6.8.13.14.16.27; F.V.1.9.13.21.22.25; F.VI.2.8; G.II.5.12.17; G.III.1.2.4; G.IV.1; G.V.1.

knars/kners: C.VI.19.62; C.VII.43.49; D.III.4; D.IV.8; D.VI.6.12; D.VIII.4; E.I.3; E.II.22; E.VI.12.19; F.IV.17; G.III.10.13.

Dit beteken dat die helfte van die antwoorde 'n *a*-vorm verstrekk, en slegs 44% 'n *e*-vorm, met 6% menggevalle. Dit gee 'n verspreidingsbeeld, kaart nr. 9, wat 'n gelykmatige verdeling van albei vorms oor die hele gebied vertoon.

Die Verklarende Afrikaanse Woordeboek van Kritzinger, Labuschagne, e.a., 1e dr. 1936, verstrekk slegs die vorm *kners*, terwyl D. F. Malherbe reeds die *a*-vorm in die skryftaal aanwend, asook C. M. van der Heever: „Hy skuiwe sy stoel *knarsend* onder hom in” (Anderkant die Berge, bls. 353).

In hierdie geval het mens aanleiding om te vra: Is dit die *e*-vorm wat hom opdring of wat verdring word? Sonder die samehang van die hele woordgroep sou dit seker uiters moeilik wees om die vraag te beantwoord met behulp van die verspreidingsbeeld alleen. Maar in die samehang is die antwoord duidelik: die *e*-vorm word verdring. Wat is dan die faktore wat die *a*-vorm bevorder, veral waar ook selfs die Afrikaanse Bybel so duidelik ten gunste van *kners* is: „Daar sal geween wees en gekners van die tande” (Mat. 8:12; Luk. 13:28)? Miskien twee faktore: (a) Ons merk by baie gevalle 'n duidelike „neiging tot *a*”—om dit versigtig te stel—wat deftig aandoen, gevorm. Mens kan dit saam met Kloeke 'n kultuurprodukk noem, alhoewel dit moontlik by ons 'n ingevoerde produkk is, en ons merk dit ook by *aartappel*; ons sal dit ook nog by ander vorms waarneem; (b) Merk mens miskien 'n wending teen die *e*-vorm omdat dit, veral onder invloed van nuwere kultuurwoorde, as „Hollands” (d.i. Nederlands) aandoen? Indien wel, sou dit hoogstens gevalle soos *kners* en *pers* geld; mens kan hier miskien byhaal dat die wisseling *vars/vers* in Afrikaans volkome ten gunste van *vars* verloop het, maar daarnaas slegs die deftiger (later?) *verversing*. Hierdie twee faktore is slegs oënskynlik teenstrydig.

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.
KAART 9 · LYS 1/43 · VRAAG 12 ·

„die wiede KNARS oor die gruis.“
KNERS

○ KNARS.
— KNERS.

A. J. Goetsee. 18 · 8 · 50.

Skaal 1:3000.000 reëlkleur tot heilte

§ 45. *Marmot/meermot*. Kaart nr. 1¹.

Die woord is al in Middelnederlands bekend en wel in die vorms *marmot/mermot*, uit Frans *marmotte*, met die betekenis : gedrogtelike figuur, mombakkies, aap, aard- of kaboutermannetjie.

Die *MWB*. merk op dat die woord in die betekenis *mormeldier*, wat wel 'n ander woord sal wees as b.g. *marmot* (>Frans *marmotte*) in Mnl. nie op te spoor is nie. Dis ook onbekend aan Kiliaan. Wat die *WNT*. en die Winkler Prins Algemene Encyclopaedie 'n *marmot* noem, is 'n knaagdier met 'n stert, en wat die winterslaap ken. Die Afrikaanse diertjie (Eng. *guinea pig*) is wel 'n knaagdier, maar sonder stert en ken geen winterslaap nie.

Die wisselende taalvorms in Afrikaans is egter histories.

In 1944 het die Bureau aan sy medewerkers die vraag gerig om vas te stel wat die werklike naam van die *marmotjie* (Eng. *guinea pig*) in die omgangstaal van hulle omgewing is; 381 antwoorde met positiewe gegewens is ontvang, waarvan 271 *marmotjie* en 105 *meermotjie* opgelewer het. Opvallend is die groot aantal wisselvorms wat opgeduik het : *marmotjie*, *marmot*, *marmootjie*, *marmoot*, *marmoetjie*, *marmotjie*, *maarmotjie*, *maermotjie*, *marmokkie*, *marmok*, *marmokkie*, *marnotjie*, *mermotjie*, *bermotjie*, *burmotjie*, *permot* ; *malmotjie*, *malmokkie*, *malmok* ; *meermotjie*, *meermot*, *meermokkie*, *meermôkie*, *meermok* ; *meermotjie*, *meermot*, *meermokkie*, *meermôkie*, *meermok* ; *meerswyntjie*, *mierswyn*, *meervarkie*, *krimpvarkie*, *hasie*, *konyntjie*, *makmuis*, *bontmuis*, *witmuis*, *wynmuitjies*, *oos-Indiese rot*, „*guinea pig*” (in verskillende verafrikaanste vorms); volledigheidshalwe moet bygevoeg word dat nog 'n naam, *oos-indiese buggie*, later opgeduik het, maar ongelukkig kan ons dit nie meer lokaliseer nie. Al hierdie wisselvorme is ook vasgelê op die kaart; die kaart self is egter ingerig met die oog op die *a/e*-wisseling. Die vorms word ingedeel soos volg :

a-vorms : *marmotjie*—A.VII.4.10; B.VI.1.2.3.13.14.15.20.29.33.34.42.46; B.VII.4.5.6.7.19.30.32; B.VIII.2.10.11.20; C.IV.3; C.V.4.13.16.21.25.31.33.35; C.VI.1.6.7.19.20.21.25.28.31.32.34.54.56.60.62.66; C.VII.4.28.31.32.34.38.40.42.43.44.49.57.60.61; C.VIII.1.3.5.9.19; D.II.6; D.III.4.9.21.23.26; D.IV.8.9.13; D.V.10.16.19.21.22; D.VI.5.13.20.21.24.25.31.32; D.VII.4.12.13; D.VIII.4; E.I.2; E.II.

¹ Reeds opgeneem in Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal I, 1944, bls. 27.

4.13.21; E.III.2.10; E.IV.1; E.V.5.9.10.15.17.18; E.VI.1.2.6.9.12.13.15; F.I.3; F.II.2.9.10.12.20.23.24.25.30.35.53; F.III.6.15.23.26.28.29.34.41; F.IV.3.4.5.13.17.19.22.26.27.28; F.V.1; F.VI.2.4; G.II.9.22; G.III.2.4.13; G.V.3; *marmot*—C.VI.14.28; C.VII.38; *marmootjie*—C.VI.41; F.IV.17; *marmoot*—F.IV.14; *marmootjie*—F.IV.17; *matmotjie*—B.VII.16; C.VI.24.43; C.VII.67; E.IV.3; F.II.21.44; G.II.13.17; *maarmotjie*—A.VI.4; B.VII.22; E.V.7; F.IV.4.7; G.III.9; *maermotjie*—B.VI.1; C.VI.42; C.VII.57; D.IV.2; F.I.1; *marmokkie*—B.VI.16; C.VIII.1.14; D.III.16; E.II.18; E.VI.6; F.II.4.32.34; F.III.10.33; F.IV.5; *marmok*—E.IV.4; *marmokie*—C.VI.41; *mernotjie*—B.VI.10; *mermotjie*—B.VI.1; C.VII.29; D.III.15; E.III.3; F.II.51; F.IV.29; *bermotjie*—F.III.2.26.32; *burmotjie*—F.III.32; *permotjie*—C.VI.32; E.III.3; *permot*—F.III.31; *malmotjie*—B.VIII.2; C.III.2; E.II.26.27; E.III.7; F.II.44.53; F.III.22; F.V.12; G.II.16; G.III.2; *malmokkie*—C.IV.2; C.V.27; C.VII.43; D.III.4.11.21; D.IV.12; D.V.20; E.II.4.5.7.11.15.17.22.24; E.III.8.9.13; E.V.14; E.VI.19; F.II.6.9.10.12.15.21.22.31.32.33.36.39.40.42.46.47.49.50; F.III.18.30; F.IV.11; F.V.23; G.II.3.8.12; G.III.1.4; *malmok*—D.III.6.

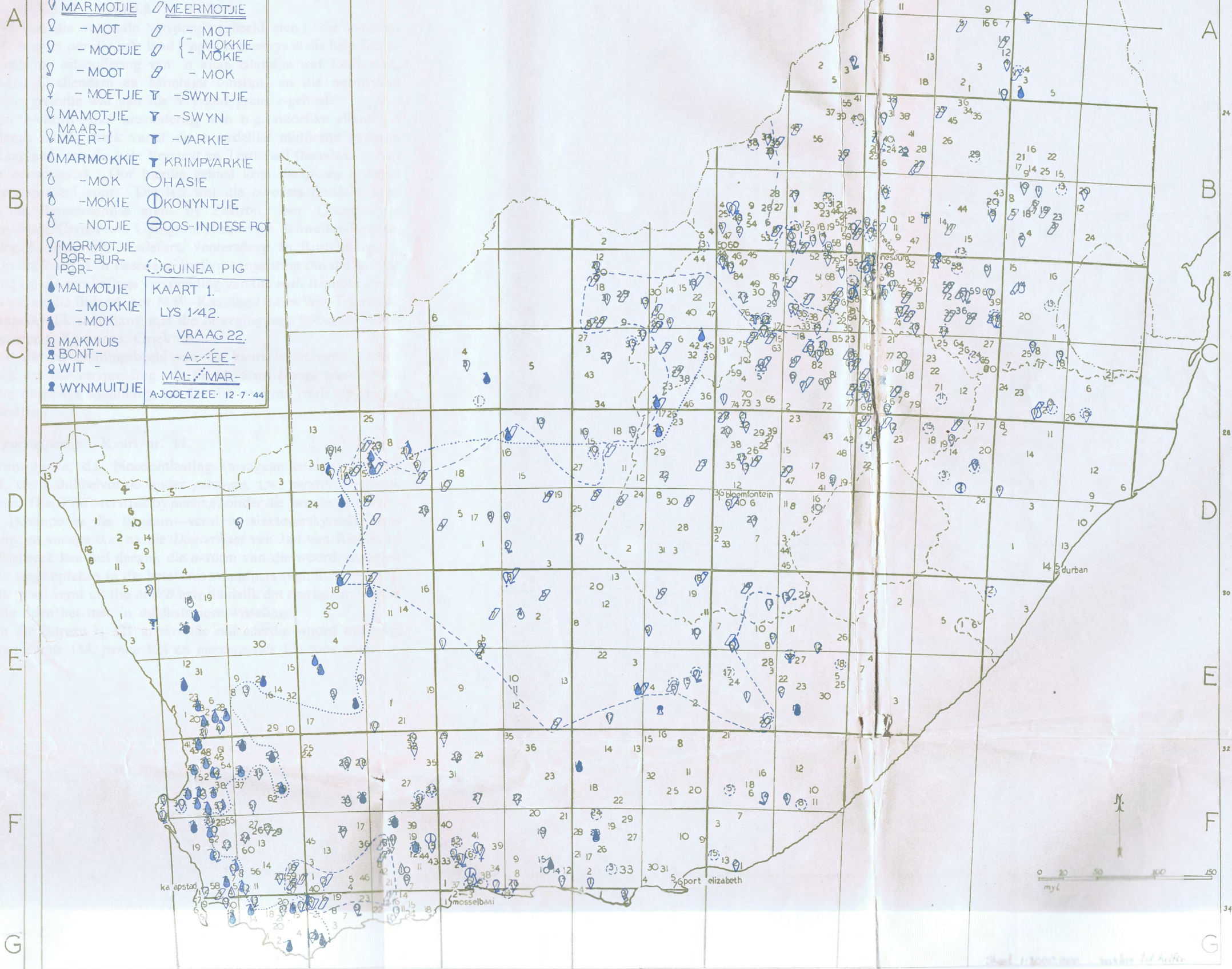
e-vorms : *meermotjie*—A.VII.5.14; B.VI.20.35.48.49.51; B.VII.3.17.27.33.39; B.VIII.3.5.6.19; C.V.2.5.8.11.16.19.24.26.28.29; C.VI.7.8.9.19.27.39.40.50.61.62.65; C.VII.15.19.32.35.38.43.53.57.62.69.70; D.III.1.2.20; D.IV.4.10.12; D.V.1.6.9.13; D.VI.5.14.28.30; D.VII.9.10.11.16; E.III.12.15; E.IV.3.5.6.7; E.V.5.16; E.VI.6.14.15.20; F.II.3.16; F.III.2.14.16; G.III.4.6; *meermot*—A.VIII.1; B.VI.8; C.VI.14.16; C.VII.56; C.VIII.1; D.III.6.7; D.IV.14; D.V.5; E.IV.8; E.V.14.18; F.II.17.18; G.III.17; *meermokkie*—C.VIII.14; *meermokie*—B.VI.36; B.VII.27; *meermok*—D.III.10; *meerswyntjie*—A.VIII.8; C.VI.26; C.VII.31; *meerswyn*—E.VI.4; *meervarkie*—B.VII.18.

Ander vorms : *krimpvarkie*—E.I.4; *hasie*—C.VII.43; *konyn-tjie*—D.VII.2; F.III.15; F.IV.5; *makmuis*—C.VII.63; G.III.10; *bontmuis*—C.VII.63; E.V.1; *witmuis*—B.VII.51; *wynmuitjies*—C.VI.14; *oos-indiese rot*—F.IV.3; *guinea pig*—A.VII.1; B.V.3; B.VI.15.32.38.40; B.VII.4.

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.

UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND

♂ MARMOTJIE	♂ MEERMOTJIE
♀ - MOT	♀ - MOT
♀ - MOOTJIE	♀ - MOKKIE
♀ - MOOT	♀ - MOKIE
♀ - MOETJIE	♀ - MOK
♀ - MOETJIE	♀ - SWYNTJIE
♀ MAMOTJIE	♀ - SWYN
♀ MAAR- ♀ MAER-}	♀ - VARKIE
♂ MARMOKKIE	♂ KRIMPVARKIE
♂ - MOK	♂ HASIE
♂ - MOKIE	♂ KONYNTJIE
♂ - NOTJIE	♂ OOS-INDIESE ROT
♀ MARMOTJIE ♀ BOR-BUR- ♀ POR-	♀ GUINEA PIG
♂ MALMOTJIE	KAART 1.
♂ - MOKKIE	LYS 1/42.
♂ - MOK	VRAAG 22.
♂ MAKMUIS	- A-EE-
♂ BONT-	MAL-MAR-
♂ WIT-	AJCOETZEE 12.7.44
♂ WYNMUITJIE	

13.16.20.29.40; B.VII.13; C.IV.1; C.V.35.36; C.VI.14.
25.28.36.42.53; C.VII.2.4.11.24.38.43.58; C.VIII.3.5.13;
D.V.10; D.VI.10; D.VII.3.4.5.15; E.V.5.7; E.VI.4.17.18.
20; E.VIII.2; F.II.30; F.III.18.23.31; F.IV.5.6.16.37;
F.V.3.24; F.VI.5.8.15; G.IV.4.

Dit laat die volgende verspreidingsbeeld sien : die *a*-vorms is goed versprei oor die hele land ; opvallenderwys is die hele Kaapland, met die uitsondering van 'n klein eilandjie wat Ladismith, Riversdal, Swellendam en Montagu omsluit, en die noordelike middelste gedeelte wat aan die Vrystaat grens *e*-gebied.

Die *e*-vorms—met uitsondering van b.g. suidelike eiland—is binnelands en dit strek vanaf die noordelike middelste gedeelte van Kaapland, oor die hele Vrystaat en Transvaal (behalwe 'n hap in die noordweste). Oor hierdie gebied kom die *a*- en *e*-vorms ongeveer eweveel voor. Die lyn wat die *e*-vorms omsluit, loop vanaf die Basoetolandse grens by Zastron, oor Queenstown, Murraysburg, Carnarvon, Upington, Kimberley, Schweizer-Reneke, Vryburg, Lichtenburg, Vrededorp, Ventersdorp en Rustenburg.

Op die kaart is 'n tweede stippellyn aangebring om die aandag te vestig op die sonderlinge verspreiding van die *mal*- (teenoor *mar*-) vorms vanuit die Boland, oor N.W.-Kaapland tot in Wes-Transvaal, wat waarskynlik saamhang met die beweging van bepaalde bevolkingsgroepe : Korannas, Griekwas.

Uit die verspreidingsbeeld van die kaart is dit egter vir my duidelik dat die verspreiding van die *a*-vorms hoogs waarskynlik met die onderwys saamhang, en dat die *e*-vorms reeds op sterwe na dood is.

§ 46. *parsie*/*persie*. Kaart nr. 11.

Van *parsie*, d.i. bloedontlasting (maagaandoening) het die *MWB.* reeds dubbelvorme onder *persinge*, t.w. *perssing* en ook *parsing*. Die *WNT.* verstrekk by *persing*, onder die tweede betekenisgroep (krampe in die liggaam—veral as siekteverskynsel), slegs *e*-vorme, en verwys o.a. na die *Dagverhaal* van Jan van Riebeeck ; Van Riebeeck ken wel deeglik die *a*-vorm van die woord, maar ek kon dit slegs opteken in die betekenis van afpers (vgl. hoërop, §17). Dis elk geval veral uit die *MWB* baie duidelik dat ons ook in hierdie geval te doen het met 'n ou historiese wisseling.

In die Bureau is 321 antwoorde oor hierdie woord ontvang, waarvan *parsie* 184, *persie* 124 en *parsie*/*persie* 13, soos volg :

parsie: A.VI.2.3; A.VII.3.5.16; A.VIII.2.8; B.V.1.3; B.VI.3.8.13.14.15.16.17.27.31.33.34.35.36.39.41.42.46.48.49; B.VII.2.6.7.13.17.18.19.20.21.22.25.26.27.29.32.40; B.VIII.2.3.6.7.10.12.17.21; C.V.4.6.21.29.31.33.35; C.VI.8.9.16.19.21.22.24.25.31.32.36.39.42.43.44.47.49.56.57.61.63.64.65.66.67; C.VII.1.2.4.5.11.18.19.21.25.29.35.36.38.39.44.49.54.56.57.58.61.64.67.69.70.72; C.VIII.3.14.15; D.III.9.10.18; D.IV.2.4.8.12.13.17; D.V.19.20.22; D.VI.13.17.20.23.26.33; D.VII.1.3.5.9.12.17; D.VIII.14; E.III.2; E.IV.6.8; E.V.5.10.14.16.18; E.VI.1.4.12.15; F.I.1; F.II.4.33.41.53; F.III.1.6.16.18.19.31.35; F.IV.5.6.7.16.22.34; F.V.2.3.4.12.13.21.22.25; F.VI.2.5.21; G.III.17; G.V.1.

persie: A.VII.2; B.VI.4.22.28.32; C.V.19.20.25; C.VI.7.55.60; C.VII.7.15.17.45.47.62; C.VIII.11.19; D.I.5.6; D.II.4.6; D.III.2.4.6.15.16.20.23; D.IV.1.5.14; D.V.1.6.10.13; D.VI.10.21.31; D.VII.15; G.I.4.5; E.II.4.11.13.14.15.17.21.22.26.28; E.III.1.8.9.14.15; E.IV.1.7; E.V.8; E.VI.18.20.25; E.VIII.2; F.II.3.5.6.7.9.12.18.22.24.25.27.35.36.42.44.45.46.47.49.50.51; F.III.2.3.10.11.13.21.33.36; F.IV.1.2.3.4.8.13.14.17.26.28; F.V.1.9.23; F.VI.11.14; G.II.3.5.9.10.16.17.18.22; G.III.1.10.13.19; G.IV.1; G.V.3.

parsie/persie: B.VI.25; C.VI.1.33; C.VII.43; D.V.24; D.VI.5.12; F.II.10.17; F.V.6.12; F.VI.8; G.IV.2.

wat 'n verspreidingsbeeld laat sien soos op kaart nr. 11, met die oorgrote meerderheid gevalle van *persie* ten weste van 'n lyn Mosselbaai - Beaufort - Wes - Victoria - Wes - Philippolis - Brandfort - Jacobsdal - Prieska - Kenhardt - Barkly - Wes - Vryburg, en die *parsie*-vorms ongeveer uitsluitend ten ooste van daardie lyn.

Uit die beeld van hierdie kaart is dit duidelik dat *parsie* beskou moet word as die oudste algemene vorm, moontlik omdat dit van vroeg af al 'n *a*-vorm was as 'n min of meer deftige vorm in die mond van sjirurge (d.w.s. artse) en sieketroosters. Dan moet dit aansluit by *pars*, *parstyd*, *parskuip* en *wynpars*—waaroor die Bureau tans nog geen gegewens het nie. As dit juis gesien is, beteken dit dat *persie* 'n later vorm is, met algemener verspreiding vanuit die Boland. Opvallend ken die Verklarende Afrikaanse Woordeboek van Kritzinger e.a., aldaar, net *pars* en *parstyd* teenoor uitsluitend *persie*—m.a.w. alhoewel *parsie* in die volksmond by meer gemeenskappe en oor 'n groter oppervlakte van ons land in gebruik is, is die keuse van die kultuurvorm, *persie*, reeds vasgelê.

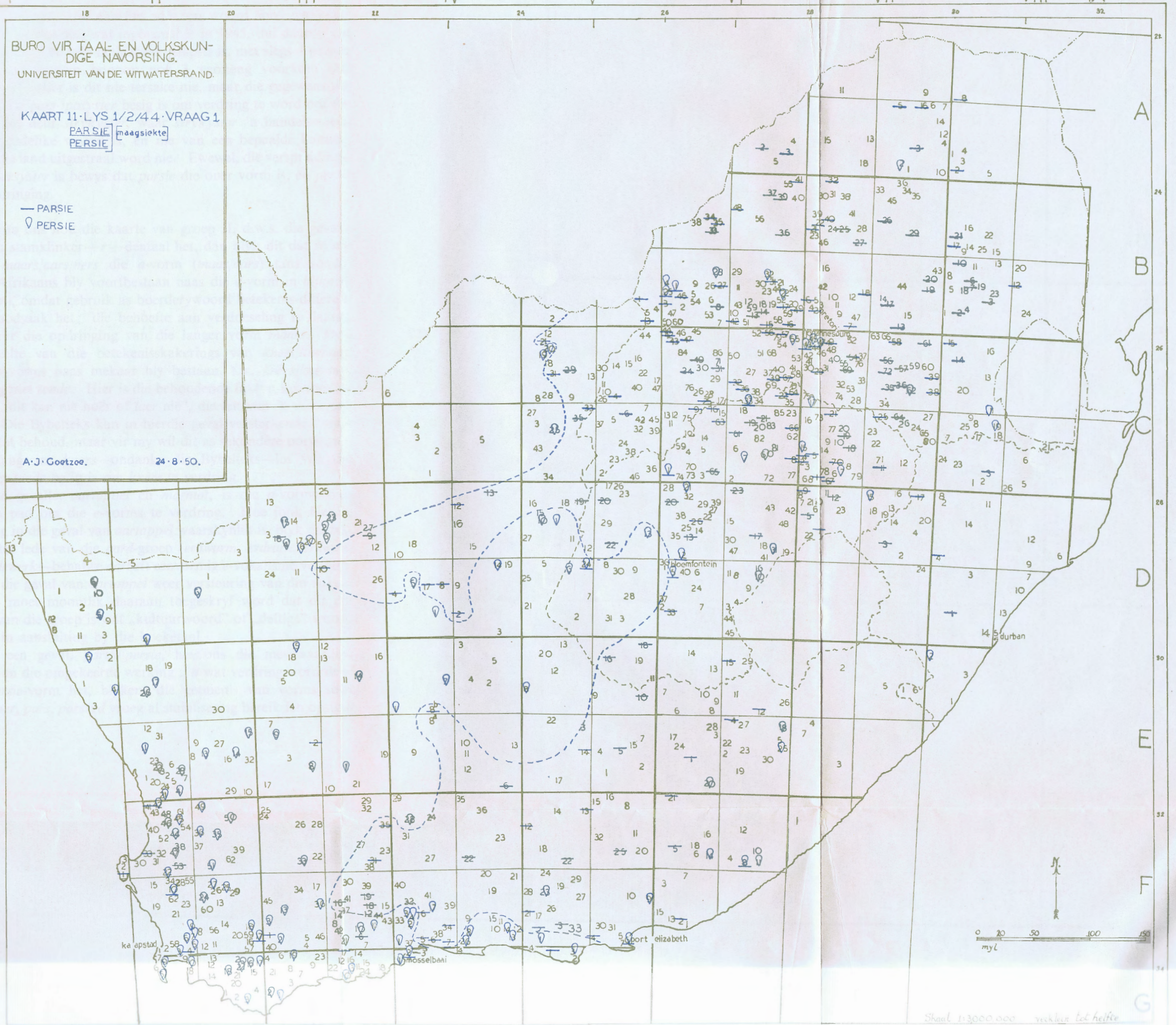
BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 11-LYS 1/2/44-VRAAG 1

PARSIE maagsiekte
PERSIE

— PAR SIE
▽ PERSIE

A·J·Goetze. 24·8·50.

Skaal 1:300 000 reëls tot helte

Hierby sou ook kon aansluit so'n ou woord soos *parsyster*. Gegewens in die Bureau, wat ingesamel is in 1945, dui daarop dat *pars-/pasyster* oor die hele taalgebied versprei is, met slegs 4 gevalle van *persyster*, waarvan boonop nog 3 vermeng voorkom met *stryk- en pars-*. Hier is dit nie tersake nie, maar die gegewens dui ook daarop dat *pars-/pasyster* besig is om verdring te word oor die hele taalgebied deur *strykyster*, waar *strykyster* 'n handelswoord en 'n huishoudelike woord is, en nie van een bepaalde kultuur-sentrum in die land uitgestraal word nie. Ewewel, die verspreidings-beeld van *parsyster* is bewys dat *parsie* die ouer vorm is, en *persie* 'n latere indringing.

§ 47. Oorskou ons nou die kaart van groep II, d.w.s. die gevalle waar ons 'n stamklinker $\vdash r \vdash$ dentaal het, dan blyk dit dat in die geval van *maars/aars/ners* die *a*-vorm (*maas/aars*) tans sonder botsing in Afrikaans bly voortbestaan naas die *e*-vorm in *blikners* (en *nersderm*), omdat gebruik as boerderywoord betekenis-differensiering genoodsaak het; die behoefte aan verdoeseling is daarna bevredig deur die opdringing van die langer vorm *maars*. Ook by 'n gedeelte van die betekenisskakerings van *knars/knarsing* kon die *a/e*-vorms naas mekaar bly bestaan, t.w. *knars/knarsing* in samehang met *tande*. Hier is die behoudende faktor, net soos by *leegte* en : „dit kan nie hoër of laer nie”, die feit van 'n vaste uitdrukking. Die Bybelteks kan in hierdie geval versterkende faktor gewees het tot behoud, maar vir my wil dit as sekondêre oorweging aandoen, aangesien *knars*—ondanks die Bybelteks—los van die verband met *tande* besig is om *knars* te verdring.

In twee gevalle, *aartappel* en *marmot*, is die *a*-vorms baie duidelik op pad om die *e*-vorms te verdring. Hoe jonk hierdie verwikkeling in die geval van *aartappel* waarskynlik is, blyk daaruit dat die ander lede van die *aard*-groep (*erdwurm*, *erdvark*, *erdwolf*, *erdepot*, *erdewerk*—behalwe *aarbei*) eenvormig *e*-vokalisme vertoon. Dat juis in die geval van *aartappel* weer versteuring van die vokaal gekom het, moet moontlik daaraan toegeskryf word dat dit die enigste lid van die groep is wat „kultuurwoord” of „deftige” woord kon word, in aansluiting by die boeketaal.

En in een geval, *parsie/persie*, het ons die merkwaardige voorbeeld van die omgekeerde werking : *a* wat verdring word deur *e*. Die *parsie*-vorm het, blykens die getuienis van vorms soos *pars-/pasyster*, *pars*, *parstyd* vroeg al stabilisering bereik ten opsigte

van die stamklinker; onder latere kultuurinvloede het die *a* in *parsie* weer aan die wankel geraak en is tans besig om sterk te bots teen die *e*-vorm. Alle „nuwe” woorde in hierdie verband het reeds die *e*-vorm: *drukpers*, *perspomp* *afpersing*, *saampers*, ens. (*afpersing* is meer te beskou as kultuurwoord dan as „nuwe” woord).

III. Ander gevalle.

§ 48. *helfte*/*halfte*. Kaart nr. 15.

Van hierdie wisseling vermeld die *MWB.* by *halfte* (*half*) dat dit 'n minder gewone snw. is wat tot heden toe dialekties aangewend word vir *helfte*. Die wisseling is ook bekend in Afrikaans en ook Kiliaan versterk albei vorms. Die *WNT.* vermeld dat *half*-*halfte* slegs nog in enkele tongvalle gebruik word.

Die vorm *halfte* staan natuurlik in verband met die bnw. *half*. Ook *helfte* is gevorm van *half*, maar presies hoe dit plaasgevind het, is nie duidelik nie (vgl. Etym. *WB.*, *MWB.*, en *WNT.*).

Hoofsaak vir ons is dat die dubbelvorms ou erfgoed is uit die stamland, waar dit plek-plek nog so gebruik word.

Die gegewens van die Bureau is in 1944 versamel, en dit word soos volg ingedeel :

halfte · A.VII.3; A.VIII.2; B.VI.28; B.VII.13.19; B.VIII.13; C.VI.61; C.VIII.15.36.56; C.VIII.19; D.III.13; D.IV.2; D.VII.12; F.II.3.5.31.41; F.III.16.21; F.IV.1.6.28; F.VI.4; G.II.5.9.17; G.III.1.

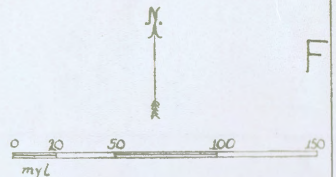
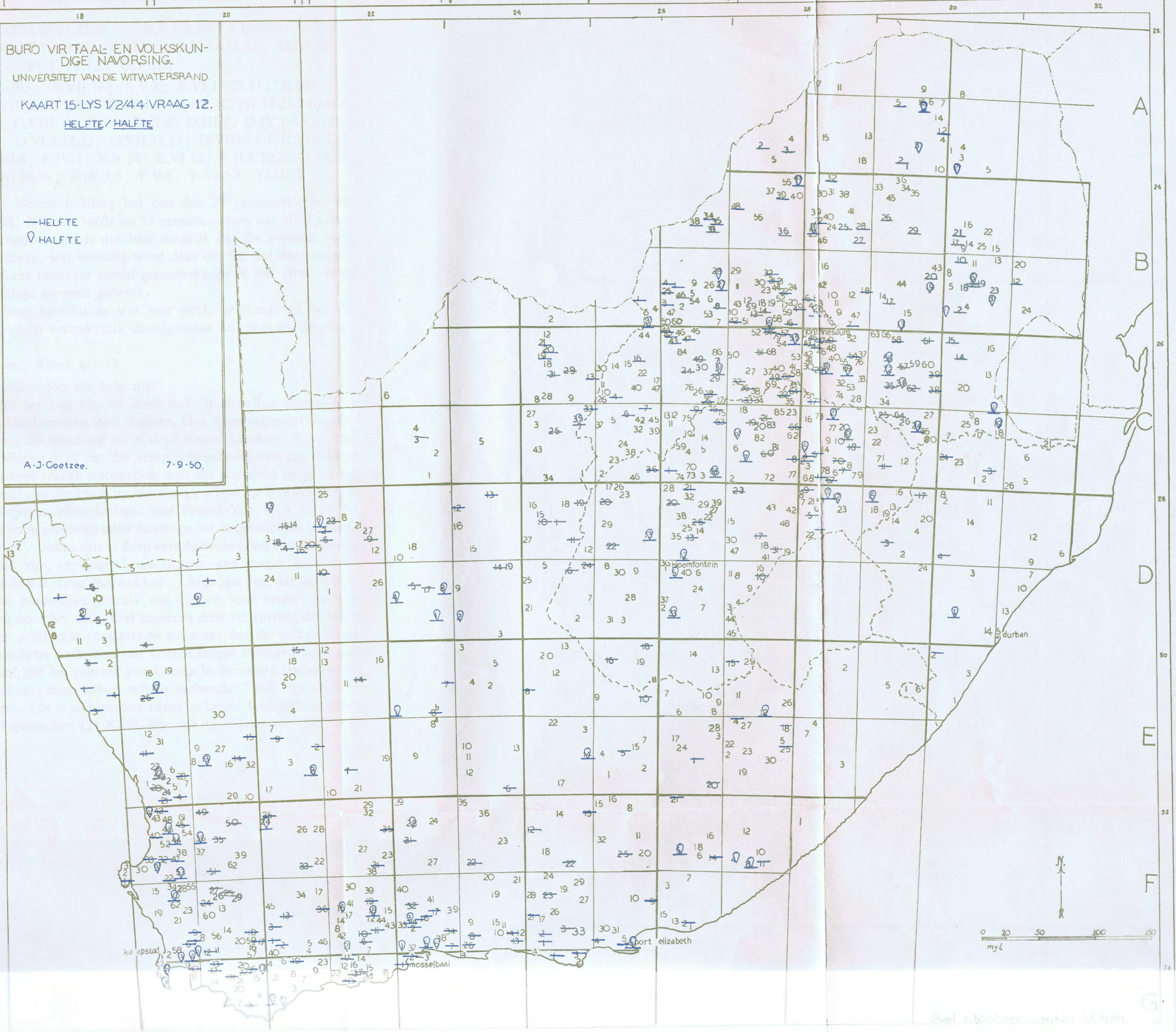
helfte: A.VI.2.3; A.VII.2.5.12; B.V.1.3; B.VI.1.3.4.8.13.14.16.22.25.31.32.33.34.35.36.38.39.42.46.48.49; B.VII.6.7.17.18.20.22.25.26.27.28.29.32; B.VIII.2.7.10.12.17.21; C.IV.3; C.V.4.6.7.13.16.19.20.21.25.29.31.33.36; C.VI.1.8.9.16.19.21.22.24.25.28.32.33.36.39.42.43.44.47.49.51.56.57.60.63.64.66.67; C.VII.1.2.4.5.7.11.17.18.25.29.35.38.39.43.44.45.47.49.54.57.58.61.62.64.67.70; C.VIII.3.14.15.24; D.I.1.5.6; D.II.1.4; D.III.2.4.6.9.10.15.16.18.20.23; D.IV.5.12.13.14.17; D.V.1.6.10.11.19.20.22.24; D.VI.10.13.17.20.21.23.26.31; D.VII.1.3.5.9.17; D.VIII.4; E.I.1.3.4.5; E.II.4.11.14.15.20.21.26.28; E.III.1.2.9.14.15; E.IV.6.7.8; E.V.5.8.10.16.18; E.VI.1.4.15.18.20.25; E.VIII.2; F.I.1; F.II.6.7.9.12.17.18.22.24.25.27.32.33.35.40.42.45.47.49.50.51; F.III.1.2.3.6.10.11.13.19.25.31.33.35.36; F.IV.2.4.7.8.13.14.

BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 15- LYS 1/244- VRAAG 12.
HELFTE / HALFTE

— HELFTE
∇ HALFTE

A. J. Coetzee. 7-9-50.

Skaal 1:3000000. N. van der Merwe.

16.17.22.26.31.32.34; F.V.1.2.3.4.7.9.12.13.21.22.23.25;
F.VI.2.5.11.14.21; G.II.3.10.12.13.16.18.22; G.III.10.11.
13.17.19; G.IV.1.2; G.V.1.3.

halfte/helfte: A.VII.16; B.V.3; B.VI.15.27.41; B.VII.2.21;
B.VIII.6; C.V.35; C.VI.7.31.55.65; C.VII.19.21.24.31.69.
72; C.VIII.11; D.I.2; D.II.6; D.III.7; D.IV.1.4.8; D.V.
13; D.VI.5.12.33; D.VII.11.15; D.VIII.1; E.II.13.17.22;
E.III.8; E.IV.1; E.V.14; E.VI.12; F.II.4.10.36.44.46.53;
F.III.18.24; F.IV.3.5; F.V.6; F.VI.5.8; G.III.2.

Volgens hierdie indeling het ons dus 29 gemeenskappe wat *halfte* gebruik, 269 met *helfte* en 53 gemeenskappe wat albei vorms ken—*halfte/helfte*. Dit is dus baie duidelik dat die *a*-vorms besig is om te verdwyn, wat bevestig word deur die feit dat daar na verhouding bykans tweekeer soveel gemeenskappe is wat albei vorms ken as wat slegs *a*-vorms gebruik.

Die belangrikste faktor wat hier werk, gelykmaking oor die hele taalg gebied, is waarskynlik die algemene kultuur- en skryftaal.

§ 49. *kan/ken*. Kaart nr. 13.

„Ek *kan/ken* jou nie help nie.”

Histories het ons hier te doen met 'n wisseling waarby *o/u* betrokke is (Mnl. *connen*, Ndl. *kunnen*, Got. *kunnan*), maar in Afrikaans verloop die wisseling as 'n stryd tussen *kan/ken*. Saam met hierdie oorweging geld dat die verspreidingsbeeld van die huidige toestand in breë trekke ooreenstem met die wisseling in groepe I en II, vandaar dat die kaart by hierdie *a/e*-wisseling ingesluit word. Die Etymologiese Woordenboek van Franck-Van Wijk vermeld : „De oudste en in sommige talen de eenige bet. is ‚geestelijke kunnen, kennen, weten’. Secundair is de in verschillende talen voorkomende bet. ‚in staat zijn, vermogen’, die oorspr. aan *mogen* toekwam” (ald.). Die *MWB*. voeg daaraan toe : „Men ziet dus, dat het tegenwoordig zoo hinderlijke gebruik van *kunnen* voor *kennen* (*ik kan* voor *ik ken*) door het volk, niet zozeer is eene verwarring der beide op elkander gelijkende verwante w.w., maar dat de volkstaal het w.w. *kunnen* in de oude bet. van *kennen* langer bewaard heeft dan de spreektaal, die het gebruik van *kunnen* in dezen zin slechts duld, wanneer het met eene onbep. wijs is verbonden” (ald. by *connen*).

Ken i.p.v. *kan* is die gewone vorm in Louis Trighardt se Dagboek : niet geven ken (24.X.36), hoe dat hij blijven ken (27.V.37),

doen wat hy ken (27.V.37)—maar daarteenoor : dat hy niet ontken kon (30.V.37).

Die Bureau het inligting ingewin oor twee betekenisvorms : Ek *kan/ken* hom goed, en : Ek *kan/kan* jou nie help nie.

Van die antwoorde op die sin : Ek *kan/ken* hom goed, lewer 306 *ken* op, 14 *kan* en 20 *kan/ken*, m.a.w. in hierdie betekenis is ons hele spraakgebied sowat eenvorming wat betref die gebruik van *ken* (kennis dra van). In die tweede geval : Ek *kan/ken* jou nie help nie, vertoon 273 antwoorde *kan*, 27 *ken*, en 36 *kan/ken*, soos volg :

kan: A.VI.3; A.VII.4.10.12; A.VIII.1; B.V.4; B.VI.1.2.6.8.11.12.22.25.31.32.33.34.36.38.48.49; B.VII.2.6.7.10.13.21.26.27.28.29; B.VIII.3.5.10.18.21; C.IV.1.4; C.V.6.7.9.13.17.20.21.22.24.25.29.31.33.35.36; C.VI.1.3.8.9.10.11.14.16.21.23.24.29.31.32.36.43.44.49.50.51.53.54.56.57; C.VII.1.5.10.11.15.17.18.19.20.25.27.29.30.31.32.33.34.35.38.39.43.44.45.46.47.48.49.54.56.58.61.62.65.67.70.71; C.VIII.3.6.14.19; D.I.2.5; D.II.1.6; D.III.4.6.7.9.10.13.15.16.20.23.24; D.IV.1.5.9.12.13.16; D.V.2.3.13.17.19.20.21.22.24.25; D.VI.1.2.5.7.8.21.26.31.32; D.VII.1.3.5.9.10.12.15.17; D.VIII.2; E.I.1.3.4.5; E.II.6.11.14.17.20.22.26.28; E.III.1.2.9.14; E.IV.1.3.7.8; E.V.5.10.12.14.18; E.VI.1.6.12.15.18; E.VIII.2; F.I.2.3; F.II.1.5.6.9.10.12.17.18.21.22.24.31.32.33.35.36.40.42.44.45.46.47.53.54; F.III.1.2.3.6.10.11.16.18.21.24.26.29.31.33.34.36.41; F.IV.1.2.6.20.22.26.31.33.34; F.V.1.4.14.17.21; F.VI.11.21; G.II.2.3.4.9.10.12.16.17.18; G.III.1.2.8.10.11.13; G.IV.2.

ken: A.VI.2; A.VII.16; B.VI.3.46; C.V.5; C.VI.6.22.60.66; C.VII.63,73; C.VIII.11.24; E.VI.1.22; F.III.19; F.IV.5.8.16; F.V.9.23.25; F.VI.2.5.14; G.III.7.19; G.V.1.

kan/ken: B.V.1.2; B.VI.9.17.18; B.VII.17.22.23.40; C.V.37; C.VI.28.33; C.VII.4.57.64; C.VIII.15; D.VI.12.24.43; D.VII.11.18; D.VIII.1; E.VI.19.20; F.II.50; F.IV.3.4.12; F.V.2.6.12; G.III.15.17; G.IV.1.4; G.V.3.

Dit gee 'n verspreidingsbeeld, kaart nr. 13, waarvolgens *kan* eweredig oor die hele taalgebied voorkom en uitsluitend in die Boland, die Kaapse binneland, die grootste gedeelte van die Vrystaat, suid, wes en noord van Bloemfontein en Wes- en Suid-Transvaal. Die *ken*-vorms (alleenstaande sowel as gemeng) word almal ingesluit ten ooste van 'n lyn vanaf Bredasdorp, oor Swellendam,

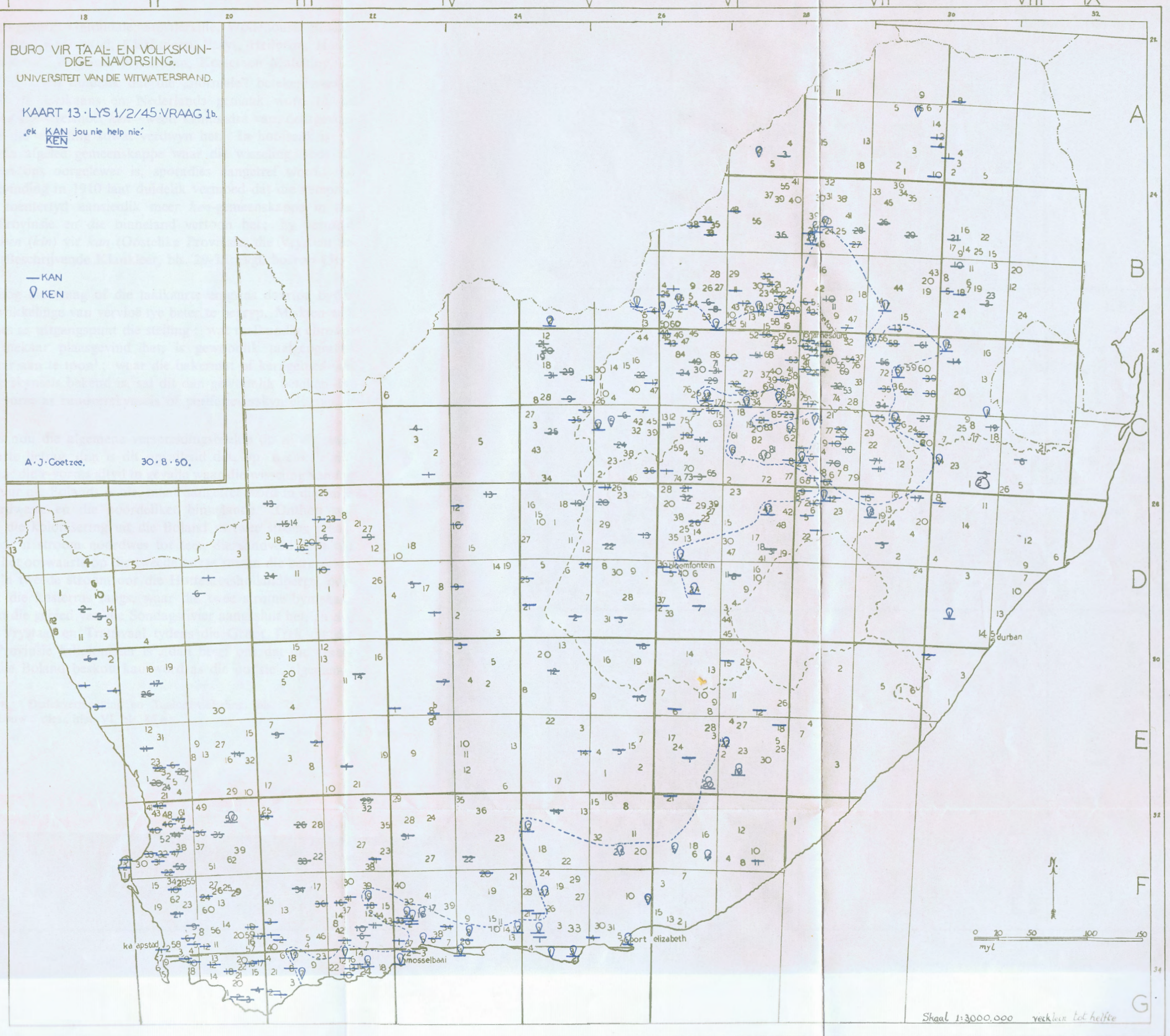
BURO VIR TAAL EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

KAART 13 · LYS 1/2/45 · VRAAG 1b.

„ek KAN
KEN jou nie help nie.“

— KAN
⊕ KEN

A. J. Goetzee. 30 · B · 50.

Skaal 1:3000.000 reëkies tot heëte

George, Laingsburg, Uniondale, Steytlerville, Wodehouse, Bloemfontein, Lindley, Kroonstad, Klerksdorp, Parys, Heilbron, Harri-smith, Standerton, Witbank, Nylstroom, Koster en Mafeking.

Ook hier is dit duidelik dat die „normale” betekenisverskil wat vandag in Afrikaans en Nederlands gemaak word tussen *kan/ken*, t.w. *kan*=vermoë, *ken*=weet, kennis dra van, deurgevoer word sodat die wisseling sowat verdwyn het. In hoofsaak is dit slegs nog die afgeleë gemeenskappe waar die wisseling, soos dit histories aan ons oorgelewer is, sporadies aangetref word. Le Roux se bevinding in 1910 laat duidelik vermoed dat die verspreidingsbeeld toentertyd aansienlik meer *ken*-gemeenskappe in die Oostelike Provinsie en die binneland vertoon het; hy vermeld naamlik : *ken* (*kin*) vir *kan* (Oostelike Provinsie, die Vrystaat en Transvaal) (Beschrijvende Klankleer, bls. 20-35; vgl. hoërop §5).

§ 50. Res nog die vraag of die taalkaarte enigins daartoe bydra om die verwickelinge van vervloë tye beter te begryp. Miskien wel.

Ons kies as uitgangspunt die stelling : wat taalkundig chronologies ná mekaar plaasgevind het, is gewoonlik taalgeografies langs mekaar aan te toon¹; waar die bakermat of kerngebied van bepaalde verskynsels bekend is, sal dit dan gewoonlik beteken dat die oudste vorm as randverskynsels of periferieverskynsels aan te toon is.

As ons nou die algemene verspreidingsbeelde op al die aangebode kaarte betrag, dan is dit opvallend dat, op 'n enkele uitsondering na, die *e*-vorms altyd in gevalle waar die wisseling vandag nog voortduur nie Bolands is nie, maar aangetref word in die suid-ooste, noordweste en die noordeliker binnelands. Onthou ons daarby dat die kolonisering uit die Boland in twee strome plaasgevind het : 'n stroom noordwes tot teen die sandveld, wat toe omgeswaai het ooswaarts op die tweede terras tussen die bergreekse langs; en 'n tweede stroom oor die Hottentotshollandberge, ooswaarts met die kusterras langs, waar die twee strome bymekaar teen 1780 in die gebied van die Sondagsrivier aangesluit het, en dat Natal, die Vrystaat en Transvaal tydens die Groot Trek uit die Oostelike Provinsie gekoloniseer is², dan besef ons dat die vorms buitekant die Boland beskou kan word as die oudste „algemene”

¹ S. A. Louw : Dialekvermenging en Taalontwikkeling, bls. 71.

² Vgl. S. A. Louw : dies., hfst. VI, bls. 86 e.v.

vorms en dat die *a*-vorms in die betrokke gevalle later veralgemeen geraak het in die Boland en tans langs die weg van die skryf- en skooltaal besig is om veralgemeen te raak oor die hele spraakgebied.

Dan word dit ook duidelik dat in die geval van *parsie* (maagaandoening) ons baie vroeg al 'n algemene *a*-toestand geken het (vgl. ook *wynpars*, *parskuip*, *parstyd*), en dat *persie*—die huidige algemene Bolandse vorm, van later datum moet wees. So 'n geval noop 'n mens om rekening te hou met allerlei ontwikkelingslyne, wat die ontwarring van die drade beslis nie makliker maak nie. Dis egter duidelik dat mens by die beskouing oor die verwickelinge eintlik 'n toestand van rus buite rekening moet laat. Dis tog bes moontlik dat groepe van die woorde wat by hierdie wisselinge betrokke was en is, telkemale weer in beroering gebring kan word, ook al het daar op die een of ander tydstip betreklike vormvastheid ingetree.

HOOFSTUK IV

FAKTORE WAT DIE ONTWIKKELING VAN VORMVASTHEID BEÏNVLOED

§ 51. A. Weijnen¹ laat 'n beskouing oor „intern-taalkundige ondersoekingsmetodes” vooraf gaan deur hierdie opmerking: „Expansies toch, in deze zin, dat taalkundige vormen niet zelden ontleend worden, omdat ze eigen zijn aan een cultureel, economisch of staatkundig dominerende gemeenschap, bestaan er ontegenzeggelijk.” Maar, aldus sy betoog, ons moet ons nie blind staar teen ekspansieverskynsels in die taalgeografie en ander, intern-taalkundige faktore verontagsaam nie. Onder sodanige faktore sluit hy in fonetiese of klankhistoriese oorwegings, dreigende homonimie, die veralgemening of verskyning van 'n bepaalde woord omdat 'n ander woord verdwyn. Heeltemal tereg lê hy nadruk op die betekenis wat daardie faktore kan hê om die voortbestaan of verdwyning van bepaalde woordvorme te beïnvloed.

Só dat mens Weijnen se opmerkings met bewysvoering en al wil onderskryf, moet mens tog veral vir Afrikaans, en dan meer besonderlik die *a/e*-wisseling wat in hierdie monografie ter sprake is, die rol van die *ekspansiologiese* benadruk, d.w.s. uitstraling uit 'n kernpunt of kultuurhaard, vanwaar dit die hele taallandskap oorstroom. Dis 'n begrip wat vir die eerste keer taalgeografies by ons toegepas word deur S. A. Louw, veral in sy later studie *Dialekvermenging en Taalontwikkeling*, hfst. V-VI. Vir die klank- en grammatiese struktuur van Afrikaans, veral t.o.v. die merkwaardige eenvormigheid, is die *ekspansiologiese* van besondere belang juis omdat die verspreiding van die betrokke taalbestanddele, anders as in die ouer gevestigde stamlande, gepaard gaan met die werklike verskuiwing van die bevolking. P. J. van der Merwe het in sy *Trek*² oortuigend aangetoon hoe dat die bevolking in opeenvolgende golwe uit die Boland telkens na die grensstreke verskuif agter goedkoper grond en geskikter weiding aan—'n beweging wat tot vandag toe nog nie tot rus gekom het nie, getuige die jongste opsienbare verhuising van Afrikaners na Rhodesië en nog verder noord.

¹ *Taalgeografie en Interne Taalkunde (Bijdragen en Mededelingen der Dialecten-Commissie van het Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XII, Amsterdam 1951).*

² Ook aangehaal deur S. A. Louw, ald.

Kyk ons-na die taalkaarte, bv. die *ertappel*- en *marmot*-kaart, dan sien ons o.a. 'n toenemende ooreenstemming tussen die Bolandse vokalisme in hierdie opsig en die wat bestaan in die Witwatersrandse nywerheidsgebied (met inbegrip van Klerksdorp, Potchefstroom, Krugersdorp, Pretoria, Witbank, Springs en Vereeniging). Hier speel seer sekerlik nie net die skooltaal 'n rol nie, maar ook die aanwesigheid van groot aantalle „Bolanders”, asook die feit dat die „Bolandse” onderwyser en die Transvalers wat voorheen in die Boland afgerig is, eertyds die belangrikste leerkrigte in die noorde was sowel wat betref getalle as aansien. Die Boland weer was by uitnemendheid die plek waar die behoudende Nederlandse invloed die langste kon bly deurwerk. Vandaar dat die verspreiding van „Bolanders” oor die taalgebied, ekspansie van die meer Nederlandse woordbeeld meebring, selfs tot in Natal.

Meer t.o.v. die woorde wat in hierdie monografie ter sprake gekom het, het Kloeke opgemerk dat alles Hollandse leestaal is wat die Afrikaanse klok slaat¹. Wat betref die invloed van die Hollandse leestaal en van die Statebybel, glo ek dat Scholtz tereg opmerk: „Die ooreenkoms tussen Afrikaans en wat nog tot diep in die 18e eeu as beskaafde Hollands gegeld het, is inderdaad treffend. Ek meen dan ook dat die differensiasie tussen *aar*- en *er*-woorde en -vorme in Afrikaans berus op 'n differensiering in die algemeen Hollandse spreektaal van die 17de-18de eeu en kan die „bijbelse inslag” by die Afrikaanse *aar*-woorde wat vir prof. Kloeke onmiskenbaar is (bls. 103), nie aanvaar nie . . . Die verskille tussen Afrikaans en die hedendaagse Algemeen Beskaafde Nederlands kan daaruit verklaar word dat die Afrikaanse vorme in die 18de eeu vas geraak het en die uiteindelijke resultate van die Algemeen Nederlandse „opbou”-tendensies (die volledige verdringing van *êe*-vorme) nie vertoon nie”¹. Bybel-invloed en Hollandse leestaal vorm dus eintlik ondergeskikte aspekte van die invloed van die gangbare Nederlandse kultuurtaal van die tyd.

§ 52. Meer intern-taalkundig is die oorwegings wat saamhang met die verspreidingsbeeld van *-ners/aars/maars*. Die verspreidingsbeeld hier is dat *blikners* oor die hele taalgebied versprei is; 'n bykomstige oorweging is dat die simpleks *ners*, volgens ons kaart

¹ Herkomst, bls. 117.

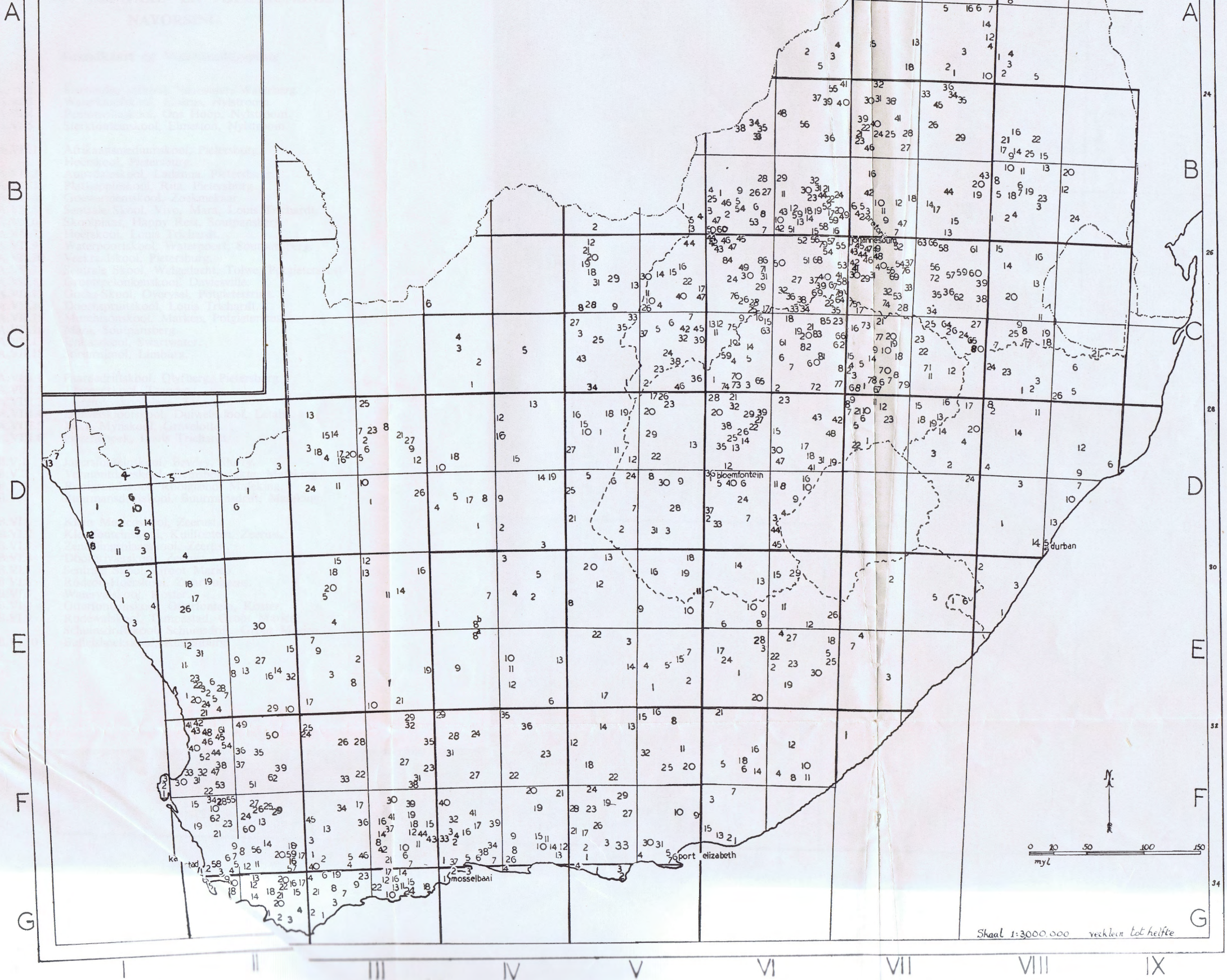
² Oor die herkoms van Afrikaans, herdruk, bls. 14-15.

dan, geen bestanddeel meer is van die huidige spreektaal nie. Dit dui op 'n ou teenstelling *aars/(n)ers*, wat vroeg uitgeloop het op betekenisdifferensiering, sodat *(n)ers* 'n boerderywoord geword het wat sonder oorwegings van verfyning kon voortleef in samestellings soos *nersderm* en *blikners*. Pas daarna het die behoefte aan verfyning aanleiding gegee tot die veralgemening van *maars*, en hierdie behoefte is, blykens die kaart, die eerste en sterkste in die suide, in Kaapland, gevoel. Opvallend is die *aars*-vorm binnelands, en die *maars*-vorm Kaaps-Bolands. Ons wend hier weer die begrip aan : histories ná mekaar, geografies náás mekaar.

§ 53. 'n Volgende faktor het ons teengekom in die geval van *leegte* en van *laagwater* : die graad nl. waarin 'n woord werklike bestanddeel is van die omgangstaal. As ons voorstelling juis is dat die *e*-vorms op die voorste taalgolf aangetref is, dan moet ons die *e*-vorm vasgelê vind in die oudste plek- en plaasname waarvan *-leegte* 'n bestanddeel vorm. Die insluiting van *leegte* as samestellende deel van eiename wat daagliks in gebruik is, verleen daaraan 'n hoë gebruiksfrekwensie in die omgewing, en uit die hoë frekwensie spruit 'n besondere graad van weerstandsvermoë teen die *a*-vorm. Die *a*-vorm sal ons dan aantref waar die *e*-vorm nie sodanige weerstand ontwikkel het nie, wat in ons geval gebeur in die gebied waar *laagtes/leegtes* as deel van die landskap onbekend is. By *laagwater* geld dieselfde oorweging : *leeg-* is bewaar al langs die kus, d.w.s. daar waar *leegwater* 'n lewende begrip is; waar dit elders in die land geen lewende omgangswoord is nie, het die boektaalwoord die oorhand gekry. Ook by abstraksie, waar dit 'n geykte uitdrukking geld (*dit kan nie hoër of laer nie*) en by die vorm van die komparatief kon die *a*-vorms skynbaar makliker die *e*-vorms verdring. Hierdie faktor laat hom ook geld in die geval van *knars(ing)* waar dit verbonde bly aan die Bybelse uitdrukking (*wening en knersing van tande*) en waar die woord derhalwe in verband gebruik word met tande; dan oorheers die *e*-vorm tot die uiterste graad. Maak die woord egter los van die dwingende krag van die geykte spreekwoordelike en *knars* word oor die hele taalgebied aangeveg deur *knars*, nou nie as ekspansiologiese verskynsel nie, maar moontlik uit die oorweging dat *knars* „Hollands” is, onder invloed van nuwe *e*-vorms (*pers, verversing*).

§ 54. Hier het ons dan 'n verwickeling wat oor honderde jare strek en wat terugreik tot ons stamland. Dit is duidelik dat ons rekening te hou het met allerlei neigings en strominge, as gevolg waarvan die *a/e*-wisseling in Afrikaans 'n eie patroon vertoon: deels verloop die verwisseling ooreenstemmend met die verloop in Algemeen Beskaafde Nederlands; deels verskil dit daarvan in die klinker wat uiteindelik gestandaardiseer word; en deels is daar nog nie tekens van die bereiking van vormvastheid nie; in 'n enkele geval is daar aanduidings dat 'n toestand van verwisseling opnuut moes ingetree het, nadat betreklike vormvastheid waarskynlik reeds bereik was. In elk geval is dit 'n hoogs belangwekkende verloop wat daartoe bydra, nie net om ons 'n insae te gee in die wording van ons taal nie, maar ook om aan ons die verwikkeldheid daarvan te openbaar.

BURO VIR TAAL- EN VOLKSKUN-
DIGE NAVORSING.
UNIVERSITEIT VAN DIE WITWATERSRAND.

HOOFSTUK V. AANHANGSEL

BUREAU VIR TAAL- EN VOLKSKUNDIGE NAVORSING

Grondkaart en Waarnemingsposte

- A.VI.2 Steenbokspanskool, Vaalwater, Waterberg.
A.VI.3 Waterkloofskool, Ellisras, Nylstroom.
A.VI.4 Pentonvillaskool, Ons Hoop, Nylstroom.
A.VI.5 Sterkfonteinskool, Elmeston, Nylstroom.
- A.VII.1 Afrikaansmediumskool, Pietersburg.
Hoërskool, Pietersburg.
A.VII.2 Annadaleskool, Ladanna, Pietersburg.
A.VII.3 Platkoppieskool, Rita, Pietersburg.
A.VII.4 Goewermentskool, Zoekmekaar.
A.VII.5 Sentrale Skool, Vivo, Mara, Louis Trichardt.
A.VII.6 Skoolplaas, Happy Rest, Soutpansberg.
A.VII.7 Hoërskool, Louis Trichardt.
A.VII.9 Waterpoortskool, Waterpoort, Soutpansberg.
A.VII.10 Veekraalskool, Pietersburg.
A.VII.11 Sentrale Skool, Welgedacht, Tolwe, Potgietersrust.
A.VII.12 Grootspelonkenskool, Daviesville.
A.VII.13 Gotha-Skool, Overysel, Potgietersrust.
A.VII.14 Doornspruitskool, Louis Trichardt.
A.VII.15 Murchisonenskool, Marken, Potgietersrust.
A.VII.16 Mara, Soutpansberg.
A.VII.17 Unitasskool, Swartwater.
A.VII.18 Stirumskool, Limburg.
- A.VIII.1 Paardedriftskool, Olyfberg, Pietersburg.
A.VIII.2 Tzaneenskool, Tzaneen.
A.VIII.3 Merenskyskoolplaas, Tzaneen.
A.VIII.4 Duiwelskloofskool, Duiwelskloof, Letaba.
A.VIII.5 J.C.I. Mynskool, Gravelotte.
A.VIII.8 Piesanghoek, Louis Trichardt.
- B.V.1 Jagersfonteinskool, Bewley, Slurry.
B.V.2 Vermontdaleskool, Gemsbokvlakte, Mafeking.
B.V.3 Rooigrondskool, Rooigrond, Mafeking.
B.V.4 Buurmansdriftskool, Buurmansdrift, Mafeking.
- B.VI.1 Klein Maricoskool, Zeerust.
B.VI.2 Kleinfonteinskool, Kuilfontein, Zeerust.
B.VI.3 Zendingplaasskool, Zeerust.
B.VI.4 Doornrivierskool, Zeerust.
B.VI.5 Sentrale Skool, Groot Marico.
B.VI.6 Rodeon-Hoërskool, Zwartuggens.
B.VI.7 Watervalskool, Koster.
B.VI.8 Otterfonteinskool, Otterfontein, Koster.
B.VI.9 Rodewalskool, Tampastad, Groot Marico.
B.VI.10 Schuinsdriftskool, Schuinsdrift, Groot Marico.
Buffelshoekskool, Rustenburg.

- B.VI.11 Boshoekskool, Boshoeek, Rustenburg.
 B.VI.12 Laerskool, Rustenburg.
 B.VI.13 Ebenhaeserskool, Ismay, Rustenburg.
 B.VI.14 Buffelsfonteinskool, Barnardsvlei, Rustenburg.
 B.VI.15 Bekker Junior Hoërskool, Zeekoehoek, Krugersdorp.
 B.VI.16 Roodewalskool, Renos, Krugersdorp.
 B.VI.17 Bokfonteinskool, Jacksonstuin, Brits.
 B.VI.18 Marikanaskool, Marikana, Rustenburg.
 B.VI.19 Middelkraalskool, Turfgrond, Rustenburg.
 B.VI.20 Hartebeestpoortskool, Hartebeestpoort, Brits.
 B.VI.21 Sanddrifskool, Brits.
 B.VI.22 Zoutpansdrifskool, Pansdrif, Brits.
 B.VI.23 Klipkop-Ooskool, Katnael, Brits.
 B.VI.24 Kleinfonteinskool, Rashoop, Brits.
 B.VI.25 Hoërskool, Zeerust.
 B.VI.26 Brakkloofskool, Brakkloof, Rustenburg.
 B.VI.27 Watervalskool, Rhenosterdoorns, Rustenburg.
 B.VI.28 Koedoesfonteinskool, Matooster, Rustenburg.
 B.VI.29 Pilansbergskool, Pilansberg.
 B.VI.30 Kafferskraalskool, Wevedeen, Rustenburg.
 B.VI.31 Beestekraalskool, Beestekraal, Brits.
 B.VI.32 Hartebeestfonteinskool, Beestekraal, Brits.
 B.VI.33 Dwaalboomskool, Dwaalboom, Rustenburg.
 B.VI.34 Perdekuilskool, Smaledale, Kayaseput, Rustenburg.
 B.VI.35 Uitenhageskool, Oostermoed, Rustenburg.
 B.VI.36 Rooibergskool, Rooiberg, Waterberg.
 B.VI.37 Groenvlei Sentrale Skool, Sentrum.
 B.VI.38 Maricosdraaiskool, Maricosdraai, Rustenburg.
 B.VI.39 Schoongelegenskool, Bulgerrivier, Nylstroom.
 B.VI.40 Sterkstroomskool, Vaalwater, Waterberg.
 B.VI.41 Witfonteinskool, Vischgat, Waterberg.
 B.VI.42 Derbyskool, Derby, Koster.
 B.VI.43 Rooiwalskool, Rustenburg.
 B.VI.44 Geluuskool, Vorentoe, Brits.
 B.VI.45 Vaalkop Sentrale Skool, Vaalkop, Marico.
 B.VI.47 Rietvlei-Meyerskool, Wondermere, Zeerust.
 B.VI.48 Van Wykskraalskool, Makoppa, Rustenburg.
 B.VI.49 Kameeldrifskool, Kameeldrift, Pretoria.
 B.VI.50 Bakervilleskool, Bakerville, Lichtenburg.
 B.VI.51 Nuwe Sentrale Skool, Boons.
 B.VI.52 Wolwekraalskool, Losperfontein, Brits.
 B.VI.53 Doornpoortskool, Doornpoort, Koster.
 B.VI.54 Koedoesfonteinskool, Twyfelspoort.
 B.VI.55 Bulgerrivierskool, Bulgerrivier, Vaalwater.
 B.VI.56 Thabazimbiskool, Thabazimbi.
 B.VI.57 Skeerpoortskool, Skeerpoort.
 B.VI.58 Hekpoortskool, Foothills.
 B.VI.59 Rietfonteinskool, Sterkoog, Rustenburg.
 B.VI.60 Carlisoniaskool, Carlisonia, Lichtenburg.
- B.VII.2 Afrikaanse Hoër Seunskool, Pretoria.
 Afrikaanse Hoër Meisieskool, Pretoria.
 Oosteindskool, Pretoria.
 President Krugerskool, Pretoria.
 Proklamasiehuwelskool, Pretoria.
 Villieriskool, Villieria, Pretoria.
- B.VII.3 Michael Brink Junior Hoërskool, Innesdal, Pretoria.
 B.VII.4 Hermanstadskool, Hercules, Pretoria.
 B.VII.5 Afrikaansmediumskool, Pretoria-Noord.
 B.VII.6 Sjambokskraalskool, Rosslyn, Pretoria.

- B.VII.7 Waaikraalskool, Waaikraal, Pretoria.
Witpoortskool, Welbekend, Pretoria.
- B.VII.9 Raytonskool, Rayton.
- B.VII.10 Bynespoortskool, Bynespoort, Pretoria.
- B.VII.11 Cullinanskool, Cullinan, Pretoria.
- B.VII.12 Nooitgedachtiskool, Seringkop, Pretoria.
Hartebeestspruitskool, Seringkop, Cullinan.
- B.VII.13 Naauwpoortskool, Witbank.
- B.VII.14 Langkloofskool, Verena, Witbank.
- B.VII.15 Hoërskool, Middelburg, Tvl.
- B.VII.16 Pienaarsrivierskool, Pienaarsrivier, Pretoria.
- B.VII.17 Watervalskool, Gouwsberg, Bronkhorstspuit.
- B.VII.18 Bultfonteinskool, Verena, Pretoria.
- B.VII.19 Stoffbergskool, Stoffberg, Middelburg, Tvl.
- B.VII.20 Huishoudskool, Lagersdrift.
Laerskool, Lagersdrift, Middelburg, Tvl.
- B.VII.21 Rhenosterpoortskool, Kralingen, Nylstroom.
- B.VII.22 Middelfonteinskool, Loubad, Nylstroom.
- B.VII.23 Elandsfonteinskool, Warmbad, Waterberg.
- B.VII.24 Laerskool, Nylstroom.
- B.VII.25 Zandfonteinskool, Middelfontein, Waterberg.
- B.VII.26 Bysonderheidskool, Roedtan, Potgietersrust.
- B.VII.27 Bekendvleiskool, Tuinplaats, Waterberg.
- B.VII.28 Crecyskool, Crecy, Waterberg.
- B.VII.29 Vlakspruitskool, Ottensville, Middelburg, Tvl.
- B.VII.30 Zanddriftskool, Dryfsand, Vaalwater.
- B.VII.31 Geelhoutskopskool, Waterberg.
- B.VII.32 Melkrivierskool, Melkrivier, Vaalwater.
- B.VII.33 Laerskool, Potgietersrust.
- B.VII.34 Vrederustskool, Pietersburg.
- B.VII.35 Hartebeestfonteinskool, Nuwe Smitsdorp, Marabastad.
- B.VII.36 Kuschke Skoolplaas, Marabastad.
- B.VII.38 Elandsboschskool, Palala, Naboomspruit.
- B.VII.39 Sentrale Skool, Alma.
- B.VII.40 Doornfonteinskool, Atoom, Nylstroom.
- B.VII.41 Sentrale Skool, Naboomspruit.
- B.VII.42 Klipdriftskool, Hammanskraal, Pretoria.
- B.VII.43 Roosenekalskool, Roosenekal.
- B.VII.44 Wagendriftskool, Damwal, Middelburg, Tvl.
- B.VII.45 Zebedielaskool, Zebediela.
- B.VII.46 Warmbadskool, Warmbad, Tvl.
- B.VII.47 Erasmusskool, Bronkhorstspuit.
-
- B.VIII.1 Dorpskool, Belfast.
- B.VIII.2 Machadodorp-skool, Machadodorp.
- B.VIII.3 Elandshoekskool, Elandshoek, Nelspruit.
- B.VIII.4 Intermediëre Skool, Waterval-Boven.
- B.VIII.5 Intermediëre Skool, Dullstroom.
- B.VIII.6 Klipspruitskool, Klipspruit, Lydenburg.
- B.VIII.7 Elandspruitskool, Badfontein, Lydenburg.
- B.VIII.8 Kliprivierskool, Draaikraal, Dullstroom.
- B.VIII.9 Naauwpoortskool, Lydenburg.
- B.VIII.10 Boschfonteinskool, Boschfontein, Lydenburg.
- B.VIII.11 Hoërskool, Lydenburg.
Dorpskool, Lydenburg.
- B.VIII.12 Witrivierskool, White River.
- B.VIII.13 Tweefonteinskool, Mauchsberg, Sabie.
- B.VIII.14 Buffelsvleiskool, Buffelsvlei, Lydenburg.
- B.VIII.15 Pelgrimsruskool, Pelgrimsrus.
- B.VIII.16 Leeuwalleiskool, Burgersfort.

- B.VIII.17 Kennedysvaleskool, Kennedysvale, Lydenburg.
 B.VIII.18 Goedehoopskool, Goedewil, Lydenburg.
 B.VIII.19 Sterkspruit-Rietvleiskool, Kalmoesfontein, Lydenburg.
 B.VIII.20 Spitskopskool, Malieveld, Sabie.
 B.VIII.21 Steelpoortskool, Steelpoort, Lydenburg.
 B.VIII.22 Ohrigstadskool, Ohrigstad.
 B.VIII.23 Killarneyskool, Schagen.
 B.VIII.24 Shebamynskool, Sheba, Barberton.
 B.VIII.25 Krugerspostskool, Krugerspost, Lydenburg.
- C.IV.1 Hoërskool, Olifantshoek, Koeroeman.
 Lombaardsvlakteskool, Olifantshoek, Koeroeman.
 C.IV.2 Debenskool, Deben, Koeroeman.
 C.IV.3 Winton Primêre Skool, Markramsdraai, Koeroeman.
 C.IV.4 Dedebenskool, Dedeben, Koeroeman.
 C.IV.5 Hoërskool, Seodin, Koeroeman.
 C.IV.6 Primêre Skool, Van Zylsrust, Koeroeman.
- C.V.1 Sekondêre Skool, Andalusia, Vaalharts.
 C.V.2 Laerskool, Christiana.
 Hoërskool, Christiana.
 C.V.3 Bloemfonteinskool, Ebeneser, Vryburg.
 C.V.4 Wildehondepanskool, Migdol, Schweizer-Reneke.
 C.V.5 Openbare Skool, Schweizer-Reneke.
 C.V.6 Makouwskopskool, Albertshoek, Schweizer-Reneke.
 Glaudinaskool, Glaudina, Schweizer-Reneke.
 C.V.7 Welverdiendskool, Wolmaransstad.
 C.V.8 Goedgenoegskool, Vryburg.
 C.V.9 Hoërskool, Vryburg.
 C.V.10 Bloubospanskool, Broedersput, Vryburg.
 C.V.11 Leeuwkopskool, Delareyville.
 C.V.12 Diamantdoornskool, Roelofskamp, Vryburg.
 C.V.13 Kameelstasieskool, Kameel, Vryburg.
 C.V.14 Geysdorpskool, Geysdorp, Delareyville.
 C.V.15 De Hoopskool, Delareyville.
 C.V.16 Leeuwpankool, Barberspan.
 C.V.17 Kleinhartsrivierskool, Saamwerk, Wes-Tvl.
 C.V.18 Ramaskool, Tlagaming, Vryburg.
 C.V.19 Kameeldoornskool, Oasis, Vryburg.
 C.V.20 Hermonskool, Hermon, Vryburg.
 C.V.21 Kadebisskool, Kadebis, Vryburg.
 Croucamps, Vryburg.
 C.V.22 Sannieshofskskoolplaas, Sannieshof.
 C.V.23 Zoutpankool, Britten.
 C.V.24 Avondsterskool, Westhuizen, Bloemhof.
 C.V.25 Weltevredekskool, Saltpetrepan, Vryburg.
 C.V.26 Mooifonteinskool, Verplig, Vryburg.
 C.V.27 Lykso Primêre Skool, Lykso, Vryburg.
 C.V.28 Vyflingspankool, Bosryk, Vryburg.
 C.V.29 Vlakpankool, Stella, Vryburg.
 C.V.30 Lushofskool, Wirsing, Betsjoeanaland.
 C.V.31 Mooipanskool, Allettasrust, Vryburg.
 C.V.32 Doornbultskool, Vlieëkraal, Makwassie.
 C.V.33 Malalaringskool, Malalaring, Vryburg.
 C.V.34 Boetsapskool, Boetsap.
 C.V.35 Langlaagteskool, Langlaagte, Vryburg.
 C.V.36 Junior Hoërskool, Hoopstad.
 C.V.37 Amaliaskool, Amalia.
 C.V.38 Afrikaansmediumskool, Bloemhof.
 C.V.39 Makwassieskool, Makwassie.

- C.V.40 Doornbultskool, Rostrataville, Delareyville.
 C.V.42 Kareepanskool, Hutsfeldt, Wolmaransstad.
 C.V.43 Hoërskool, Reivilo.
 C.V.44 Zoetmelksvalleiskool, Kapsteel, Lichtenburg.
 C.V.45 Laerskool, Wolmaransstad.
 C.V.46 Vryheidskool, Hoopstad.
 C.V.47 Ottosdalskool, Ottosdal.
- C.VI.1 Volksskool, Mon Repos, Wesselsbron.
 C.VI.2 Hoërskool, Hennenman.
 C.VI.3 Junior Hoërskool, Odendaalsrus.
 C.VI.4 Susiedearskool, San Souci, Bothaville.
 C.VI.5 Loskuilskool, Golden Fleece, Bothaville.
 C.VI.6 Grootvlei Openbare Skool, Kroonstad.
 C.VI.7 Volksskool, Kroonstad.
 Hoërskool, Kroonstad.
 C.VI.8 Baviaanskransskool, Petrus Steyn.
 C.VI.9 Reginaskool, Regina, Klerksdorp.
 C.VI.10 Klipplaatdriftskool, Bothaville.
 C.VI.11 Leeuwdoornsstadskool, Leeuwdoornsstad.
 C.VI.12 Wildebeestkantoor skool, Leeuwdoornsstad.
 C.VI.13 Klipkuilskool, Leeuwdoornsstad.
 C.VI.14 Hoërskool, Bothaville.
 C.VI.15 Klipplaatfonteinskool, Viljoenskroon.
 C.VI.16 Cyferfonteinskool, Vierfonteinastie.
 C.VI.17 Limerickskool, Skandinawië, Potchefstroom.
 C.VI.18 Reitzburgskool, Reitzburg.
 C.VI.19 Aprilskraalskool, Wonderheuwel, Vredefort.
 C.VI.20 Kromdraaiskool, Rooiwalstasie.
 Wonderheuwelskool, Wonderheuwel, Vredefort.
 C.VI.21 Bossieslaagteskool, Heilbron.
 C.VI.22 Coalbrookskool, Coalbrook.
 C.VI.23 Schaapplaatsskool, Wolwehoek.
 C.VI.24 Kafferskraalskool, Syferkuil, Klerksdorp.
 C.VI.25 Eastleighskool, Eastleigh, Klerksdorp.
 C.VI.26 Wolwerandskool, Klerksdorp.
 C.VI.27 Genl. Pienaar-Skoolplaas, Klipdrift, Potchefstroom.
 C.VI.28 Hoërskool, Klerksdorp.
 Unieskool, Klerksdorp.
 Presidentskool, Klerksdorp.
 C.VI.29 Goedgevondenskool, Goedgevonden, Klerksdorp.
 C.VI.30 Opraapskool, Opraap, Klerksdorp.
 C.VI.31 Witpoortskool, Mesa, Ventersdorp.
 C.VI.32 Vyfhoekskool, Vyfhoek, Potchefstroom.
 Mooibankskool, Potchefstroom.
 Gimnasium Hoërskool, Potchefstroom.
 Huishoudskool, Potchefstroom.
- C.VI.33 Hoërskool, Vredefort.
 Mooihoek, Vredefort.
 C.VI.34 Weilbachskool, Parys.
 C.VI.35 Wolwehoekskool, Wolwehoek, Heilbron.
 C.VI.36 Rooipoortskool, Roodekraal, Potchefstroom.
 C.VI.37 Zeekoefonteinskool, Lindequesdrift, Vereeniging.
 C.VI.38 Jan van Vuurenskool, Koedoesfontein, Parys.
 C.VI.39 Zandfonteinskool, Vereeniging.
 C.VI.40 Vlakplaatsskool, Vereeniging.
 C.VI.41 De Deurskool, De Deur, Vereeniging.
 C.VI.42 Loslapdoornsskool, Lichtenburg.

- C.VI.43 Laerskool, Lichtenburg.
Burgersdorpskool, Lichtenburg.
Hoërskool, Lichtenburg.
- C.VI.44 Grasfonteinskool, Lichtenburg.
- C.VI.45 Vlakpanskool, Grootpan, Koster.
- C.VI.46 Mananaskool, Manana, Lichtenburg.
- C.VI.47 Elandsputteskool, Lichtenburg.
- C.VI.49 Kafferskraalskool, Schefferspos, Makokskraal.
- C.VI.50 Modderfonteinskool, Buckingham, Ventersdorp.
- C.VI.51 Wonderfonteinskool, Oberholzer.
- C.VI.52 Vlakfonteinskool, Cyferbult, Rustenburg.
- C.VI.53 Hartzenbergfonteinskool, Walkerville, Johannesburg.
- C.VI.54 Homelakeskool, Randfontein.
- C.VI.55 Meadowlandskool, Florida.
- C.VI.56 Magaliesburgskool, Magaliesburg.
- C.VI.57 Noordskool, Krugersdorp.
Monument Hoërskool, Krugersdorp.
Krugersdorp-Wes Afrikaansmediumskool, Krugersdorp.
- C.VI.58 Meyertonskool, Meyerton.
- C.VI.59 Grandstableskool, Rietgat, Bothaville.
- C.VI.60 Rietfonteinskool, Edenville.
- C.VI.61 Sentrale Skool, Passie, Kroonstad.
- C.VI.62 Moltenoskool, Heilbron.
- C.VI.63 Hoërskool, Viljoenskroon.
- C.VI.64 Taaibosspruitskool (Amelia), Coalbrook, Parys.
- C.VI.65 Stillewoningskool, Odendaalsrus.
- C.VI.66 Heilbronskool, Heilbron.
- C.VI.67 Vyfffonteinskool, Vereeniging.
- C.VI.68 Blyvooruitsigskool, Blyvooruitsig.
- C.VI.69 Bronkhorstfonteinskool, Lindequedrift, Vereeniging.
- C.VI.70 Voorwaartsskool, Chrissiesfontein, Meyerton.
- C.VI.71 Blesbokfonteinskool, Dovesdale, Ventersdorp.
- C.VI.72 Hoërskool, Steynsburg.
- C.VI.73 Welgelegenskool, Wesselsbron.
- C.VI.74 Junior Hoërskool, Wesselsbron.
- C.VI.75 Harrisburgskool, Harrisburg, Klerksdorp.
- C.VI.76 Hartebeestfonteinskool, Hartebeestfontein.
- C.VI.77 Hoërskool, Lindley.
- C.VI.78 Openbare Skool, Viljoensdrift.
- C.VI.79 Elandsvleiskool, Tarlton.
- C.VI.80 Openbare Skool, Losdoorns, Bothaville.
- C.VI.81 Hoërskool, Edenville.
Erfenis, Edenville.
- C.VI.82 Heuningspruitskool, Heuningspruit, O.V.S.
- C.VI.83 Hoërskool, Koppies.
- C.VI.84 Colignyskool, Coligny.
- C.VI.85 Doverskool, Doverstasie, O.V.S.
- C.VI.86 Hoërskool, Ventersdorp.
- C.VI.88 Kareeboskuilskool, Klipspruit, Leeuwdoornsstad.
- C.VI.89 Vierfonteinskool, Vierfonteinstasie.
- C.VI.90 Laerskool, Fochville.
- C.VII.1 Verenigingskool, Bethlehem.
- C.VII.2 Tevredeskool, Lindley.
- C.VII.3 Wildebeesfonteinskool, Petrus Steyn.
- C.VII.4 Hoërskool, Petrus Steyn.
- C.VII.5 Anysskool, Petrus Steyn.
- C.VII.6 Kleinfonteinskool, Reitz.
- C.VII.7 Roodepoort-Ooskool, Reitz.
- C.VII.8 Bellevueskool, Reitz.

- C.VII.9 Auroraskool, Tweeling.
 C.VII.10 Junior Hoërskool, Tweeling.
 C.VII.11 Georgeskraalskool, Warden.
 C.VII.12 Junior Hoërskool, Memel.
 C.VII.13 Rodekopskool, Flentershoeck, Utrecht.
 C.VII.14 Swakwaterskool, Tweeling.
 C.VII.15 Vaalbankskool, Lindley.
 C.VII.16 Charlestonskool, Heilbron.
 C.VII.17 Junior Hoërskool, Oranjeville.
 C.VII.18 Middelkopskool, Roadside, Vrede.
 C.VII.19 Nakopskool, Vrede.
 C.VII.20 Wolwepoortskool, Frankfort.
 C.VII.21 Hoërskool, Villiers.
 C.VII.22 Hoërskool, Vrede.
 Volkskool, Vrede.
 C.VII.23 Lourensrustskool, Ascent, Vrede.
 C.VII.24 Grootvleiskool, Paardekop.
 C.VII.25 Leeukuilskool, De Kuilen, Standerton.
 C.VII.26 Brakfonteinskool, Paardekop.
 C.VII.27 Goewermentskool, Amersfoort.
 C.VII.28 Oudehoutdraaiskool, Greylingstad.
 C.VII.29 Tamboekiesfonteinskool, Heidelberg, Tvl.
 C.VII.30 Witkopskool, Daleside, Tvl.
 C.VII.31 Volkshoërskool, Heidelberg, Tvl.
 Laer Volkskool, Heidelberg, Tvl.
 Normaalskool, Heidelberg, Tvl.
 C.VII.32 Balfourskool, Balfour, Tvl.
 C.VII.33 Bosmansfonteinskool, Greylingstad.
 C.VII.34 Middelskool, Standerton.
 C.VII.35 New Denmarkschool, New Denmark, Standerton.
 C.VII.36 Mooifonteinskool, Standerton.
 C.VII.37 Lesliëskool, Leslie.
 C.VII.38 Transvaliaskool, Uitspanning, Ermelo.
 C.VII.39 Hoërskool, Ermelo.
 C.VII.40 Afrikaansmediumskool, Nigel.
 Hoërskool, Nigel.
 C.VII.41 Moriaskool, Kliprivierstasie.
 C.VII.42 Danie Theronkool, Eikenhof, Johannesburg.
 C.VII.43 Westdene-Ooskool, Johannesburg.
 Hoërskool, Linden.
 Lyndhurstskool, Johannesburg.
 Afrikaansmediumskool, Malvern, Johannesburg.
 Bedfordviewskool, Johannesburg.
 Jubileumskool, Johannesburg.
 Cottesloeskool, Johannesburg.
 Afrikaansmediumskool, Braamfontein, Johannesburg.
 Fontainebleauskool, Johannesburg.
 Blyvooruitsigskool, Johannesburg.
 Turffonteinse A.M. Skool, Johannesburg.
 Ferndaleskool, Johannesburg.
 Fakkell Hoërskool, Johannesburg.
 Brixtonse A.M. Skool, Johannesburg.
 Ontdekkerskool, Florida.
 C.VII.44 Elsburgskool, Elsburg.
 Edenvaleskool, Germiston.
 Fishersheuwelskool, Germiston.
 Primrose A.M. Skool, Germiston.
 C.VII.45 Voortrekker-Hoërskool, Boksburg.
 C.VII.46 President Brandskool, Brakpan.
 C.VII.47 Northmeadskool, Benoni.

- C.VII.48 Casseldaleskool, Springs.
 C.VII.49 Brandwag-Hoërskool, Benoni.
 C.VII.52 Intermediêre Skool, Delmas.
 C.VII.53 Sekondêre Skool, Willemsdal, Greylingstad.
 C.VII.54 Devonskool, Devon.
 C.VII.55 Langzeekoegatskool, Nigel.
 C.VII.56 Cyferfonteinskool, Trichardt.
 C.VII.57 Laerskool, Bethal.
 Hoogenhout-Hoërskool, Bethal.
 C.VII.58 Welstandskool (Vlaklaagte), Bethal.
 C.VII.59 Davelskool, Davel.
 C.VII.60 Winkelhaaskool, Davel.
 C.VII.61 Hendrina-skool, Hendrina.
 C.VII.62 Intermediêre Skool, Morgenzon.
 C.VII.63 Intermediêre Skool, Oogies.
 C.VII.64 Platrandskool, Platrand.
 C.VII.65 Palmfordskool, Palmford.
 C.VII.66 Tweefonteinskool, Coalville.
 C.VII.67 Driekuilskool, Reitz.
 C.VII.68 Frisgewaagskool, Reitz.
 C.VII.69 Modderbultskool, Balfour-Noord, Tvl.
 C.VII.70 Rondebosskool, Reitz.
 C.VII.71 Presentskraalskool, Vrede.
 C.VII.72 Trichardtskool, Trichardt.
 C.VII.73 Hoffonteinskool, Heilbron.
 C.VII.74 Grootvleiskool, Grootvlei, Tvl.
 C.VII.75 Engelbrechtsdrifskool, Viljoensdrif.
 C.VII.76 Eendrachtsskool, Eendracht, Leslie.
 C.VII.77 Hoërskool, Frankfort.
 C.VII.78 Hoërskool, Reitz.
 C.VII.79 Laerskool, Warden.
 C.VII.80 Staatskool, Charlestown, Natal.
 C.VII.81 Estantia Laerskool, Estantia, Tvl.
- C.VIII.1 Vegkopskool, Kingsley, Natal.
 C.VIII.2 Enterpriseskool, Scheepersnek, Natal.
 C.VIII.3 Hoërskool, Vryheid.
 Juniorskool, Vryheid.
 C.VIII.5 Zwartfoloziskool, Vryheid.
 C.VIII.6 Louwsburgskool, Louwsburg, Vryheid.
 C.VIII.7 Hoërskool, Wakkerstroom.
 C.VIII.8 Bossie Alleenskool, Wakkerstroom.
 C.VIII.9 Langgewachtsskool, Piet Retief.
 C.VIII.10 Hoërskool, Piet Retief.
 C.VIII.11 Amaliaskool, Piet Retief.
 C.VIII.12 Openbare Skool, Glenstasie.
 C.VIII.13 Amsterdamskool, Amsterdam.
 Laerskool, Amsterdam.
 Skoolplaas, Amsterdam.
 C.VIII.14 Lake Chrissieskool, Lake Chrissie.
 C.VIII.15 Carolinaskool, Carolina.
 C.VIII.16 Redhillskool, The Brook, Breyten.
 C.VIII.17 Lüneburgskool, Lüneburg.
 C.VIII.18 Commondaleskool, Piet Retief.
 C.VIII.19 Moolmanskool, Moolman, Piet Retief.
 C.VIII.20 Sheepmoorskool, Sheepmoor, Tvl.
 C.VIII.21 Pongolaskool, Pongola.
 C.VIII.23 Sekondêre Skool, Utrecht.
 C.VIII.24 Rodekopskool, Flentershoek, Natal.

- C.VIII.25 Bossie-Alleenskool, Dirkiesdorp, Wakkerstroom.
 C.VIII.26 Staatskool, Glückstadt, Vryheid.
- D.I.1 Farquharson Primêre Skool, Port Nolloth.
 D.I.2 Nigramoepskool, Steinkopf, Springbok.
 D.I.3 Mesklipskool, Namakwaland.
 D.I.4 Rooiwalskool, Kotzeshoop, Springbok.
 D.I.5 Primêre Skool, Nababeep, Namakwaland.
 D.I.6 Vaalheuwelskool, Steinkopf.
 D.I.7 Grootdermskool, Port Nolloth.
 D.I.8 Grootmistskool, Port Nolloth.
 D.I.9 Namakwalandse Hoërskool, Springbok.
 D.I.10 N.G.K.-Skool, Steinkopf.
 D.I.11 Komaggaskool, Springbok.
 D.I.12 Kleinzeeskool, Port Nolloth.
 D.I.13 Alexanderbaaiskool, Namakwaland.
 D.I.14 N.G. Sendingskool, Concordia, Namakwaland.
 D.I.15 Primêre Skool, Port Nolloth.
- D.II.1 Sekondêre Skool, Pofadder, Kakamas.
 D.II.3 Bladgrondskool, Kakamas.
 D.II.4 Primêre Skool, Onder-Gamoep, Springbok.
 D.II.5 N.G. Sendingskool, Goodhouse, Springbok.
 D.II.6 Namiesskool, Namies, Kakamas.
- D.III.1 Hoërskool, Kenhardt.
 D.III.2 Geelkopskool, Dyasonsklip, Upington.
 D.III.3 Noudonzieskool, Aughrabies, Kakamas.
 D.III.4 Sentrale Primêre Skool, Kakamas.
 Hoërskool, Kakamas.
 Daberasskool, Kakamas.
 D.III.5 Neilersdrifskool, Neilersdrif, Keimoes.
 D.III.6 Kanoneilandskool, Upington.
 D.III.7 Laerskool, Joubert, Upington.
 D.III.8 Strausvilleskool, Strausburg, Upington.
 D.III.9 Matjiesrivierskool, Sultana-Oord, De Aar.
 D.III.10 Driekopskool, Kenhardt.
 D.III.11 Karreeboomkolkskool, Kenhardt.
 D.III.12 Kalkwerfskool, Upington.
 D.III.13 Langklipskool, Upington.
 D.III.14 Cnydasskool, Lutzputs, Upington.
 D.III.15 Biesjespoortskool, Lutzputs, Upington.
 D.III.16 Elim Eilandskool, Friersdale, Upington.
 D.III.17 Primêre Skool, Friersdale, Upington.
 D.III.18 Rhenosterkopskool, Aughrabies, Kakamas.
 D.III.20 Hoërskool, Keimoes.
 D.III.21 Hoërskool Connan, Karos, Upington.
 D.III.23 Sekondêre Skool, Louisvale, Upington.
 D.III.24 Primêre Skool, Droëgrond, Kakamas.
 D.III.25 Kalkpoortskool, Doorndam, Gordonia.
 D.III.26 Putzonderwaterskool, Kenhardt.
 D.III.27 Lambrechtskool, Wilgenhoutdrift, Upington.
- D.IV.1 Hoërskool, Prieska.
 D.IV.2 Boesmanspanskool, Redlands, Prieska.
 D.IV.3 Hoërskool, Strydenburg.
 D.IV.4 Marydale-Skool, Marydale, Prieska.
 D.IV.5 Koegasskool, Prieska.
 D.IV.8 Sekondêre Skool, Niekerkshoop, Prieska.
 D.IV.9 Brakfonteinskool, Higgshope, Hopetown.

- D.IV.10 Sekondêre Skool, Groblershoop, Prieska.
 D.IV.12 Postmasburgskool, Postmasburg.
 D.IV.13 Danielskuilskool, Danielskuil.
 D.IV.14 Bucklandsskool, Bucklands, Douglas.
 D.IV.15 Hoërskool, Griekwastad.
 D.IV.16 Gazipskool, Pretoriusvlei, Postmasburg.
 D.IV.17 Rooipanskool, Prieska.
 D.IV.18 Volopskool, Prieska.
 D.IV.19 Hoërskool, Douglas.
- D.V.1 Hoërskool, Barkly-Wes.
 D.V.2 Publieke Skool, Luckhoff.
 D.V.3 Hoërskool, Jagersfontein.
 D.V.5 Plooyburgskool, Plooyburg, Herbert.
 D.V.6 Soutpanskool, Michville.
 D.V.7 Hoërskool, Koffiefontein.
 D.V.8 Elkanaskool, Emmaus, Jacobsdal.
 D.V.9 Immigrantskool, Immigrantstasie, O.V.S.
 D.V.10 Good Hope-Laerskool, Barkly-Wes.
 D.V.11 Diamantveld-Hoërskool, Kimberley.
 D.V.12 Weltevredekskool, Bosvarkvlakte, Kimberley.
 D.V.13 Hoërskool, Dealesville.
 D.V.15 Hoërskool, Delporthoop, Barkly-Wes.
 D.V.16 Kleinrietfonteinskool, Kneukel, Kimberley.
 D.V.17 Wintersvleiskool, Hertzogville.
 D.V.18 Vaalrivier-Hoërskool, Klipdam.
 D.V.19 Primêre Skool, Winderton-Weg.
 D.V.20 Kalkheuvel-Euufeesskool, Boshof.
 D.V.21 Hoërskool, Hopetown.
 D.V.22 Constanzaskool, Koedoesrand, Paardeberg.
 D.V.23 Junior Hoërskool, Hertzogville.
 D.V.24 Junior Hoërskool, Jacobsdal.
 D.V.25 Salt Lakeskool, Salt Lake, Herbert.
 D.V.26 Ruspanskool, Hertzogville.
 D.V.27 Schmidtsdrifskool, Kimberley.
 D.V.28 Berlinskool, Kleinplaas, Bloemfontein.
 D.V.29 Laerskool, Boshof.
 D.V.30 Hoërskool, Petrusburg.
- D.VI.1 Bainsvleiskool, Bloemfontein.
 D.VI.2 Klipfonteinskool, Bethaniestasie, O.V.S.
 D.VI.3 Vrede Openbare Skool, Hobhouse.
 D.VI.4 Sarel Cilliers-Hoërskool, Hobhouse.
 D.VI.5 Grey Kollege-Skool, Bloemfontein.
 Modelskool, Bloemfontein.
 Koot Niemannskool, Bloemfontein.
 Normaalkollege, Oefenskool, Bloemfontein.
 Noordskool, Bloemfontein.
 President Brandskool, Bloemfontein.
 Sentrale Laerskool, Bloemfontein.
 Sentrale Hoërskool, Bloemfontein.
- D.VI.6 Waterwerkeskool, Sannaspos.
 D.VI.7 Hoërskool, Dewetsdorp.
 Laerskool, Dewetsdorp.
- D.VI.8 Westminsterskool, Westminster, O.V.S.
 D.VI.9 Twyfelfonteinskool, Commissiepoort, Ladybrand.
 D.VI.10 Hoërskool, Ladybrand.
 D.VI.11 Tweespruitskool, Thabantsjoe.
 D.VI.12 Openbare Skool, Glenstasie, O.V.S.
 D.VI.13 Hoërskool, Brandfort.

- D.VI.14 Geluuskool, Houtenbek, Brandfort.
 D.VI.15 Hoërskool, Winburg.
 D.VI.16 Modderpoortskool, Modderpoort, O.V.S.
 D.VI.17 Hoërskool, Marquard.
 D.VI.18 Brandwagskool, Marquard.
 D.VI.19 Primêre Skool, Ficksburg.
 D.VI.20 Hoërskool, Bultfontein.
 D.VI.21 Hoopvleiskool, Wesselsbron.
 D.VI.22 Hoërskool, Theunissen.
 D.VI.23 Hoërskool, Ventersburg.
 D.VI.24 Eensaamskool, Uitzig, Bloemfontein.
 D.VI.25 Cyfergatskool, Brandfort.
 D.VI.26 Jurinaskool, Eensgevondenstasie, O.V.S.
 D.VI.27 Theronskool, Theronstasie, O.V.S.
 D.VI.28 Luipaardsvleiskool, Bultfontein.
 D.VI.29 Vlakspruitskool, Theunissen.
 D.VI.30 Viljoenskool, Allendale, O.V.S.
 D.VI.31 Gumtreeskool, Ficksburg.
 D.VI.32 Gannavlei, Kotzeesvlei, Theunissen.
 D.VI.33 Sekondêre Skool, Reddersburg.
 D.VI.34 Elizabethskool, Kaallaagte, Senekal.
 D.VI.35 Salzmannspanskool, Brandfort.
 D.VI.36 Presidentskool, Waterbron.
 D.VI.37 Publieke Skool, Bethaniestasie, O.V.S.
 D.VI.38 Cyferfontein-Ooskool, Brandfort.
 D.VI.39 Welgeleëskool, Welgeleëstasie, O.V.S.
 D.VI.40 Hoërskool, Shannon.
 D.VI.41 Eerstekampskool, Clocolan.
 D.VI.42 Junior Hoërskool, Paul Roux.
 D.VI.43 Hoërskool, Senekal.
 D.VI.44 Hoërskool, Wepener.
 D.VI.45 Primêre Skool, Vanstadensrust.
 D.VI.46 Soutpanskool, oor Bloemfontein.
 D.VI.47 Hoërskool, Excelsior.
 D.VI.48 Junior Hoërskool, Rosendal.
- D.VII.1 Ebenhaezerskool, Fouriesburg.
 D.VII.2 Staatskool, Winterton.
 D.VII.3 Bergville.
 D.VII.4 Egerton Staatskool, Ladysmith, Natal.
 D.VII.5 Openbare Skool, Slabberts.
 D.VII.6 Wintertonskool, Bethlehem.
 D.VII.7 Love-in-Peace-skool, Bethlehem.
 D.VII.8 Elizabethskool, Kaallaagtestasie.
 D.VII.9 Kromspruitskool, Bethlehem.
 D.VII.10 Hoër Voortrekkerskool, Bethlehem.
 D.VII.11 La Rochelle-skool, Bethlehem.
 D.VII.12 Openbare Skool, Daniëlsrus.
 D.VII.12 Kransfonteinskool, Kransfontein.
 D.VII.13 Mont Pelaanskool, Harrismith.
 D.VII.14 Goewermentskool, Geluksburg, Ladysmith.
 D.VII.15 Andrewskool, Harrismith.
 D.VII.16 Beulahlandskool, Grootboek, Harrismith.
 D.VII.17 Dassiepoortskool, Camelot, Dannhauser.
 D.VII.18 Hoërskool, Harrismith.
 D.VII.19 Swinburneskool, Swinburnestasie.
 D.VII.20 Staatskool, Elandslaagte, Natal.
 D.VII.21 Excelsiorskool, Bethlehem.
 D.VII.22 Hoërskool, Fouriesburg.

- D.VII.23 Retief-Hoërskool, Kestell.
 D.VII.24 Hoërskool, Estcourt.
- D.VIII.1 Voortrekker Hoërskool, Pietermaritzburg.
 D.VIII.2 Hoërskool, Glencoe.
 D.VIII.3 Intermediëre Skool, Greytown.
 D.VIII.4 Staatskool, Weenen.
 D.VIII.5 Port Natal Hoërskool, Durban.
 Wentworth-Staatskool, Durban.
 Clarencewegskool, Durban.
- D.VIII.6 Staatskool, Empangeni.
 D.VIII.7 Staatskool, Gingindhlovu.
 D.VIII.8 Staatskool, Hattingspruit.
 D.VIII.9 Hoërskool, Eshowe.
 D.VIII.10 Staatskool, Darnall, Stanger.
 D.VIII.11 Staatskool, Nondweni, Dundee.
 D.VIII.12 Staatskool, Melmoth.
 D.VIII.13 Staatskool, Maidstone.
 Tongaat.
 D.VIII.14 Staatskool, Pinetown.
- E.I.1 Primêre Skool, Wallekraal, Garies.
 E.I.2 Kamieskroonskool, Kamieskroon.
 E.I.3 Dermbergsdraaiskool, Nariëp.
 E.I.4 Primêre Skool, Garies.
 Hoërskool, Garies.
 E.I.5 Soebatsfonteinskool, Garies.
- E.II.1 Naastdriftskool, Vredendal.
 E.II.2 Karovlakeskool, Trimoa, Klaver.
 E.II.3 Primêre Skool, Vredendal.
 E.II.4 De Lilleskool, Nardousberg, Clanwilliam.
 E.II.5 Nuwedamskool, Vanrhynsdorp.
 E.II.6 Hoërskool, Vanrhynsdorp.
 E.II.7 Oorlogsfonteinskool, Diepvlei, Klaver.
 E.II.8 Doornboomkraalskool, Vanrhynsdorp.
 E.II.9 Primêre Skool, Grasberg.
 E.II.10 Vaalputsskool, Rateleklip, Calvinia.
 E.II.11 Landplaasskool, Klaver.
 E.II.12 Primêre Skool, Bitterfontein.
 E.II.13 Sekondêre Skool, Nieuwoudtville.
 E.II.14 Hoërskool, Calvinia.
 E.II.15 Klipfonteinskool, Klipwerf.
 E.II.16 Matjiesfonteinskool, Agterhantam.
 E.II.17 Nieuwefonteinskool, Kliprand.
 E.II.18 Burdensputskool, Bitterfontein.
 E.II.19 Stofveiskool, Bitterfontein.
 E.II.20 Sonnekusskool, Spruitdrift.
 E.II.21 Trawalskool, Claypan.
 E.II.22 Gordoniaskool, Lossand, Klaver.
 E.II.23 Nedersettingskool, Vermuisklip.
 E.II.24 Primêre Skool, Klaver.
 E.II.26 Suurdamskool, Bitterfontein.
 E.II.27 Rietveiskool, Mariasdal.
 E.II.28 Ronderugskool, Vanrhynsdorp.
 E.II.29 De Bosskool, Calvinia.
 E.II.30 Sekondêre Skool, Loeriesfontein.
 E.II.31 Hoërskool, Nuwerus.
 E.II.32 Willemsrust, Calvinia.

- E.III.1 Rietfonteinskool, Fraserburg.
 E.III.2 Hoërskool, Williston.
 E.III.3 Stofkraalskool, Calvinia.
 E.III.4 Bruinskopskool, Williston.
 E.III.5 Belskopskool, Brandvlei.
 E.III.7 Brassefonteinskool, Calvinia.
 E.III.8 Langebakenskool, Williston.
 E.III.9 Primêre Skool, Kotjieskolk.
 E.III.10 Vondelingskool, Fraserburg.
 E.III.11 Groot Paardekloofskool, Battersleepte.
 E.III.12 Swartkopskool, Verneukpan.
 E.III.13 Klaastitiesvleiskool, Janlouwsekolk.
 E.III.14 Stemregskool, Battersleepte.
 E.III.15 Blokzynkolkskool, Brandvlei.
 E.III.16 Sekondêre Skool, Van Wyksvlei.
 E.III.17 Middelposskool, Calvinia.
 E.III.18 Onderste Dorings, Brandvlei.
 E.III.19 Slingerfontein, Fraserburg.
 E.III.20 Sekondêre Skool, Brandvlei.
 E.III.21 Sekondêre Skool, Fraserburg.
- E.IV.1 Hoërskool, Carnarvon.
 E.IV.2 Britstownskool, Britstown.
 E.IV.3 Omdraaisvleiskool, De Aar.
 E.IV.4 Primêre Skool, Giesenskraal, Britstown.
 E.IV.5 Fairviewskool, Ferguson, Britstown.
 E.IV.6 Hoërskool, Murraysburg.
 E.IV.7 Sekondêre Skool, Vosburg.
 E.IV.8 Privaatskool, De Kruis, Pampoenpoort.
 Pampoenpoortstasie.
 E.IV.9 Sekondêre Skool, Loxton.
 E.IV.10 Hoërskool, Victoria-Wes.
 E.IV.11 Primêre Skool, Hutchinson.
 E.IV.12 Primêre Skool, Biesjespoort.
 E.IV.13 Sekondêre Skool, Richmond.
- E.V.1 Primêre Skool, Conway.
 E.V.2 Hoërskool, Hofmeyr.
 E.V.3 Hoërskool, Naauwpoort.
 E.V.4 Laerskool, Rosmead.
 E.V.5 Primêre Skool, Schoombie.
 E.V.7 Unie-Laerskool, Steynsburg.
 Paul Kruger-Hoërskool, Steynsburg.
 E.V.8 Primêre Skool, De Aar.
 E.V.9 Hoërskool, Colesberg.
 E.V.10 Venterstadskool, Venterstad.
 E.V.11 Pellissier-Hoërskool, Bethulie.
 E.V.12 Sekondêre Skool, Philipstown.
 E.V.13 Hoërskool, Petrusville.
 E.V.14 Karel Theronskool, Middelburg, Kp.
 Hoërskool, Middelburg, Kp.
 E.V.15 Primêre Skool, Teebus, Steynsburg.
 E.V.16 Hoërskool, Philippolis.
 E.V.17 Primêre Skool, Nuwe Bethesda.
 E.V.18 Hoërskool, Trompsburg.
 E.V.19 Junior Hoërskool, Springfontein.
 E.V.20 Basberg, Philipstown.

- E.VI.1 Hoërskool, Sterkstroom.
 E.VI.2 Moordenaarshoëkskool, Dordrecht.
 E.VI.3 Handhawerskool, Humansrust, Dordrecht.
 E.VI.4 Primêre Skool, Roodenek.
 E.VI.5 Laerskool, Elliot.
 Hoërskool, Elliot.
 E.VI.6 Primêre Skool, Burgersdorp.
 Hoërskool, Burgersdorp.
 E.VI.7 Primêre Skool, Knapdaar.
 E.VI.8 Vlakfonteinskool, Judithville, Aliwal-Noord.
 E.VI.9 Platfonteinskool, Platkoppiesdrif.
 E.VI.10 Hoërskool, Aliwal-Noord.
 E.VI.11 Hoërskool, David Ross, Lady Grey.
 E.VI.12 Barkly-Ooskool, Barkly-Oos.
 E.VI.13 Hoërskool, Rouxville.
 E.VI.14 Hoërskool, Smithfield.
 E.VI.15 Hoërskool, Zastron.
 Huishoudskool, Zastron.
 E.VI.17 Primêre Skool, Stormsberg-Aansluiting.
 E.VI.18 Bamboeshoëkskool, Barkly-Oos.
 E.VI.19 Primêre Skool, Lady Frere.
 E.VI.20 Primêre Skool, Queenstown.
 E.VI.21 Hoërskool, Tarkastad.
 E.VI.22 Hoërskool, Dordrecht.
 E.VI.23 Hoërskool, Indwe.
 E.VI.24 Hoërskool, Molteno.
 E.VI.25 Lungaskool, Ryno, Elliot.
 E.VI.26 Rhodesskool, Rhodes.
 E.VI.27 Sekondêre Skool, Rossouw.
 E.VI.28 Hoërskool, Jamestown.
 E.VI.29 Kornetspruit, Zastron.
 E.VI.30 Sekondêre Skool, Cala.
- E.VII.1 Staatskool, Weza, Harding.
 E.VII.2 King Edward-Hoërskool, Matatiele.
 E.VII.3 Hoërskool, Umtata.
 E.VII.4 Hoërskool, Maclear.
 E.VII.5 Hoërskool, Kokstad.
 E.VII.6 Staatskool, Harding.
 E.VII.7 Sekondêre Skool, Ugie.
- E.VIII.1 Staatskool, Izotsha.
 E.VIII.2 Staatskool, Ixopo.
 E.VIII.3 Sezelaskool, Sezela.
- F.I.1 Saldanhaskool, Saldanha.
 F.I.2 Hoërskool, Vredenburg.
 F.I.3 Droedavleiskool, Vredenburg.
- F.II.1 Jan van Riebeeck-Hoërskool, Kaapstad.
 Tafelberg Primêre Skool, Kaapstad.
 F.II.2 Hoërskool, Parow.
 F.II.3 Kuilsrivier.
 F.II.4 Hoër Meisieskool, Bloemhof, Stellenbosch.
 Paul Roos-Gimnasium, Stellenbosch.
 F.II.5 Primêre Skool, Simondium.
 F.II.6 Primêre Skool, Slot van de Paarl.
 F.II.7 Bellevueskool, Paarl.
 F.II.8 Daljosaphatskool, Daljosaphat.

- F.II.9 Hoër Seunskool, Wellington.
Stasieskool, Wellington.
- F.II.10 Dirkie Uys-Hoërskool, Moorreesburg.
Môreligskool, Moorreesburg.
- F.II.11 Driefonteinskool, Franschhoek.
- F.II.12 Hoërskool, Franschhoek.
- F.II.13 Hoërskool, Ceres.
- F.II.14 Skool vir Blindes, Worcester.
Drostyd Ambagskool, Worcester.
- F.II.15 Koperfonteinskool, Hopefield.
- F.II.16 Klipdriftskool, Robertson.
- F.II.17 Goudmyn Laerskool, Klaasvoogds.
- F.II.18 Laatstrivierskool, Koo.
- F.II.19 Sekondêre Skool, Darling.
- F.II.20 Le Chasseurskool, Robertson.
- F.II.21 Hoërskool, Swartland, Malmesbury.
- F.II.22 Suurfonteinskool, Sauer.
- F.II.23 Die-Ark-Huishoudskool, Riebeeck-Wes.
- F.II.24 Primêre Skool, Tulbagh.
Hoërskool, Tulbagh.
- F.II.25 Helpmekaarskool, Helpmekaar, Ceres.
- F.II.26 Primêre Skool, Prince Alfreds Hamlet.
- F.II.27 Inkruipskool, Gydo, Ceres.
- F.II.28 Morgenzonskool, Porterville.
- F.II.29 Commandoskool, Ceres.
- F.II.30 Primêre Skool, Velddrift.
Sekondêre Skool, Velddrift.
- F.II.31 Drommelsvleiskool, Aurora.
- F.II.32 Hoërskool, Aurora.
- F.II.33 Weglopersheuwelskool, Velddrift.
- F.II.34 Goede Hoopskool, Koringberg.
Jan Malanskool, Koringberg.
- F.II.35 Waboomsrivierskool, Kuilwater, Ceres.
- F.II.36 Buffelshoekskool, Citrusdal.
- F.II.37 Sekondêre Skool, Citrusdal.
- F.II.38 Primêre Skool, Het Kruis.
- F.II.39 Gansfonteinskool, Tulpfontein.
- F.II.40 Verloreveiskool, Elandsbaai.
- F.II.41 Lambertsbaaiskool, Lambertsbaai.
- F.II.42 Groendamskool, Graafwater.
- F.II.43 Fonteintjieskool, Groendam.
- F.II.44 Paleisheuwelskool, Paleisheuwel.
- F.II.45 Marthinusrustskool, Jakkalsvlei.
- F.II.46 Primêre Skool, Sandberg.
Primêre Skool, Leipoldtville.
- F.II.47 Wilgenhoutsdriftskool, Karookop.
- F.II.48 Laerskool, Graafwater.
- F.II.49 Vleiplaasskool, Pakhuis.
- F.II.50 Elandsveiskool, Elandsvlei.
- F.II.51 Die Bosskool, Ceres.
- F.II.52 Primêre Skool, Redelinghuis.
- F.II.53 Hoërskool, Piketberg.
- F.II.54 Olyvenboskraalskool, Clanwilliam.
- F.II.55 Hoërskool, Porterville.
- F.II.56 Hoërskool, Goudini.
- F.II.57 Sekondêre Skool, McGregor.
- F.II.58 Hoërskool, Bellville.
- F.II.59 Hoërskool, Robertson.
- F.II.60 Hoërskool, Wolseley.
- F.II.61 Hoërskool, Clanwilliam.

- F.II.62 Primêre Skool, Ruststasie, Malmesbury.
- F.III.1 Hoërskool, Montagu.
 F.III.2 Primêre Skool, Rietrivier, Montagu.
 F.III.3 Pietersfonteinskool, Montagu.
 F.III.4 Primêre Skool, Zuurbrak, Swellendam.
 F.III.5 Sekondêre Skool, Barrydale.
 F.III.6 Welgevondenskool, Langeberg.
 F.III.7 Primêre Skool, Zandfontein, Albertinia.
 F.III.8 Grootrivierskool, Ladismith.
 F.III.9 Buffelsvleiskool.
 F.III.10 Van Wyksdorpskool, Van Wyksdorp.
 F.III.12 Hoërskool, Calitzdorp.
 F.III.13 Bloutoringskool, Touwsrivier.
 F.III.14 Buffelsdriftskool, Ladismith.
 F.III.15 Kruisrivierskool, Calitzdorp.
 F.III.16 Voorbaatskool, Ladismith.
 F.III.17 Hoërskool, Laingsburg.
 F.III.18 Matjesvleiskool, Calitzdorp.
 F.III.19 Gamkaskloofskool, Calitzdorp.
 F.III.21 Primêre Skool, Muiskraal, Riversdal.
 F.III.22 Blaauwnek Primêre Skool, Laingsburg.
 F.III.23 Uitkyk, Fraserburgweg.
 F.III.24 Uintjiesbosskool, Ceres.
 F.III.25 Primêre Skool, Roodewerf.
 F.III.26 Hoërskool, Sutherland.
 F.III.27 Sekondêre Skool, Merweville.
 F.III.28 Die Kuilekool, Sutherland.
 F.III.29 Blouhoogteskool, Fraserburg.
 F.III.30 Grootfonteinskool, Koupstasie.
 F.III.32 Hondfonteinskool, Fraserburg.
 F.III.33 Primêre Skool, Saaiplaas.
 F.III.34 Primêre Skool, Matjesfonteinastasie.
 F.III.35 Boplaas Primêre Skool, Hottentotsrivier.
 F.III.36 Damsfonteinskool, Laingsburg.
 F.III.37 Hoërskool, Ladismith, Kp.
 F.III.38 Primêre Skool, Prins Albertweg.
 F.III.39 Weltevredeskool, Prins Albert.
 F.III.40 Hoërskool, Bonnievale.
 F.III.41 Buffelsvleiskool, Ladismith.
 F.III.42 Ockertskraalskool, Ladismith.
 F.III.43 Vleirivierskool, Oudtshoorn.
 F.III.44 Gamka-Ooskool, Calitzdorp.
 F.III.45 Touwsrivierskool, Touwsrivier.
 F.III.46 Primêre Skool, Lemoenshoek, Barrydale.
- F.IV.1 Ruitersbosch Primêre Skool, Mosselbaai.
 F.IV.2 Klipdriftskool, George.
 F.IV.3 Opleidingskollege, Oudtshoorn.
 Hoër Tegniese Skool, Oudtshoorn.
 F.IV.4 Primêre Skool, Rooiheuvel.
 F.IV.5 Outeniqua Hoërskool, George.
 Industrieskool, George.
 F.IV.6 Kleinplaat-Nedersettingskool, George.
 F.IV.7 Kraaibos Primêre Skool, Barrington.
 Middebrugskool, Barrington.
 F.IV.8 Kruisrivierskool, Knysna.
 F.IV.9 Hoërskool, Uniondale.
 F.IV.10 Misgund-Wesskool, Uniondale.
 F.IV.11 Misgund-Ooskool, Uniondale.

- F.IV.12 Primêre Skool, Tweerivieren.
 F.IV.13 Hoërskool, Joubertina.
 F.IV.14 Primêre Skool, Krakeelrivier.
 F.IV.15 Kleinrivierskool, Uniondale.
 F.IV.16 Primêre Skool, Dysselsdorp.
 F.IV.17 De Rustskool, Oudtshoorn.
 F.IV.19 Hoërskool, Willowmore.
 F.IV.20 Vogelstruisleegteskool, Willowmore.
 F.IV.21 Dupreezkraalskool, Miller.
 F.IV.22 Rietbronskool, Willowmore.
 F.IV.23 Brypaalskool, Aberdeen.
 F.IV.24 Sentrale Hoërskool, Beaufort-Wes.
 F.IV.26 Kransbos Primêre Skool, Knysna.
 F.IV.27 Vlakfonteinskool, Beaufort-Wes.
 F.IV.28 Boesmanskopskool, Beaufort-Wes.
 F.IV.29 Leeukloofskool, Fraserburg.
 F.IV.31 Letjesboschskool, Beaufort-Wes.
 F.IV.32 Stolsvlakteskool, Oudtshoorn.
 F.IV.33 Sekondêre Skool, Armoed-Suid.
 F.IV.34 Kliprivierskool, George.
 F.IV.35 Primêre Skool, Nelspoort.
 F.IV.36 Poortjie-Wesskool, Pienaarsvlei.
 F.IV.37 Van der Hovenskool, Sinksabrug, George.
 F.IV.38 Karataraskool, George.
 F.IV.39 Primêre Skool, Uniondaleweg.
- F.V.1 Hoërskool, Karreedouw.
 F.V.2 Fynboschhoekskool, Karreedouw.
 F.V.3 Andrieskraalskool, Patensie.
 F.V.4 Loerieskool, Lorie.
 F.V.5 Kleinskool, Port Elizabeth.
 F.V.6 Piet Retief Primêre Skool, Port Elizabeth.
 Hoërskool Lawson Brown, Port Elizabeth.
 F.V.7 Excelsior Primêre Skool, Noord-Einde, Port Elizabeth.
 F.V.8 Hoër Seunskool, Cradock.
 F.V.9 Kromrivierskool, Port Elizabeth.
 F.V.10 Slagboomskool, Uitenhage.
 F.V.11 Klipfonteinskool, Somerset-Oos.
 F.V.12 Aberdeen.
 F.V.13 Noodhulpskool, Graaff-Reinet.
 F.V.14 Opleidingskollege, Graaff-Reinet.
 F.V.15 Klipplaatskool, Cradock.
 F.V.16 Kaalplaasskool, Cradock.
 F.V.17 Sandvlakteskool, Willowmore.
 F.V.18 Primêre Skool, Aberdeenwegstasie.
 F.V.19 Primêre Skool, Barroe.
 F.V.20 Primêre Skool, Cookhouse.
 F.V.21 Kleinrivierskool, Willowmore.
 F.V.22 Hoërskool, Jansenville.
 F.V.23 Hoërskool Carel du Toit, Steytlerville.
 F.V.24 Sekondêre Skool, Klipplaat.
 F.V.25 Voorbereidende Skool, Somerset-Oos.
 F.V.26 Hottentotspoortskool, Steytlerville.
 F.V.27 Kleinpoort, Uitenhage.
 F.V.28 Elandsheuwelskool, Steytlerville.
 Damplaas, Steytlerville.
 F.V.29 Drikopsvleiskool, Jansenville.
 F.V.30 Peerboomskool, Uitenhage.
 F.V.31 Die Brandweg Hoërskool, Uitenhage.
 F.V.32 Goede Hoopskool, Patensie.

- F.VI.2 Hoërskool, Alexandria.
 F.VI.3 Primêre Skool, Riebeeck-Oos.
 F.VI.4 Fort White, Debenek, Kingwilliamstown.
 F.VI.5 Primêre Skool, Adelaide.
 Hoërskool, Adelaide.
 F.VI.6 Fort Beaufortskool, Fort Beaufort.
 F.VI.7 Landhoëkskool, Grahamstad.
 F.VI.8 De Vos Malanskool, Kingwilliamstown.
 Nywerheidskool, Kingwilliamstown.
 F.VI.10 Primêre Skool, Keiweg.
 F.VI.11 Primêre Skool, Berlin.
 F.VI.12 Rusgenotskool, Toiserivier.
 F.VI.13 De Hoopskool, Alexandria.
 F.VI.14 Dagbreekskool, Alice.
 F.VI.15 Nanagaskool, Port Elizabeth.
 F.VI.16 Sekondêre Skool, Seymour.
 F.VI.18 Primêre Skool, Laer-Blinkwater.
- F.VII.1 Hoërskool, Butterworth.
- G.II.1 Primêre Skool, Gansbaai.
 G.II.2 Uilenkraalskool, Hermanus.
 G.II.3 Viljoenshofskool, Bredasdorp.
 G.II.4 Hoërskool, Napier.
 G.II.5 Wildskutsbrandskool, Simonstad.
 G.II.6 Slangkopskool, Kommetjie.
 G.II.7 Voortrekker Hoërskool, Wynberg.
 G.II.8 Gordonsbaaiskool, Gordonsbaai.
 G.II.9 Hottentotsholland Hoërskool, Somerset-Wes.
 Primêre Skool, Somerset-Wes.
 G.II.10 Publieke Skool, Strand.
 G.II.12 Eerste Hoopskool, Elgin.
 G.II.13 Hoërskool De Villiers-Graaff, Villiersdorp.
 G.II.14 Goedvertrouskool, Botrivier.
 G.II.15 Matjeskloofskool, Caledon.
 G.II.16 Soetmelksvleiskool, Caledon.
 G.II.17 Hoërskool, Riviersonderend.
 G.II.18 Hoërskool, Caledon.
 G.II.19 Hoërskool, Retreat.
 G.II.20 Sekondêre Skool, Stanford.
 G.II.21 Bovenplaats, Caledon.
 G.II.22 Sekondêre Skool, Greyton.
 G.II.23 Sekondêre Skool, Grabouw.
- G.III.1 Skipskopskool, Bredasdorp.
 G.III.2 Primêre Skool, Bredasdorp.
 G.III.3 Oudeplaatsskool, Bredasdorp.
 G.III.4 Stormsvleiskool, Caledon.
 G.III.6 Voorhuisskool, Swellendam.
 G.III.7 Malagasskool, Bredasdorp.
 G.III.8 Diepkloofskool, Heidelberg, Kp.
 G.III.9 Karnemelksrivierskool, Heidelberg, Kp.
 G.III.10 Grootjongensfonteinskool, Riversdal.
 G.III.11 Melkhoutkraal, Riversdal.
 G.III.12 Brakfonteinskool, Riversdal.
 G.III.13 Riethuiskraalskool, Riversdal.
 G.III.14 Assegaaiboschfonteinskool, Riversdal.
 G.III.15 Hoërskool, Albertinia.
 G.III.16 Soetmelksrivierskool, Riversdal.
 G.III.17 Wegwysersrivierskool, Riversdal.

- G.III.18 Buffelsfonteinskool, Mosselbaai.
 G.III.19 Hoërskool, Swellendam.
 G.III.20 Primêre Skool, Boterkloof.
 G.III.21 Goedgeleë, Proteem.
 Primêre Skool, Proteem.
 G.III.22 Vermaaklikheidskool, Riversdal.
 G.III.23 Hoërskool, Heidelberg, Kp.
 G.III.24 Melkfonteinskool, Stilbaastrand.
- G.IV.1 Vaalveiskool, Hartenbos.
 G.IV.2 Sekondêre Skool, Groot Brakrivier.
 Groot sorgfonteinskool, Groot Brakrivier.
 G.IV.3 Hansmoeskraalskool, Pacaltsdorp.
 G.IV.4 Primêre Skool, Knysna.
 Hoërskool, Knysna.
- G.V.1 Eersterivierskool, Humansdorp.
 G.V.2 Goedgeloofskool, Humansdorp.
 G.V.3 Heërskool, Humansdorp.
 G.V.4 Witelsrivierskool, Humansdorp.

SAAKREGISTER

(Syfers sonder 'n §-teken verwys na die bladsy.)

- Aa* > *a*, 5.
aar-/er-, 31, 86.
 aard, 30, 53.
 aarde, 30, 31, 34, 52.
 aars 30, 68.
 -/maars, §42, 69.
 -/(n)ers, 87.
 aarsel, 30.
 aartsvader, 30, 31.
a/e vorms, 37-8, 52, 53, 85, 88.
*a-*vorms, 53, 54.
 afpersing, 52, 80.
 agt, 20.
 akademie, S.A., 11.
 aksent, 21.
 al-al, 3.
*a-*neiging, 38.
 argh, 34.
 artappel (aard-, aart-, ert-), 7, 20, 28,
 52, §43, 70, 86.
 aspersie, 34, 52.
 assimilasie (in sinsverband), 3.
- Baard, 30.
 bad, 21, 22.
 baie, 20.
 Barend, 52.
 barm, 34.
 barmhertig, 53.
 bars, 32.
 Bergh, Olof, 39, §19, 52.
 Berlyn, 34.
 Blanck, Jan, 32.
 blikners, 68, 86, 87.
 boekenhout/beukenhout, 29.
 Boshoff, S. P. E., 24, 26.
 brand, 34.
 Brasilië, 37, 51.
 Brink, C. F., §23, 42, 52.
 Bureau vir Volksk. en Volkst., 26 ev.
- Changuion, A. N. E., §2, 1-4, 5.
 Claudius, 39.
 Coetzee, Abel, §11, 25-28.
 Cretser, Corn. de, 33.
- Danckaert, Jan, 33.
 derm, 32.
 dertig, 34, 52.
 deurwaarder, 30, 31.
 dialekgrense, 8.
 dialektiese verskille, 6.
- dubbel(d), 20.
 drukpers, 80.
 dwars, 34, 52, 53.
- Ee* > *eu*, 6.
ee > *ie*, 5, 6.
ee > *y*, 6.
eu > *ee*, 6.
eu > *ui*, 6.
 ekspanisie, 85.
 eliphant, 40.
*e-*neiging, 39.
er-/ar- (nie gerek), 31.
 erd, 30.
 erd(e)-, 52, 53.
 erg, 52.
 ertappel, s. artappel.
 erts, 52.
*e-*vorms, 53, 54, nuwe-, 87.
- Flersen, 34.
 Franken, J. L. M., 43 (voetn.).
- Gaarne, 34, 51, 53.
 Gabbema, Abr., 32.
 g'armeert, 34, 51.
 gars, 32, 34, 52, 53.
 ge-, 2.
 gerf, 32.
 geweer, 21, 23.
 Ginneken, Jac. J. van, §6, 8-10.
 gister, 20.
 goeters, 2.
 grasseer, 51.
 grawe, graau, 7.
 Griekwas, 23.
- Halsstarrig, 34.
 hangels s. hengels.
 hard, 34, 52, 53.
 harders, 35, 52.
 harsings, 32.
 hart, 35, 51, 52, 53.
 hartbees, 32, 35, 52, 53.
 Harwarden, Jan van, 33, 35, 51.
 Hattingh, s. 28.
 helfte/halfte, §48, 80.
 hengels, 37.
 Herman, 35, 52.
 hert s. hart.
 herwaarts, 35, 51.
 heuning, 6.

Hottentotismes, 3, 10.
hunning *s.* heuning.

i > *ee*, 6.
i > *e*, 6.
ieder, 6.

j-, 5.

Kaars *s.* kers.
kaart, 30.
kaas, 33, 52.
kan (ken, kin), 7, 52, §49, 81.
karnen *s.* karring.
karring, 35, 52.
karels *s.* kêrels.
kars *s.* kersie.
Kate, L. ten (*ae*-woorde), 31.
kêrels, 30, 35, 52, 53.
kers, 30, 31, 35, 52.
Kersdag, 35, 51.
kersie, 35, 52.
kês, 52.
-*kie*, 7.
kind, 20.
kl > tl, 7.
klas, 21, 23.
Kloeke, G. G., 25, 26, 28, 30, 31, 32, 86.
Kloppers, M., 28.
knars/kners, 31, §44, 72, 87.
koei, 21, 22.
kurper, 32.

Laag/leeg, 29, 30, 33, 52, §31, 55, §37, 60.
laagte/leegte, 7, 34, §32-36, 56, §40, 66, 87.
laagwater, §39, 64, 87.
laaste/leeste, 37.
lae/leë, 7.
laer, 7, 52, §38, 63.
lager, 34.
lammer (*ev.*), 3.
lantern, 30, 31, 35.
leë *s.* lae.
leegte *s.* laagte.
leër *s.* laer.
lers (laars), 30.
-*lik* (*bw.*), 3.
Logeman, W. S., §4, 5.
Louw, S. A., §10, 24-25, 27, 28, 85.

Maars, 30, 68.
Maart, 30, 35, 52, 53.
Mansvelt, N., §3, 4.
marmotjie, 28, §45, 75, 86.
Meerhoff, Piet, 52, 53.
meervoude, 21-23.
meerkat, 20.

mergel, 35.
Merwe, P. J. van der, 85.
met . . . saam, 3.
mied, 21, 23.
môre, 7.
morg, 35.
Mossop, E. E., 39.
Mulder, C., 28.
Muller, Wil., 33.
murg, 32.

Naarstig, 35.
naby, 21.
nege, 20.
negentien, 20.
negentig, 20.
ners/aars/maars, 30, 68, 86.
nersderm, 87.
nie . . . nie, 3.
nôi, 7.
nooi, 20.

oo > *oe*, 5, 7.
ook, oek, ok, 5, 7.
onder, onner, oener, 6.
ou-vorms, 40.
Overhagen, Rijck, 33.

Pampoens, 20.
park, 36.
parkyt, 36, 51.
pars, 32, 78.
parsie/persie, §46, 77, 84.
parsing, 36, 52, 53, 54.
parskuip, 78, 84.
parstyd, 78, 84.
parsyster, 79.
party, 36, 52.
Patriotwoordeboek, 5.
perd, 30, 31, 35, 52, 53.
pêrel, 30, 35, 52.
perk, 53.
pêrs, 52.
perseel, 36, 51.
persie *s.* parsie.
Parsië, 36, 51.
perske (-*kie*), 6.
perspomp, 80.
parsyster *s.* parsyster.
plekname op -laagte, §58.
Potter, P., 33.

r, 5, 7.
Rademeyer, J. H., §9, 23, 24.
rand (-*t*), 21.
Rautenbach, S. C. H., 28.
Reenen, G. van, §26, 44.
" , W. van, §25, 44.
regverdig, 30.
Reyniersz, Jac., 32.

- Rhenius, J. T., §22, 42, 52.
 Riebeeck, Jan van, 32, 38, 41, §17-18.
 Robbeljaert, Marc., 33.
 roesie (rusie), 6.
 Roux, J. J. le, §8, 19-23.
 „, T. H. le, §5, 6-8, 9, 10, 24.
 rug, 21, 22.
- Saampers, 80.
sch > *sk*, 5.
 Schepers, H. J., 28.
 Scholtz, J. du P., 28, 30, 31, 86.
 skaar, 30.
 skaars, 30, 31.
 skerp, 36, 52, 53.
 skip, 21, 23.
 skree(u), skrou, 7, 20.
 slinger-om-die-smoel, 2.
 smart, 36.
 smert(-erig), 37, 38.
 Smith, Joh. J., 11.
 spurrie/spurrie, 32.
 Stel, S. v. d., 39, 52.
 sterk, 36, 52, 53.
 stêre, 30.
 ster, 36, 52.
 stert, 30, 36, 52, 53.
 Sterthenius, 36, 51.
 strykyster/pars-, 79.
 swaard, 30, 31.
 Symonsz, Jan, 32.
- Tarrentaal, 21.
 Tas, Adam, 41, §21, 52.
 tert, 30.
-tjie, -tje, -tji, -kie, 57.
 Toit, P. J. du, 9.
 Trigardt, Louis, §27, 45, 54.
 Turver, Sym., 32.
- ui* > *y*, 7.
 umlaut, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 55.
uu > *ie*, 5, 6.
- v* > *f*, 5.
 vaandrig, 51.
- vaardig, 30, 31, 36, 51.
 vaart, 30, 31.
 vark, 21, 22, 36, 52, 53.
 vars, 30, 31, 32, 36, 52, 53.
 Verburgh, Fred., 32, 52.
 vers s. vars.
 vêrs, 52.
 verversing, 85.
 Viljoen, W. J., §3, 4-5.
 vir, 3.
 volksgeloof, 25.
 vrieg, 3, 4.
 volt. verl. t., 3.
 vrou(ens), 2, 21, 22.
 vuurherd, 29, 30, 31.
- w*, 7.
 waard s. werd.
 waarde, 30, 52.
 waardig, 30, 31.
 waarsku/-skou, 6, 20, 38.
 waatlemoen, 20.
 warm(te), 37, 52, 53.
 watergeeste, 25.
 Waterhouse, G., 39.
 Weijnen, A., 85.
 werd, 29, 30, 31, 36, 52.
 wêreld, 30, 52, 53.
 Wielligh, G. R. von, §7, 10-19, 25;
 dialektiese besonderhede, 14-18;
 spraakafdelings, 11-19; Ons Ge-
 selstaal, 11-19; taalkaart, 13.
 Wikar, Jacob, §24, 43-44, 52.
 wilkerboom, 20.
 wingerd, 52.
 verwisseling, opsommende lys, §28,
 46-51; voor -r, 34, 39, 40, 41, 42,
 43, 45, §41, 68; opsomming, §47,
 79; ander gevalle, 34, 39, 41, 42,
 43, 44, 45, §48, 80.
 ww., 3; posisie v. tweede—, 7.
 wynpars, 78, 84.
- Yder, 6.
- z* > *s*, 5.

*Gedruk in Suid-Afrika deur die Citadel-Pers,
Breestraat 145, Kaapstad.*

